

Евалюація

наукові, освітні,
соціальні проекти

Випуск 4

ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

ЕВАЛЮАЦІЯ

*НАУКОВІ, ОСВІТНІ, СОЦІАЛЬНІ
ПРОЕКТИ*

Випуск 4

Київ
2020

**CENTER FOR EVALUATION
OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND SOCIAL PROGRAMS**

EVALUATION

***SCIENTIFIC, EDUCATIONAL, SOCIAL
PROJECTS***

Issue 4

**Kyiv
2020**

РЕДКОЛЕГІЯ
EDITORIAL BOARD

- Андерсоне Рудіте,* доктор педагогічних наук, професор (Латвійський університет, Рига, Латвія)
- Andersone Rudīte,* doctor of pedagogical sciences, professor (University of Latvia)
- Гунцінгер Моріц,* почесний доктор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Франкфурт-на-Майні, Німеччина)
- Hunzinger Moritz,* Honorary doctor of National Pedagogical Dragomanov University (Frankfurt am Main, Germany)
- Євтух Володимир,* доктор історичних наук, професор (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
- Yevtukh Volodymyr,* doctor of historical sciences, professor (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)
- Колесніченко Максим,* кандидат філософських наук, доцент (Інститут дослідження генетичного спадку у соціальних комунікаціях, Київ, Україна)
- Kolesnichenko Maksym,* PhD, docent (Research Institute of Genetic Heritage in Social Communications, Kyiv, Ukraine)
- Корпоровіч Лєшек,* доктор соціологічних наук, професор (Ягеллонський університет, Краків, Польща)
- Korporowicz Leszek,* Dr. habil in sociology, professor (Jagiellonian University, Krakow, Poland)
- Кравченко Лідія,* магістр педагогіки (Рижська українська школа, Рига, Латвія)
- Kravchenko Lidiya,* master of pedagogy (Riga Ukrainian School, Riga Latvia)
- Макаренко Леся,* доктор педагогічних наук, професор (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
- Makarenko Lesya,* doctor of pedagogical sciences, professor (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)
- Рик Сергій,* кандидат філософських наук, доцент (Переяславський педагогічний університет, Переяслав, Україна)

<i>Ryk Sergiy,</i>	PhD in philosophy, docent (Pedagogical Grygoriy Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, Ukraine)
<i>Савенкова Людмила,</i>	кандидат педагогічних наук, професор (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
<i>Savenkova Lyudmyla,</i>	PhD in pedagogy, professor (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)
<i>Ставицький Геннадій,</i>	кандидат психологічних наук, викладач (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна)
<i>Stavytskyi Gennadii,</i>	PhD in psychology, lecturer (Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine)
<i>Трощинський Володимир,</i>	доктор історичних наук, професор (Національна академія державного управління при Президентові України, Київ, Україна)
<i>Troshchynskiy Volodymyr,</i>	doctor of historical sciences, professor (National Academy For Public Administration Under The President of Ukraine, Kyiv, Ukraine)
<i>Хижняк Лариса,</i>	доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна)
<i>Khyzhnyak Larysa,</i>	doctor of sociological sciences, professor (Kharkiv National Karasin University, Kharkiv, Ukraine)
<i>Шмена Сергій,</i>	кандидат політичних наук, професор (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
<i>Sthepa Sergiy,</i>	PhD in political sciences, professor (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)
<i>Яскула Сільвія,</i>	доктор педагогічних наук, професор (Університет прикладних наук, Ломжа, Польща)
<i>Jaskula Sylwia,</i>	Dr. habil in pedagogy, professor (University of Applied Sciences, Lomza, Poland)

**ГРУПА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
TECHNOLOGYMANAGMENT**

<i>Голець Олег,</i>	аспірант (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
<i>Golets Oleg,</i>	post-graduate (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)
<i>Пиголенко Любов,</i>	магістр державного управління (Київ, Україна)
<i>Pygolenko Lyubov.</i>	master of public administration (Kyiv, Ukraine)

Сабадаш Сергій,
Sabadash Sergiy.

магістр державного управління (Київ, Україна)
master of public administration (Kyiv, Ukraine)

НАУКОВІ КОНСУЛЬТАНТИ ВИПУСКУ
SCIENTIFICCONSULTANTSOFTHEISSUE

- Рутка Люція,** доктор психологічних наук, професор (Університет прикладних наук, Рига, Латвія)
Rutka Lūcija, doctor of psychological sciences, professor (RISEBA University of Applied Sciences, Riga, Latvia)
Ручка Анатолій, доктор філософських наук, професор (Інститут соціології НАН України, Київ, Україна)
Ruchka Anatoliy, doctor of philosophical sciences, professor (Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)
Чернова Катерина, доктор соціологічних наук, професор (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна)
Chernova Kateryna, doctor of sociological sciences, professor (National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine)

Випуск журналу підготовлений у співпраці
з групою контекстуальних експертів
Центру евалюації науково-освітніх та соціальних програм

Е 13 **Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти**
/ Редактори : В. Євтух, Л. Корпоровіч, М. Руїсс, Л. Рутка. – Київ :
СЕБЕБР, 2020. – Вип. 4. – 196 с.

Матеріали журналу знайомлять читача з поняттям «евалюація», його поширеністю у сучасному науковому дискурсові, можливостями нового дослідницького конструкту у стимулюванні новацій в освітній сфері українського соціального простору. Досвідом у царині діляться теоретики і практики з Німеччини, Польщі, України.

У випуску вміщені статті, виконані на основі результатів спільного українсько-латвійського проекту «Іммігранти в суспільстві: виклики для освіти».

© Центр евалюації науково-освітніх та
соціальних програм, 2020
© Редакційна рада, 2020
© Автори, 2020

З М І С Т

СТАТТІ

- Володимир Євтух* ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ШКІЛ
У КОНТЕКСТІ ЕВАЛЮАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ..... 11
- Оксана Бікус* КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
У НІМЕЦЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ПРОСТОРОВІ..... 29
- Gennadii Stavytskyi* HYBRIDIZATION OF PERSONALITY IN THE
GLOBALIZED WORLD: SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS..... 40
- Максим Колесніченко* ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ ЕТНІЧНОЇ
ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ 53
- Ганна Кісла* СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ІМІГРАНТІВ В УКРАЇНІ.
ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ..... 67
- Іван Шкапко* ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ
ПРОСТОРИ СТРУКТУРУВАННЯ ЕТНІЧНОГО БІЗНЕСУ 98
- Ніколо Мунно* МІЖЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ
ЯК ОБ'ЄКТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОСОЦІОЛОГІЇ..... 117

ПРОЕКТИ

- ЕТНОЕНЦИКЛОПЕДІЯ (ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ
НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ)..... 126
- ХУДОЖНИК ГЕОРГІЙ МЕЛІХОВ
В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЯХ..... 130
- ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ТА ПІДРУЧНИКИ 134
- УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА
У МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЯХ (ЄВТУХ ВОЛОДИМИР)..... 134
- СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЇ
(КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА)..... 149

ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ: КУРС (ПІДРУЧНИК)
 КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ (ЕТНОСОЦІОЛОГІЧНА
 НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЄВТУХА) 157

ПРЕЗЕНТУЄМО

ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ
 ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ 165

СЕМІНАРИ З ЕВАЛЮАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ 168

АНОНС НАУКОВО-ОСВІТНІХ ІВЕНТІВ 174

ЗАСІДАННЯ НАУКОВОЇ ЕТНОСОЦІОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ
 ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЄВТУХА 174

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ 175

ЕВАЛЮАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ:
 МІЖНАРОДНІ КОНТЕКСТИ І УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА 175

ОСВІТНІ ЕСЕЇ 177

ЕТНІЧНА ПАЛІТРА НЬЮ ЙОРКА 177

CONTENT

ARTICLES

<i>Volodymyr Yevtukh</i> Activity of scientific schools in the context of evaluation's paradigms.....	11
<i>Oksana Bikus</i> Conceptualization of the notion «social work» in german social space	29
<i>Геннадій Ставицький</i> Гібридизація особистості у глобалізованому світі: соціально-психологічні чинники	40
<i>Maksym Kolesnichenko</i> Some aspects of comprehension of ethnic diversity of contemporary world.....	53
<i>Ganna Kisla</i> Social portrait of immigrants in Ukraine. The experience of sociological research	67
<i>Ivan Shkapko</i> Territorial/geographical and social spaces of structuration of ethnic business.....	98
<i>Nicolo Munno</i> Interethnic tolerance as an object of Ukrainian ethnosociology	117

PROJECT

ETHNOENCYCLOPEDIA (CENTER FOR EVALUATION OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND SOCIAL PROGRAMMS).....	126
THE PAINTER GEORGIY MELIKHOV IN UKRAINIAN/POLISH CULTURAL COMMUNICATIONS	130
EDUCATIONAL PROGRAMMS AND MANUALS	134
UKRAINIAN DIASPORA IN INTERNATIONAL COMMUNICATIONS (YEVTUKH VOLODYMYR).....	134
SOCIAL COMMUNICATIONS AND PR-TECHNOLOGIES (THE CHAIR OF SOCIOLOGY AND PUBLIC COMMUNICATIONS	

OF NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY)	149
ETHNOSOCIOLOGY: MANUAL OF CONTEXTUAL LEARNING (THE ETHNOSOCIOLOGICAL SCIENTIFIC SCHOOL OF PROFESSOR VOLODYMYR YEVTUKH)	157
PRESENTATIONS	
CENTER FOR EVALUATION OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND SOCIAL PROGRAMMS	165
ANNOUNCEMENT OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL EVENTS	174
MEETING OF THE SCIENTIFIC ETHNOSOCIOLOGICAL SCHOOL OF PROFESSOR VOLODYMYR YEVTUKH.....	174
INTERNATIONAL CONFERENCE	175
EVALUATION IN EDUCATIONAL PROCESS: INTERNATIONAL CONTEXTS AND UKRAINIAN PERSPECTIVE	175
EDUCATIONAL ESSAYS	177
ETHNIC PALETTE OF NEW YORK	177

C*E*S*E*S*P

Center for Evaluation of Scientific, Educational and Social Programs

CTATTI

ARTICLES

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ШКІЛ У КОНТЕКСТІ ЕВАЛЮАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ

У статті здійснюється спроба осмислити феномен «наукова школа» з акцентом на його функціонуванні в українському науково-дослідницькому просторі і у контексті евалюаційних парадигм. Звертається увага на необгрунтованість претензій на звання наукової школи й аналізується роль різного роду критеріїв, котрі допомагають не лише ідентифікувати існування школи, але й більш ефективно структурувати простір, у якому вони функціонують. Цей аналіз подається у контексті зарубіжного дискурсу, що посилює аргументації автора.

Ключові слова: наукова школа, маркери наукової школи, науково-дослідницький простір, дискурс, ітраст-фактор, цитування, евалюація, евалюаційні парадигми

Актуалізація дискурсу про феномен «Наукова школа»

Останнім часом дискурс про феномен «наукова школа» актуалізується: а) у контексті із зростанням ролі науки у забезпеченні життєдіяльності людини, що, у свою чергу, вимагає розробки інструментарію та механізмів осмислення складних соціальних явищ й проникнення у їх сутність з метою вибудовування систем управління ними; б) у зв'язку із необхідністю розгортання досліджень для створення добротного підґрунтя якісному навчальному процесові у вищих навчальних закладах. В обох випадках наукова школа є одним із важливих індексів значущості колективів (науково-дослідницькі інститути, вузи, зібрання учених тощо), їх вкладу у вітчизняну й світову науку; 3) формування нових просторів, у яких відбувається взаємодія наукових ідей й самого дискурсу про наукові школи.

Завважу, що цей дискурс розгортається як у зарубіжному науковому просторі, так і у вітчизняному [2; 5; 8; 9; 16; 19; 20; 21; 22]. На мою думку, це є ознакою інтернаціоналізації науки й наповнення реальним змістом поширеної тези про те, що наука немає національних кордонів. За моїми спостереженнями, у перебігові згаданого дискурсу все ж таки виявляються певні відмінності у його змістовному наповненні. Якщо для зарубіжного простору властиве занурення у глибину сутності самих шкіл та проблем, навколо котрих вони формуються, то українські мобілізатори ідеї більше

переймаються структурними й формальними характеристиками функціонування наукових шкіл. Зокрема йдеться про прийняття тих чи тих рішень навчальних чи дослідницьких закладів про конституювання наукових шкіл, «втиснення» їх у рамки діяльності певного вузу чи то науково-дослідницького інституту, які, зазвичай, працюють у системі академій наук. У цьому можна перекопатися здійснивши контент-аналіз праць, які наведені у списку використаних джерел до статті. До того, стає очевидним, що часто-густо автори не маючи достатнього наукового досвіду намагаються дати оцінку такому складному явищу як «наукова школа» на ґрунті надто скромної бібліографічної бази. Останнє, зокрема, позбавляє більшість із публікацій дискусійності.

Натомість у зарубіжних практиках дискусія про наукові школи розгортається навколо проблем, які є актуальними для того чи того дослідницького колективу, вкладу того чи того вченого у розвиток своєї школи й науки узагалі; особливу увагу, принаймні, у мене, привертає той факт, що автори глибоко осмислюють значення різних компонентів, котрі мають вагомє значення для характеристики тієї чи тієї школи (про це певною мірою йтиметься нижче). Зазвичай, за обговорення проблем, пов'язаних з функціонуванням наукових шкіл беруться досвідчені й вправні дослідники – бо невігластво викликає шалену критику. Щоби бути переконливим диспутантом, особливо у царині, про яку йдеться у нашому викладові, варто забезпечуватися солідною джерельною базою, у чому легко перекопатися, поглянувши на список цитованих джерел в іноземних публікаціях. Важливим моментом для зарубіжного дискурсу є те, що він відбувається так би мовити у єдиному локаційному просторі – університетах, оскільки західна наука твориться саме там, що великою мірою забезпечує високий рівень якості навчання. Цим, власне, поєднуються дві перші причини актуалізації дискурсу про наукові школи.

На мій погляд, евалюація як комплексна система формування оцінок того чи того соціального, культурного чи то іншого роду феномена дає змогу визначити ступінь його життєдіяльності. Наукова діяльність, зокрема функціонування наукових шкіл, не є винятком; більше того, оволодіння практиками евалюації допоможе впоратися з міфологізацією феномена «наукова школа» й перебороти хибні «концепції» його трактування у середовищі певного кола дослідників та його неадекватне сприйняття у тих, хто в силу обставин з ним стикається. Хоча сам феномен «евалюація» поки що достеменно не вивчений зарубіжними вченими (на жаль, українські поки що, за поодинокими винятками, не включилися у цей дискурс), та їхній доробок дає певні підстави сформулювати його визначення, прийнятне,

принаймні, на даному етапові закумуляованого про нього знання. Я пропоную послуговуватися такою версією: наука про системне дослідження соціальних змін, діяльність з супроводу наукових, освітніх та соціальних програм, яка реалізується за допомогою прийнятих критеріїв, соціологічних інструментів та моделей оцінювання, з метою їх удосконалення, розвитку або кращого розуміння, завчасного виявлення дефектів програм та їх коригування, а також з метою контролю за розподілом коштів та нематеріальних ресурсів, виділених на реалізацію програм.

Щодо парадигм евалюації, то у даній статті основна увага звертається на такі: а) оцінювальна (фіксація стану об'єкта, процесу, явища, передусім їх функціональних можливостей на момент оцінювання); б) супровідна (поетапний супровід динаміки об'єкта, процесу, явища, у нашому випадку з проектами, з фіксацією результатів їх виконань на кожному етапові); в) прогностична (передбачення функціонування об'єкта, процесу, явища у перспективі та їх соціально-економічного й суспільного ефекту).

У подальших наших роздумах про феномен «наукова школа» у контексті евалюаційних парадигм пропоную завжди пам'ятати, що евалюація – це не лише оцінка стану явища, але й (на мою думку, що є більш важливим) супроводу його розвитку та можливість визначення перспектив його функціонування й утилізації (втілення у практику) результатів діяльності тих чи тих наукових шкіл.

Поняття «Наукова школа».

Сьогодні існує чимало визначень наукової школи як феномена; більшість із них, за моїми спостереженнями, базується на суто формальних ознаках. За усієї умовності й різнофункціональності цих ознак у визначеннях виявляється певний стрижень. Зазвичай, під поняттям «наукова школа» розуміють неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь, котрі працюють під керівництвом визнаного лідера чи то продовжують досліджувати ним закладені ідеї. Традиційно склалося (принаймні, у західній науковій думці), що, коли мова йде про наукову школу, то, передусім, маються на увазі ті науки, які ми відносимо до соціогуманітарного пулу [32], наприклад, Франкфуртська школа філософії, Толедська школа перекладу у філології, Віденська школа в образотворчому мистецтві. У нашому випадку увага буде зосереджена також саме на соціогуманітарній сфері наукового знання.

Мені імпонує опис наукової школи відомого українського вченого-медика Дмитра Зербіно: наукова школа – це співдружність людей, які сформувалися під егідою особистості – вченого, лідера, котрий має ідеї, теми для розробки. Кращі школи ті, де послідовники лідера займаються активною дослідницькою роботою в актуальних напрямках і об'єднані ідеями, методиками, науковими традиціями, співробітництвом, що розширюється, пошуком нових фактів. У науковій школі висуюються гіпотези, концепції, теорії. В ній не бояться дискусій, опонентів. Тут є (повинно бути!) усе для свободи творчості. У науковій школі між членами неформальної співдружності постійно продовжуються «мізкові атаки». У науковій школі люди працюють не за примусом, а за бажанням [5].

Назва школи формується різними шляхами. Європейський досвід зафіксував такі: а) за назвою міста, де та чи та школа постала – згадані Франкфуртська, Віденська, Толедська школи, Ерлангерська школа; б) за назвою міст, де розташовані університети, у яких функціонують ті чи ті школи, – Лейпцизька школа, Тюбінгенська школа (Німеччина), Паризька школа, Лілльська школа (Франція); в) за прізвищем її керівника (Конфуцій та його школа, Піфагор і його школа, Дюркгайм і його школа).

Ведучи мову про наукові школи, варто звернути увагу на такий факт: якщо в українських практиках вживається термін «наукова школа», то у зарубіжних – «школа»; щоправда, іноді для пояснення українських чи російських реалій зустрічаються вирази «schoolofscience – школа науки», «scientificschool – наукова школа», «researchschool – дослідницька школа», «schoolofthought – школа ідей, думок», «Xandhisschool – прізвище керівника і його школа». Принаймні, таке трактування ми знаходимо у тлумачних словниках англійської мови. Вживання терміну «school – школа» у ситуаціях, які ми розглядаємо, у зарубіжних практиках завжди орієнтується на науковий, дослідницький характер колективу, котрий прибирає окреслення наукової школи у вітчизняному розумінні феномена.

Завважу і особливо підкреслю, в осмисленні феномена «наукова школа» акцент має робитися саме на її наукових засадах діяльності й на її наукових здобутках; і у характеристики її діяльності не варто включати сумнівні маркери на кшталт «розробка рекомендацій виробництву та навчальних програм», «участь у розробці державних актів та законодавчих документів» [20, с. 66]. Інша справа, що на успішне розв'язання тієї чи тієї наукової проблеми можна опертися як на добротне підґрунтя для практичних дій. На мою думку, ситуації з тим, що «наукова школа» повинна робити щось практичне, вступає у суперечливість з основним її завданням – творити науку. Така ситуація може виникати тоді, коли має

місце плутанина з розумінням іншого роду шкіл (до речі, поширених в Україні, особливо у педагогіці, мистецтві), наприклад, «авторська школа», «школа майстерності», які за сутністю своєї діяльності націлені на практичний результат [10].

Певною мірою ця обставина на додаток до думки, яка утверджується в українському науковому просторі про ще, що, коли ти доктор наук чи маєш кілька аспірантів або під твоїм керівництвом з'явилися кандидати наук, то ти вже претендуєш на керівника наукової школи, сприяє поширенню «пошесті» наукових шкіл, принаймні, декларацій про їх існування. Часто-густо цей міф підкріплюється ухвалами вчених рад університетів, затвердженням положень про їх функціонування, процедурами, які регламентують їх діяльність. У цьому легко переконатися набравши на комп'ютері словосполучення «наукова школа». Моя думка стосовно такої ситуації однозначна – справжні наукові школи не потребують жодної зовнішньої регламентації, успіх її діяльності цілком залежить від внутрішньої самоорганізації й потенціалу її лідера та її членів.

У цьому контексті мушу коментувати, що, ті, хто займається техніками евалюації, у дефініції поняття «наукова школа» пропонували б акцентувати увагу на наявності творчого потенціалу й вченого, здатного не лише його згуртувати, але й відкрити перспективу його діяльності.

УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ШКОЛИ. Наукова школа не виникає спонтанно, вона формується під впливом різних обставин. Дослідники функціонування наукових шкіл сходяться у тому, що найважливішою умовою її постання є наявність вагової особистості, справжнього ученого, здатного екстравертувати накопичені знання. Останнє є чи не визначальним чинником розвитку наукової школи після її зародження.

До тих умов, котрі впливають на весь процес функціонування феномена (від його появи і до завершального етапу), безумовно, належить наявність структурованого наукового простору, у якому формується колектив наукової школи й вибудовується атмосфера творчого пошуку істини через постійний дискурс. Такий простір формується у межах інституційної організації навчального (зазвичай, університети) та дослідницького (науково-дослідницькі інститути, центри, дослідницькі програми корпорацій) простору. На значенні функціонування наукового простору добре розуміються організатори науки у західних країнах. У цьому контексті нагадаю ініціативу уряду Німеччини про формування університетів високої якості [28], у яких науково-дослідницькій роботі надається першорядне значення. Цікавим феноменом у формуванні наукових шкіл є поширення її діяльності (науково-організаційної) за межі

їх формальної локації. Скажімо, заснована відомим у всьому світові істориком Омеляном Пріцаком кафедра історії України (згодом – Український науковий інститут) у Гарвардському університеті фактично об'єднав науковців з усього світу навколо проблем україністики [18]. З віртуалізацією наукового простору, яка, на мій погляд, буде постійно інтенсифікуватися, й у цьому контексті з розмиванням чітко окреслених меж локації наукової школи значення двох попередніх просторів втрачатиметься. Приклад проведення наукових Інтернет-форумів є чи не найкраще підтвердження цієї тенденції.

Бажаною умовою постання і надто розвитку школи є пов'язані з її науковою проблемою інформаційні й друковані ресурси (е-журнали, бюлетені, фахові періодичні видання). Ця обставина виявляється агрегатором наукового пошуку і дискурсу, оскільки саме інформаційно-наукові ресурси сприяють творенню наукового простору й середовища, у якому поряд з такими науковими активностями, як конференції, дискусії, семінари зароджуються й формуються наукові ідеї, гіпотези, парадигми. Приклад такого процесу формування української наукової школи з евалюації (проблема науково-освітніх та соціальних програм) – заснування журналу *«Евалюація: науково-освітні, соціальні проекти»*, який видається українською і англійською мовами (три його випуски вже доступні читачам у друкованій та електронній формі; наразі читач має справу з четвертим випуском). Завдяки журналу діяльність цієї школи стає відомою у науковому просторі поза межами України, оскільки він надходить на кілька адрес у Європі і Америці, й школа постає як не щось «саме у собі», а відразу вступає у взаємодію з подібними конструктами в інших країнах. Ця взаємодія формує атмосферу дискурсивності, компаративістики й критичного мислення (критичного самосприйняття), що у висліді сприяє ефективному становленню школи і у межах національних теренів.

У цьому контексті хотілося б звернути увагу на функціонування редакційних рад та колегій видань: у західних практиках ми не знайдемо того, що характерно для вітчизняних практик – одна і та ж людина, якщо вона є керівником навчального чи науково-дослідницького закладу, очолює якщо не усі періодичні видання підряд, то значну їх кількість (щоби у цьому переконатися, варто поглянути на перші сторінки таких, які видаються українськими університетами у Києві та іншими віддаленими від столиці країни вузами). За таких умов важко передбачати справжню наукову дискусію і розмаїття думок, а надто тих, що не співпадають з рівнем знань, обізнаності з дискутованими проблемами керівника (зазвичай, головного редактора, голови редакційної ради). У зарубіжних

практиках ця ситуація модифікується таким чином: вплив названих осіб, передусім видавців (editor, editors) які, зазвичай, є власниками журналів і переймаються їх якістю, в основному визначається на першому етапові, де вони мають два вибори – відхилити матеріал чи передати його до пулу рецензентів. Після цього вони не мають визначального впливу на прийняття рішення про перспективи публікації матеріалів [26, с. 207]. Далі слово залишається за рецензентами, котрі, зазвичай, не ідентифікуються і таким чином вони можуть справити відчутний вплив на формування творчої наукової атмосфери в інформаційно-видавничому просторі. Щоправда, не варто ідеалізувати інститут рецензентів, оскільки, не дивлячись на досить таки об'єктивну й прискіпливу процедуру їх відбору, і серед них трапляються випадки емоційно-упередженого ставлення до авторських текстів, особливо дослідників-початківців [26, с. 208].

Одна з парадигм евалюації, пов'язана з перспективою розвитку феномена, вимагає дати відповідь на питання, а що має бути далі після постановня школи. Уявлення про це маємо шукати в атмосфері дискурсивності, компаративістики й критичного мислення (критичного самосприйняття), про що йшлося вище.

ХАРАКТЕРНІ МАРКЕРИ НАУКОВОЇ ШКОЛИ. Серед маркерів наукової школи, котрі допомагають її розпізнати, я пропонував би назвати кілька, на мій погляд, найбільш характерних.

Передусім, це **наявність наукової проблеми**, яка об'єднує зацікавлених дослідників. Власне, проблема у тій чи тій науці, у тому чи тому напрямку у ній є тим стрижнем навколо якого точиться (принаймні, має точитися!) справжня наукова дискусія, на який «нанизуються» ідеї, методи рішення, тут групуються дослідники і завдяки її всебічному осмисленню викристалізовується адекватне знання про явища і процеси у суспільному розвитку людства. Такий підхід у визначенні наукової школи притаманний західному науковому простору. Аналіз заявлених в українському науковому просторі «наукових шкіл» переконує мене у тому, що вони далекі від дотримання цього, на мій погляд, структуроутворюючого феномен принципу. У більшості випадків ми маємо словесний опис того, чим займається людина (інколи справжній дослідник), котрий претендує на керівника школи, у кращому випадку означення напрямку, у якому він працює і, за можливості, прагне залучити до процесу наукового пошуку інших дослідників. У цьому легко можна переконатися, після ознайомлення в Інтернеті з публікаціями деяких університетів під уже згадуваною рубрикою «Наукові школи».

Іншим важливим маркером, котрий я ставлю в один ряд з попереднім, це – *лідер школи*. Він, я погоджуюся з Дмитром Зербіно й іншими знаними вченими, безумовно, має бути ученим-екстравертом. Саме він стимулює наповнення простору наукових ідей елементами, необхідними для структурування наукової школи, зокрема і їх продукування. Екстравертність самого керівника школи та і його послідовників – необхідна умова функціонування школи. Чим сильніша ця складова, тим триваліший час існуватиме та чи та школа. Для лідера наукової школи важливо бути тим, що у зарубіжному науковому просторі називають «автономною особистістю» («*autonomous person*»), якій притаманний високий ступінь ідентичності та добре розвинуте критичне осмислення свого значення [26, с. 210].

Чи не найскладнішою питанням, але тим не менше надзвичайно важливим, у функціонуванні наукових шкіл, залишається *питання колективу людей*, котрі працюють над науковою проблемою. Власне, науковці, які разом з лідером стояли у її витоків, або долучаються на тих чи тих етапах її розвитку до продовження її існуючих традицій чи творення нових. Проблема полягає у ротації, викликаній різними причинами (для вітчизняного наукового простору – від'їзд за кордон, що у більшості випадків означає зміну дослідницьких пріоритетів; зміна місця роботи як за локацією, так і за фаховою чи виробничою необхідністю; для зарубіжних науковців – завершення програм, проектів, вихід на пенсію). З цими чинниками великою мірою пов'язана тривалість існування наукової школи, деколи і саме її існування [6]. У цьому контексті тяглість наукової проблеми, дослідницьких традицій, пошук нових лідерів, котрі могли б успішно продукувати ідеї, удосконалюючи концептуальні засади вивчення проблематики, яка, власне, й зумовила постання школи, набирають надзвичайної ваги.

Наявність публікацій, зазвичай у вагомих журналах, та *наукові видання* (матеріали конференцій, монографії, статті) – однозначно є визначальними маркерами ефективного функціонування наукової школи. Для мого розуміння вагомості школи непересічне значення надають публікації членів школи у енциклопедично-довідкових виданнях, передусім тих, які творяться міжнародними колективами учених. Сьогодні непересічного значення набирають Інтернет-публікації. Саме в останніх двох просторах у концентрованій формі можна відтворити ті чи ті здобутки і заявити про існування своєї школи у широкому контексті. Щоправда, потрапити до таких енциклопедій ще важче, ніж опублікуватися у журналах зімпраст-фактором. У цьому я переконався, коли

мене видавці знаменитої п'ятитомної Оксфордської енциклопедії «Раси, етнічність і націоналізм» («Race, Ethnicity, Nationalism») запросили написати статтю «Поліетнічність» («Poliethnicity»). Після конкурсного відбору саме моєї статті я майже впродовж півтора року працював з видавцями: рецензування, узгодження термінології, ретельне редагування [40]. Та затрачені зусилля були варті того, що через цю публікацію я посилив позиції моєї наукової етносоціологічної школи у світовому науковому просторі. Нагадаю, що наукова етносоціологічна школа професора Володимира Євтуха започаткувала науково-освітній Інтернет-проект «Етноенциклопедія», до якої можуть долучитися усі, хто розуміється на питаннях етнічності, чи бажає поглибити свої знання у цій сфері соціогуманітарного знання [3].

Практично безмежні можливості для конституювання і представлення наукової школи у європейському чи то американському науковому просторі надає Інтернет. Публікуючи свої праці в Інтернет-ресурсах, передусім лідер та й члени школи, мають можливість поширювати свої ідеї (звичайно, якщо вони є) серед колег різних наукових просторів, порівняти з їх здобутками, відчутти, на якому рівні знаходяться власні дослідження, особливо проблем, що властиві кожному суспільству. До речі, зарубіжні колеги завдяки такому роду публікаціям могли б з'ясовувати стан дослідження проблем спільного інтересу в українській науці. На жаль, ані керівники, ані члени заявлених наукових шкіл практично не присутні (за поодинокими випадками) у науково-інформаційному просторі, який обслуговують Інтернет-ресурси. Вони дуже слабо використовують такий ефективний ресурс як репозитарій, котрий, як я переконався, є доброю пошуковою базою не лише для вітчизняних, але і для зарубіжних науковців, передусім для тих, котрі досліджують різні аспекти історичного й нинішнього суспільного розвитку України [12].

Важливим і у той же час дискусійним для розпізнання наукової школи виявляється *індекс цитування праць* її членів [24]. Для зарубіжних дослідників пріоритетними у цьому плані є цитування у журналах з високим impact-фактором. Нагадаю, що impact-фактор – це усереднене співвідношення кількості цитувань статті за певний рік до кількості статей, опублікованих у журналі упродовж двох останніх років [35; 38, с. 113-114]. Для українських науковців, за рідкими винятками, публікації, а тим більше цитування їх праць у таких журналах – недосяжна мрія: по-перше вони практично не подають туди своїх «писань»; по-друге вони, принаймні, більшість із них, не зможуть витримати фахового рецензування. Певну

ницість такого становища наші науковці, у тому числі й керівники визначених статутами і положеннями «наукових шкіл» своїми навчальними і науково-дослідницькими закладами, пояснюють (в усному спілкуванні) тим, що вони можуть обійтися й без згаданих журналів, що для них важливіше поширювати свої ідеї в українському середовищі. Власне, у цьому й уся сутність (висловлюся прямолінійно, неспроможність) більшості заявлених в Україні наукових шкіл з соціогуманітарного знання та їх керівників. Тут не спостерігається ані екстравертності керівника у її широкому розумінні (прагнення до поширення своїх ідей у світовому науковому просторі), ані спроможності виходу у цей простір. Таким чином, як то кажуть pollenswollens(того не бажаючи) «школа» замикається сама у собі й обмежує себе у можливостях інтеграції у світовий науковий простір. Цілком риторично у цьому контексті звучить питання: «Чи потрібна така наукова школа?».

Дискусійність питання про індекс цитування пов'язується для мене з такою ситуацією (на що, зокрема, звертають увагу і зарубіжні дослідники): «автономна особистість» (такою, на моє переконання, має бути справжній лідер наукової школи) не дуже прагне публікуватися у журналах з імпрест-фактором [26, с. 210-211]. Для цього є кілька причин, головною з яких є те, що поява (якщо?) публікації займає понад рік через обов'язкове рецензування (а, можливо, і не одноразове) і у висліді актуальність статті, або ж окремих її положень втрачається. До того ж, виправлення статті згідно з вимогами рецензентів часто-густо вихолощує її новизну й деколи призводить до втрати думок і ідей, які автор хотів винести на обговорення. Більше того, за підрахунками дослідників, у деяких журналах близько 95 відсотків поданих статей відхиляються [26, с. 213]. Тому лідери шкіл і помітні своїми ідеями дослідники все частіше надають перевагу публікаціям у збірках матеріалів конференцій, індивідуальних монографіях, спільних працях. До речі, останнім часом все частіше у західному науковому середовищі утверджується думка про те, що загадані види видання варто включати у наукометричні бази, скажімо, Scopus, WebofScience, Index Copernicus, EBSCO, тощо [29, с. 49; 35], а самі бази перевести у режим відкритого, вільного доступу, як, до речі, і усі опубліковані статті [25]. Ця ситуація мені близька і зрозуміла, оскільки кілька моїх праць опубліковані у дуже відомих зарубіжних виданнях, які того часу не входили до жодних баз і журналів з імпрест-фактором, наприклад у журналі, що видається Інститутом Гаррімана Колумбійського університету (США), чи то у «Політеї» Ягелонського університету (Польща) [39; 31].

Моє передбачення: з інтенсифікацією формування наукового Інтернет-простору, який дозволяє майже безперешкодно розміщати свої наукові ідеї і робити їх доступними для найширшого кола користувачів, питання з наукометричними базами і журналами з іmpact-фактором буде втрачати актуальність. Головне ж у цій дискусії – питання про розширення баз даних, оскільки існуюча система поза увагою дослідників залишає чимало цікавих і продуктивних для науки публікацій. Скажімо, найвідоміша база даних Індекс Наукових Цитувань (ScienceCitationIndex) включає лише 3200 журналів, у той час їх у світі нараховується близько 126 000 [35]. У деяких публікаціях можна зустріти й інші цифри. Нагадаю, що ця база працює при Інституті наукової інформації у Філадельфії (США), а її засновником був Юджін Гарфілд (EugeneGarfield) 1955 році [27]. Я поділяю певний скептицизм деяких західних дослідників, передовсім «автономних особистостей», щодо ролі журналів з іmpact-фактором. Наприклад, про те, що вони не відтворюють картину, особливо стосовно статей іншими, ніж англійська, мовами, та і за країнами, і що індекс цитування скоріше вимірює частоту використання у науці статей, а не їх наукову якість [34; 35; 38, с. 114]. Однак публікації у такого роду журналах (саме для наукових шкіл) є знаковими, оскільки вони, принаймні, на даному етапі, привертають увагу фахівців з вагомим дослідницьким досвідом до проблематики школи (навіть з тієї причини, що ці журнали легше віднайти у наукометричних базах даних) і таким чином сприяють розширенню діапазону взаємодії з представниками інших шкіл.

Одним із вагомих індексів позитивного функціонування наукової школи, на моє переконання, є *цитування членами школи праць колег*, які працюють над проблемою, котра перебуває у науковому просторі школи, чи то над дотичними до неї питаннями. На мою думку, це є певним лакмусовим папірцем якості того чи того члена наукової школи, як й її лідера, й їх обізнаності у проблемі. До того ж, це є свідченням інтегрованості школи у просторові відносини у більш широких, ніж національні рамки, контекстах. Опрацьовуючи публікації американських, європейських, азійських чи то африканських дослідників з етнічної проблематики, я можу засвідчити, що вони, зазвичай, використовують досить солідний масив джерел з різних кінців світу. Зарубіжні дослідники української проблематики все інтенсивніше вивчають нашу вітчизняну літературу і включають її у науковий обіг інших країн. В українських реаліях ситуація з публікаціями осіб, які претендують на лідерів наукових шкіл, не кажучи вже про тих, хто, нібито, до них належить, за рідкими винятками, просто жалюгідна. Це твердження я подаю як аксіому і вивожу

її за межі будь-якої дискусії, оскільки досить побіжного погляду на використані джерела у працях керівників заявлених в українському науковому просторі шкіл, щоби зникло бажання дискутувати з цього приводу. До речі, така ситуація і з більшістю тих публікацій, які претендують на фаховий аналіз питань про наукові школи в українських університетах.

Про *участь членів школи у різноманітних високої якості міжнародних наукових активностях* (конференції, круглі столи, дискусії, наукові об'єднання, передусім міжнародні, тощо) та участь у наукових активностях, які проводяться школою, відомих дослідників, учених зарубіжних країн варто наголосити особливо. Вочевидь, жоден серйозний дослідник, а тим більше той, котрий асоціює себе з тією чи тією науковою школою, не заперечить важливості таких активностей. Це чи не найефективніша можливість обмінюватися як уже конституюваним знанням, так і, особливо, новими ідеями, вести науковий дискурс. Щоправда, тут практично непереборною обставиною, принаймні на нинішньому етапі, для більшості тих, хто називає себе керівником школи (мова йде про український науковий простір), є незнання іноземної мови, зазвичай, англійської. Опіраючись на власний досвід, завважу, що згадані наукові зібрання – прекрасна можливість виходу на міжнародну арену не лише у момент присутності на зібраннях, але й на перспективу. Оскільки менеджери від науки (є такі практики у західному науковому світі) відслідковують перебіг дискусій на таких зібраннях і опісля пропонують друкуватися у своїх виданнях, запрошують до участі у наступних конференціях, до редколегій журналів, до пулу рецензентів, експертів з наукових програм. Різного роду таких пропозицій мені поступає з понад десяток на рік.

Наукові школи, які по-справжньому функціонують, а не залишаються лише заявленими, час від часу *організують засідання*, на яких обговорюються організаційні питання їх діяльності й обов'язково ті чи ті аспекти проблеми, яка, власне, лежить в основі творення школи. Важливо, щоб у таких засіданнях брали участь й зарубіжні дослідники проблеми, що розширює діапазон обговорення й сприяє пошуку істини, яка, на мою думку, лежить у запропонованих рішеннях.

Виконання власними силами наукових проектів, проектів з представниками наукових інституцій, частота запрошення колег також належить до важливих маркерів школи. Знову ж таки, мій досвід аналізу «діяльності» заявлених в українському науковому просторі наукових шкіл свідчить, що така ситуація – рідкість. У якості позитивного прикладу можна

назвати Наукову етносоціологічну школу професора Володимира Євтуха. Остання у грудні 2016 року відбула своє восьме засідання. Обов'язковим таких засідань є обговорення основної проблеми діяльності школи – етнічності: «Диверсифікація етнічностей у Криму: компоненти, структурування, взаємодія» (Ялта, 2012 р.), «Ethnicity in the Frame work of Intercultural Communication» (Краків, 2012 р.), «Етнічність і педагогіка» (Рига, 2012 р.), «Етнічність у діаспорних спільнотах» (Чернівці-Сучава, 2013 р.), «Дослідження етнічності в Україні: історія, сучасний стан та перспективи» (Київ, 2016 р.), «Локальні ідентичності українських міст у контексті освітніх практик» (Умань-Немирів-Тульчин-Чернігів, 2016 р.), «Identities of Central-Eastern Nations» (Люблін-Дрогобич-Трускавець-Хирів, 2015-2016 рр.), засідання, посвячене функціонуванню наукових шкіл (Київ, 2019 р.).

Наукова етносоціологічна школа постійно практикує здійснення активностей у співпраці з вітчизняними й зарубіжними науковими центрами, як от Національний університет «Львівська політехніка», Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Уманський національний університет садівництва, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, тодішній Ялтинський гуманітарний університет (Україна), Латвійський університет (Латвія), Білостоцький університет, Університет імені Марії Склодовської-Кюрі у Любліні, Ягелонський університет у Кракові (Польща), Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Румунія),

В усіх дискусіях про наукові школи, особливо на українських теренах, одним з найголовніших індексів фігурує **кількість захищених дисертацій**. Завважу, такий показник для мене не надто суттєвий. Свого часу очолюючи експертну раду з філософських, політологічних та соціологічних наук тодішньої Вищої атестаційної комісії України мав можливість знайомитися з великою кількістю докторських і кандидатських дисертацій. 99 їх відсотків відповідали зформалізованим вимогам, але лише одиниці викликали у мененаукове здивування. У цьому контексті погоджуюся з авторами статті «Подолати плагіат. Місія неможлива?»: «...у нас щороку фіксується дедалі більше захищених дисертацій (у 1993 р. в Україні було захищено 3016 кандидатських дисертацій, а 2014-го – 7740), але при цьому якість вищої освіти падає, міжнародна наукова присутність непристойно низька, з урахуванням наявного потенціалу, а науковий ступінь, фактично,

став ознакою статусності, а не наукових здобутків» [17]. Зауважу, що «торгівля» дипломами про освіту, зокрема і кандидатськими, має місце також у деяких європейських країнах та США [36].

У контексті дискусії про наукові школи настав час проаналізувати ВАКівські архіви, принаймні, за десять-п'ятнадцять останніх років, і порівняти з функціонуванням їх авторів, передовсім їх дисертаційних ідей, у сьогоdnішньому науковому просторі України. Мої попередні спостереження переконують мене у тому, що для наукової школи важливим індексом є не кількість захищених дисертацій, а їх якість. Застосовуючи методи евалюації (до речі, її становлення відбувається у непростих умовах певного нерозуміння нашою «науковою елітою» на противагу, скажімо європейській, її предмета й об'єкта) [15], можна з'ясувати якісні параметри дисертаційних досліджень.

Визнання школи довоколишнім науковим співтовариством є чи не найвлучнішим маркером її існування. Власне, отримавши відповіді на два питання: «А ще хто-небудь, окрім заявительів і ухвал вчених рад, знає про існування вашої школи?» та «Як довоколишне співтовариство оцінює діяльність вашої школи?», можна говорити про існування наукової школи. Принаймні, має місце фіксація факту. Визнання наукової школи може виявлятися у різних формах: публікації про діяльність школи у фахових журналах [16]; пропозиції публікуватися у визнаних науковою громадськістю вітчизняних та, особливо, у зарубіжних фахових журналах; запрошення членів школи у якості наукових експертів фондів, проектів, міжнародних організацій, які опікуються науковими дослідженнями; запрошення до участі у міжнародних конференціях, форумах у якості доповідачів, основних доповідачів (keynotespeakers), модераторів засідань, секцій, панелей; запрошення у якості членів редколегій, рецензентів фахових видань; пропозиції читати лекції для студентів та консультувати аспірантів у відомих зарубіжних університетах; обрання почесними професорами університетів (якщо вітчизняних, то класичних) та присвоєння зарубіжними університетами звання Doctor Honoris Causa.

У важливості цього маркера (визнання довоколишнім науковим співтовариством) для утвердження авторитету школи, зокрема і етносоціологічної, я мав можливість переконуватися упродовж моїх довголітніх наукових активностей, оскільки, на щастя, мені довелося побувати в усіх перерахованих ситуаціях [4; 11; 13; 23; 30].

Важливим компонентом функціонування наукової школи є її **структурування**. Не структура, як щось усталене у вигляді ієрархії, а скоріше принципи її діяльності. Мається на увазі: проблема, яка об'єднує

членів школи; засідання (організаційні й присвячені суто науковим питанням дослідження проблеми); проведення конференцій, симпозіумів, семінарів, дискусій за ініціативи керівника школи чи її членів; взаємодія з вітчизняними й зарубіжними колегами на індивідуальному й колективному рівнях; вибудовування каналів трансформації напрацювань школи у широких наукових контекстах й включення в орбіту її діяльності зарубіжного досвіду, здобутого у сфері її інтересів чи дотичних до них питань.

Роль евалюації у розвиткові ідей наукових шкіл маємо нагоду прослідкувати на динаміці змісту перерахованих вище маркерів. Власне йдеться про те, що за допомогою технік евалюації формуються ті чи ті пропозиції, які можуть поліпшувати, скажімо, якість участі акторів наукового процесу у наукових активностей: це може здійснюватися через формування пулу конференцій, семінарів, дискусій, найбільш адаптованих до тематики діяльності тієї чи тієї школи. Це стосується також і публікацій в журналах. Дві ці позиції особливо актуалізуються у зв'язку із зростанням пропозицій (особливо в Інтернеті) участі у різного роду наукових зібрань (досить часті сумнівних і низької якості; до того ж і не безкоштовних, зазвичай, за так званими ринковими цінами, які часто-густо перевершують уявлення про фінансові можливості науковців, особливо молодих). Не зайвою буде допомога евалюаторів у структуруванні діалогу між науковцями: володіння ними інформацією й можливостями її ефективної утилізації у конкретних ситуаціях сприяє поліпшенню якості цього діалогу й визначення перспектив його розвитку, що надзвичайно важливо для наукової діяльності.

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ. За усіх проаналізованих вище чинників функціонування наукової школи як феномена оцінка її діяльності визначається кількома показниками: 1) запропонованими членами школи концепціями дослідження того чи того явища, тієї чи тієї проблеми (якщо явище до цього часу не було предметом вивчення), або ж удосконаленими методиками дослідження (у зв'язку з трансформованими умовами функціонування відомого науці явища); 2) спробами вибудовування адекватних теорій на базі опрацьованих існуючих і запропонованих нових концепцій; 3) активною участю членів школи у формуванні ринку термінології у тій частині наукового простору, у якій працює чи має намір працювати заявлена школа; 4) ступенем інтегрованості (завдяки дослідженню стрижневої проблеми) національної (у нашому випадку вітчизняної) наукової школи у міжнародний науковий простір і конкретно у той його сегмент, який співпадає з проблематикою

школи; 5) зрештою, формуванням нових дослідницьких напрямків у науці, у межах якого розв'язання проблем буде сприяти конструктивній організації життєдіяльності особистості, колективу і суспільства в цілому.

Означені вище сюжети маю намір у майбутньому опрацювати у дотичності до конкретних вітчизняних практик функціонування наукових шкіл, звичайно, передусім у соціогуманітарній галузі знання, щоби наблизитися до відповіді на питання про їх валідність (за Вікіпедією, у яких межах їх діяльність – концепції, висновки, виміри – достовірно обґрунтовані і адекватно співвідносяться з реальним світом [38]). У цьому плані наукометричний аналіз [34] є ефективним інструментом замірів важливості публікацій (й ідей, які у них містяться) та їх впливу на розв'язання проблем суспільного розвитку, а евалюація діяльності наукових шкіл взагалі додаватиме імпульсів до пошуків ефективізації їхнього функціонування.

Volodymyr Yevtukh

Activity of scientific schools in the context of evaluation's paradigms

The article deals with phenomenon called in Ukrainian realities «scientific school» in Western tradition «school», especially underlining its functioning in Ukrainian research space and in the context of evaluation's paradigms. The attention is drawn to groundless claims to be a scientific school (school). The role of different criteria, which help not only to identify the presence of the school but also to structuralize more efficient the space of its functioning, are analyzed. This analysis is undertaking in the context of foreign discourse that strengthens the author's argumentations.

Keywords: *scientific school (school), markers of scientific school (school), research space, discourse, impact-factor, citation, evaluation, evaluation's paradigms.*

Джерела:

Володимир Борисович Євтух. Бібліографічне видання . Київ : Академвидав, 2010. 452 с.

Довбня Петро, Доброскок Ірина. Наукові школи та їх класифікація. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2008. № 16. С. 57-60.

Етноенциклопедія. URL: <http://ethnoencyclopedia.info/index.php>

- Євтух Володимир Борисович. Doctor of Philosophy Honoris Causa Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 56 с.
- Зербино Дмитрій. Научная школа как феномен. URL:<http://www.zn.ua/3000/3100/46209/№15> (490) 17-23 апреля 2004.
- Колесникова М. Н., Бахтина Е. В. К вопросу о границах научной школы (в порядке дискуссии). *Библиосфера*. 2014. № 1. С. 19-21.
- Наукові школи. URL:http://science.univ.kiev.ua/research/scientific_school/
- Наукові школи НПУ імені М. П. Драгоманова / Укл. : Г. І. Волинка, О. С. Падалка, Л. Л. Макаренко; за заг. ред. В. П. Андрущенко. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 313 с.
- Научные школы : проблемы теории и практики / Под общ. ред. В. Е. Астаховой, Е. В. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2005. 332 с.
- Побірченко Н. С. Змістовний аспект поняття «авторська школа». *Педагогічні видання / е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Архів номерів / Випуск №2 [2008]*.
- Почесні члени Харківського університету. Бібліографічний довідник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 356 с.
- Репозитарій НПУ. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2696>
- Савенкова Людмила, Крячко Володимир. Володимир Євтух у інформаційно-комунікаційному просторі: наукові та політико-громадські активності. Київ, 2012. 248 с.
- Сачок М. В. Евалюація як об'єкт наукової рефлексії. *Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць*. Вип. 4. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 159-170.
- Скрипник Ганна. Етносоціологічна школа Володимира Євтуха : академічний проект структурування наукової школи. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 2. С. 37-43.
- Совсун Інна, Чубко Аліна. Подолати плагіат. Місія неможлива? *Дзеркало тижня. Україна*. № 33, 17 вересня 2016.
- Трегуб Ганна. Професор Торнадо. *Український тиждень*. 2016. № 11. С. 36-39.
- Фурман Анатолій. Як розпізнати наукову школу? *Науковий світ*. 2003. № 5. С. 14-16.
- Хорунжий Микола. Науково-педагогічні школи як головний критерій оцінки інтелектуального потенціалу та суспільного визнання сучасних університетів. *Вища школа*. 2011. № 9. С. 61-71.
- Хриков Є. М. До питання про створення науково-педагогічних шкіл в Україні. *Шлях освіти*. 2012. № 4. С. 2-6.

- Ясь О. В., Колесник І. І. Наукові напрями, школи, течії, гуртки. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 7 : МЛ – О. С. 214.
- ASN 15th Annual Convention Program*. 15-17 April 2010. *ASN Newsletter*. – 2010. Vol. 6. 108 p.
- Citation Index*. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL:http://en.wikipedia.org/wiki/Citation_index
- Enserink Martin*. In *Dramatic Statement, European Leaders Call for «Immediate» Open Access to All Scientific Papers by 2020*. URL:www.sciencemag.org/.../dramatic-statement-eur
- Frey Bruno S*. Publishing as Prostitution? Choosing between One's Own Ideas and Academic Success. *Public Choice*. 2003. № 116. P. 205-223.
- Garfield Eugene*. Citation Indexes for Science. A New Dimension in Documentation through Association of Ideas. *Science*. 1955. Vol. 122. № 3159. P. 108-111.
- German Universities Excellence Initiatives*. From Wikipedia, the free encyclopedia.
- Mills Melinda*. The Journal Impact Factor and Citation Rankings in Sociology : Nonsense or Necessity. *E-Bulletin International Sociological Association*. July 2006. № 4. P. 46-55.
- Krūze Aīda*. Laikmets un personība. *Rakstu krājums 15. Rīgā* : RaKa, 2015. 512 p.
- POLITEJA*. Jagiellonian Cultural Studies 1. 2012. № 2/1 (20/1). 195 p.
- Schule (Wissenschaft)*. URL : https://de.wikipedia.org/wiki/Schule_
- Scientometrics*. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL:<http://en.wikipedia.org/wiki/Scientometrics>
- Selgen P. O*. Citation and Journal Impact Factors : Questionable Indicators of Research Quality. *Allergy*. 1997. № 52. P. 1050-1056.
- Selgen P. O*. Why the Impact Factor of Journals Should not Be Used for Evaluating Research. *BMJ*. 1997. № 314. P. 497-502.
- Titelmühle*. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Titelmühle>
- Validity (statistics)*. From Wikipedia, the free encyclopedia. [https://en.Wikipedia.org/wiki/Validity_\(statistics\)](https://en.Wikipedia.org/wiki/Validity_(statistics))
- Zupanc Günter K. H*. Impact beyond the Impact Factor. *J Comp Physiol A*. 2014. № 200. P. 113-116.
- Yevtukh Volodymyr*. Ukraine's Ethnic Minorities : Between Politics and Reality. *The Harriman Review*. 1995. Vol. 9. № 1-2. P. 62-64.
- Yevtukh Volodymyr*. Polyethnicity. *The Willey Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity and Nationalism*. 1-3. Oxford, 2015. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118663202.wberen579/full-0,3>

Оксана Бікус

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» У НІМЕЦЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ПРОСТОРОВІ

Стаття присвячена аналізу концептуалізації поняття «соціальна робота» у теоретичних розробках дослідників і практичній діяльності у німецькому суспільному просторі. Прослідковується динаміка змін у трактуванні соціальної роботи як наукової дисципліни та професії. Розглядається співвідношення поняття «соціальна робота» з такими поняттями, як «соціальна система», «соціальна політика», «соціальне забезпечення», «соціальна педагогіка». Звертається увага на тенденцію трансформації поняття до розуміння соціальної роботи як комплексної дисципліни і професії, яка сприяє забезпеченню життєдіяльності людини узагалі, а не концентрується лише на вирішенні конкретних соціальних проблем.

Ключові слова: соціальна робота, актори соціальної роботи, соціальна федеративна держава, соціальне забезпечення, соціальна політика.

Постановка проблеми. Соціальна робота вже впродовж тривалого часу є надзвичайно актуальним феноменом суспільного життя багатьох країн світу. У Німеччині, яка помітно орієнтована на вирішення соціальних проблем населення (власне, у правових документах Німеччина визначається як «соціальна федеративна держава» [5]), вона займає особливе місце. Соціальна робота сьогодні є предметом дискусій як теоретиків соціальних процесів, так і практиків. У першому випадку мова йде (саме у німецькому контексті) про науку прикладного характеру, а у другому – про застосування наукових напрацювань у повсякденному житті. З'ясування взаємодії цих двох аспектів дає можливість сформулювати уяву про зміст і сутність соціальної роботи на сучасному етапі розвитку країни. Ключовим моментом у цьому контексті є осмислення процесу концептуалізації самого поняття «соціальна робота».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання концептуалізації поняття «соціальна робота» у німецькому суспільному просторі в українській соціогуманістиристиці практично не досліджувалося. Спроби дати загальну картину соціальної роботи у цій країні здійснювалися В. В. Масловою з особливим акцентом на соціальні програми [3];

В. Є. Штифурак концентрує увагу на соціально-педагогічній роботі з молоддю у Німеччині, завважаючи таку особливість як її здійснення на трьох рівнях – федеральний, регіональний та місцевий [4]; С. О. Кубіцький у своїх працях певною мірою з'ясовує співвідношення понять «соціальна робота»/«соціальна педагогіка» і концентрує увагу на підготовці фахівців у цих сферах [2]. Спеціальної уваги заслуговує дослідження О. А. Агарковим особливостей соціальної роботи у середовищі національних меншин [1].

Теоретико-методологічні проблеми соціальної роботи ґрунтовно розробляються західноєвропейськими дослідниками і практиками; що стосується Німеччини, то це передусім німецькі вчені Крістін Лабонте-Розет (*Christine Labonté-Roset*), Карл Вольфганг Мюллер (*Carl Wolfgang Müller*), Ганс-Йоахін Пуч (*Hans-Joachim Puch*), Юліане Загебіль (*Juliane Sagebiel*), Манфред Шмідт (*Manfred Schmidt*), Ян Вірт (*Jan Wirth*) та інші. У їхніх працях знаходимо вагомий матеріал для виявлення динаміки концептуалізації поняття «соціальна робота» у цій країні.

Постановка завдання. Мета статті полягає у відтворенні особливостей концептуалізації поняття «соціальна робота» з тим, щоби з'ясувати сутність і зміст соціальної роботи як дослідницької дисципліни і професії у Німеччині в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завважимо, що соціальна робота як галузева наука у Німеччині офіційно визнається з початку ХХІ-го століття: у 2001 році Конференція ректорів вищих навчальних закладів Німеччини (HRK) та Конференція міністрів культур (КМК) визнали її такою [12]. Нагадаємо, що у багатьох інших країнах, у тому числі європейських і США, соціальна робота вже давно займає помітне місце у системі соціогуманітарних наук. На основі досвіду, накопиченого німецькими дослідниками і практичними працівниками у цій галузі, й орієнтуючись на підходи, запропонованими вище згаданими інституціями, у Німеччині формується узагальнююче розуміння соціальної роботи як «професії, яка, спираючись на наукові напрацювання, прагне розв'язувати соціальні проблеми, пом'якшувати їх дію чи то запобігати їх виникненню» [12]. Беручи до уваги таке розуміння феномена, ми можемо говорити про те, що соціальна робота має чітко визначені аспекти (науковий і практичний), які функціонують у тісній взаємодії один з одним. У практичному плані її можна розглядати як одну із форм соціальної політики, на чому, власне, акцентується увага у запропонованому визначенні соціальної роботи Міжнародною федерацією соціальних працівників (*International Federation of Social Workers – IFSW*) та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (*International Association of Schools of Social Work – IASSW*):

«соціальна робота є орієнтованою на практику професія і наукова дисципліна, яка стимулює соціальні зміни й соціальний розвиток, соціальну когезію (соціальну згуртованість), зміцнення позиції людини й її звільнення від усіляких утисків. Принципи соціальної справедливості, прав людини, спільної відповідальності і повага до розмаїтості є центральними для соціальної роботи. Базуючись на теоріях соціальної роботи, на доробку соціальних та гуманітарних наук та здобутих життєвою практикою знаннях, соціальна робота спонукає людину і інституції долати виклики і поліпшувати своє благополуччя» [6]. Таке визначення було прийняте на спільному заході названих вище інституцій – Генеральних зборах Міжнародної федерації соціальних працівників та Генеральній асамблеї Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, які проходили у липні 2014 року у Мельбурні (Австралія).

Концептуалізацію поняття «соціальна робота» у німецькому суспільному просторі варто пов'язувати з особливостями формування і функціонування системи соціальних цінностей і у широкому осмисленні з соціальним забезпеченням (*Sozialwesen*). Останнє у німецьких практиках включає в себе: а) турботу про соціально незахищених осіб; людей похилого віку; молоді, яка потребує допомоги, та б) соціальний супровід (*Vorsorge*) різних категорій населення, наприклад, службовців, військовослужбовців тощо; в) соціальне страхування [14].

У нашому контексті ми основну увагу будемо концентрувати на першій категорії, а пошуки концептуальних засад, на яких базується саме поняття «соціальна робота» та функціонує її система, здійснюватимемо за кількома напрямками. Передусім, маємо з'ясувати: 1) історико-соціальні витоки феномена; 2) його динаміку як у теоретичному, так і у практичному плані; 3) принципи, на яких вибудовується система соціальної роботи; 4) її теоретичне осмислення і контекстуальна взаємодія з суміжними галузями. Щодо важливості першого пункту для розуміння розвитку соціальної роботи узагалі й у Німеччині зокрема, то ми погоджуємося з висновком професора Мюнхенської вищої школи соціального забезпечення Юліанею Загебіль про те, що «Погляд в історію соціальної роботи пояснює сутність сьогоденних структур соціальної роботи, перебіг її теоретичного осмислення і постання професії й її поступу від піклувальниці про бідних до соціальної працівниці. Коли ми запитуємо, як з'явилося нове, то варто поглянути на старе. Ми побачимо, що нове вже й не таке нове, а старе, не таке й старе. А нинішня ситуація завжди є результатом попереднього розвитку. Проблеми сучасності часто випливають із спроб їх вирішення у минулому.

Постання професії тісно пов'язане з взаємодією роботи і бідності та розподілом ресурсів, якими розпоряджається суспільство (суспільні структури і суспільна реакція на бідність)» [10]. Оскільки таке явище як бідність супроводжує тією чи тією мірою людське суспільство з самого початку його зародження, то це ж суспільство тим чи тим чином реагувало на явище бідності. Така ситуація, власне, стимулювала формування системної допомоги певній частині людей, передусім тим, які постійно стикалися з бідністю. І вже з самого початку, за Ю. Загебіль, перед дослідниками і практиками постало кілька питань, які визначили проблемне поле соціальної роботи: 1) Хто був бідним? 2) Хто надавав допомогу? 3) Чому варто надавати допомогу? 4) Як потрібно надавати допомогу? 5) Які наслідки варто очікувати від соціальної роботи на практиці? [10]. Відповіді на ці питання вибудовували об'єктно-предметну зону соціальної роботи: у першому випадку мова йде про цільові групи соціальної роботи; у другому йдеться про пул носіїв соціальної роботи (соціальних працівників); у третьому окреслюється суспільна і політична функція соціальної роботи; у четвертому з'ясовуються засоби і методи здійснення соціальної роботи; у п'ятому увага концентрується на динаміці соціальної роботи і практичних її результатах.

У процесі пошуку відповідей на перелічені питання відбувалася еволюція розуміння соціальної роботи як суспільного феномена, наукового осмислення поняття «соціальна робота» й формування системних практичних активностей, спрямованих на турботу про соціально незахищених осіб, людей похилого віку, молоді, яка потребує допомоги. Власне, все це відтворює сутність сьогоденного тлумачення феномена «соціальна робота» у Німеччині. Якщо у середні віки йшлося про дуже обмежене поле дії соціальної роботи – вона переймалася бідністю, то у новий час це поле розширювалося завдяки включенню у нього інших соціальних проблем, в епоху індустріалізації активізувалися приватні ініціативи, то починаючи із ХХ-го століття соціальна робота стає професією [10], повторимо, яка базується на здобутках соціогуманітарних наук.

У 1970-х роках у Німеччині розгортається дискусія стосовно змісту соціальної роботи. Початок цій дискусії поклав Четвертий день допомоги молоді – травень 1970 рік (нагадаємо, що у Німеччині щодва роки Робоче товариство молоді проводить день допомоги молоді). За оцінкою знаного у Німеччині фахівця з соціальної роботи професора Карла Вольфганга Мюллера, «соціальна акція «День допомоги молоді» показала професійному співтовариству, що з'явилося нове покоління соціально-педагогічних практиків, студентів і викладачів вищих навчальних закладів, які

спорадично потрапляють у тенета ідеальної картини своєї професії, а свідомо і обережно прагнуть пом'якшити для людини наслідки суспільної несправедливості» [8, с. 138]. В центр уваги згаданої дискусії висувається питання про суспільні завдання соціальної роботи, а критиці піддаються, передовсім, її класичні методи, зокрема комплексна концепція Мюррея Росса (*Murray Ross*). Німецькі теоретики і практики закидали йому те, що він виходив із ідеалістичної структурно-функціональної моделі суспільства і гармонізував суспільні суперечності замість того, щоби ініціювати зміни у співвідношенні владних повноважень у суспільстві [9].

Дискусія у цій частині стосовно соціальної роботи (про методи і підходи практичного функціонування) й пошуки нових концепцій наприкінці 1970-х – початку 1980-х років спонукали німецьких дослідників і практиків звернути особливу увагу на її психологічні складові і появу так званого «психобуму». Йдеться про інтенсивне використання у практиці науково обґрунтованих методів гештальттерапії, трансакційного аналізу, біоенергетики, спеціальних прийомів консультування, зорієнтованих на посилену увагу до клієнта, до поглибленого комунікування з ним, до аналізу його поведінкових реакцій і, зрештою, до психоаналізу. Вочевидь, така ситуація (критика надмірного значення попередніх методів, акцентуація на психолого-поведінкових аспектах) не могла не викликати змін і у концептуалізації поняття «соціальна робота», що відбилося на розумінні цього феномена. Ці зміни врешті-решт сформулювали загальну тенденцію у підході до визначення сутності соціальної роботи у Німеччині та її основних функцій. Концентровано її можна представити як рух до плуралізації методів соціальної роботи, її зосередженості на: 1) орієнтації на систему, що означає розгляд соціальних проблем особи у контексті індивідуальних, соціальних і суспільних ситуацій. У німецькій науковій літературі і практиці для такого підходу використовують поняття «цілісний погляд – *ganzheitliche Betrachtung*»; 2) орієнтації на ресурси, що передбачає виявлення можливостей (компетенцій) самого клієнта у підтримці соціальних активностей (соціальної допомоги), які пропонують працівники соціальної роботи (сфери), й дії клієнтів на їх реалізацію. Такий підхід отримав назву «ситуативний менеджмент»; 3) орієнтації на превентивні заходи, що пов'язане з попередженням виникнення ситуацій, які вимагають невідкладного втручання або постійної роботи [9].

У зв'язку з такою орієнтацією певною мірою змінюється (або ж, принаймні, модифікується) системно-теоретична парадигма дисципліни і професії «соціальна робота», на яку спиралась німецькі науковці раніше. Остання була напрацьована швейцарськими теоретиками, зокрема Сільвією

Штауб-Бернасконі (*SilviaStaub-Bernaskoni*), Вернером Обрехтом (*WernerObrecht*), Каспаром Гайзером (*KasparGeiser*) на початку 1980-х років і зводилася до вирішення, полегшення, запобігання виникненню проблем, пов'язаних із взаємодією особи і соціальної системи. Власне, зміни торкалися розуміння самого предмету соціальної роботи й основних її компонентів (у німецькомовній літературі вони називаються методами): якщо раніше такими вважалися допомога окремим особам, групова робота і робота в громадах, то тепер акцент робиться передусім на соціальному рівні, на якому мусять вирішуватися практичні соціальні проблеми особи. Йдеться про індивідуальний рівень, мікро або мезосистему чи то суспільство [12].

Динаміку поняття «соціальна робота», його змістовне наповнення (й зрештою його концептуальне осмислення) допомагає розкрити з'ясування його співвідношення з такими поняттями, як «соціальна система», «соціальна політика», «соціальне забезпечення», «соціальна педагогіка».

Поняття «соціальна система» у Німеччині пов'язується передусім з функціонуванням її господарства (економіки). Йдеться про те, наскільки результати господарювання впливають на можливості стимулювати розвиток соціальних програм. Сама ж соціальна система будується на чітко визначених принципах, зокрема солідарності та власної відповідальності, і передбачає творення мережі соціальних законівта активностей, котрі мають забезпечити допомогу за віком, у випадку хвороби, у наданні адекватних житлових умов й формування умов розвитку дітей. Співставляючи останнє і підходи до визначення змісту соціальної роботи (розгляд соціальних проблем особи у контексті індивідуальних, соціальних і суспільних ситуацій) ми виявляємо певну взаємодію цих двох феноменів, передусім залежність розв'язання соціальних проблем від ефективності соціальної системи й орієнтацію на активності у межах завдань соціальної роботи у зазначеному аспекті з метою більшої віддачі ефективізації господарювання у соціальній сфері. Із цього випливає, що соціальна робота перебуває у підпорядкованій залежності від соціальної системи і, логічно, що зміст першої справляє визначальний вплив на зміст другої. Таку залежність варто мати на увазі при з'ясуванні поля активностей соціальної роботи, зокрема у визначенні ресурсів реалізації її завдань. Зауважимо, що у Німеччині практики чітко усвідомлюють такий стан речей при плануванні різного роду заходів.

Щодо пов'язаностісоціальної роботи з соціальною політикою у Німеччині, то тут ми знаходимо безліч точок дотику. Виходячи із її визначення, стрижнем якого є концентрація уваги на заходах, спрямованих

на поліпшення господарської і соціальної ситуацій, зокрема що стосується занедбаних груп населення, то соціальна політика визначає низку цих заходів і, власне, окреслює правове поле діяльності соціальної роботи щодо певних категорій населення. Усі ці заходи мають на меті створення умов, за яких різні соціальні групи, передусім занедбані, мали б шанси для поліпшення свого становища, на усунення соціальної несправедливості [11, с. 11] й мали б рівні можливості інтегруватися у німецьке суспільство.

Як ми вже зазначили вище, соціальне забезпечення, представляючи у теоретичній і практичній площині німецького суспільного простору систему соціальних цінностей, котрі є наріжним каменем соціальної економіки країни [13], безпосередньо взаємодіє з соціальною роботою. Оскільки одним із фундаментальних принципів функціонування Федеративної Республіки Німеччини як соціальної держави є обов'язок задовольняти права людини на гідне соціальне існування, то саме соціальна робота має сприяти реалізації цих прав. На нашу думку, такий концептуальний підхід визначає помітне місце соціальній роботі у прогресивному розвитку соціальної держави. І не лише у практичному вимірі. Досягнення адекватних параметрів взаємодії соціального забезпечення і соціальної роботи актуалізує значення наукового обґрунтування такого роду взаємодії з особливим наголосом на допоміжну, але надто важливу, роль останньої. Попередній аналіз практичних активностей акторів соціальної роботи у Німеччині засвідчує, що вона допомагає спрямовувати зусилля акторів соціального забезпечення у тому руслі, яке гарантує найбільш ефективне використання існуючих матеріальних і моральних ресурсів для поліпшення ситуації занедбаних верств населення. Це здійснюється на основі ґрунтового знання чинної ситуації та визначення таргет (цільових) груп, що є необхідною передумовою успішної реалізації завдань соціального забезпечення.

Із вище викладеного матеріалу стає очевидним, що пов'язаність і взаємодія поняття «соціальна робота» та понять «соціальна система», «соціальна політика», «соціальне забезпечення» лежить у площині переважно практичних дій. Що ж до співвідношення понять «соціальна робота» та «соціальна педагогіка», то їх розмежування, або схожість варто шукати більше у площині теоретичній й у методах реалізації їх завдань. Більшість німецьких теоретиків і практиків сходяться у думці, що «класична різниця між соціальною педагогікою та соціальною роботою принципово коріниться у тому, що соціальна педагогіка «агітувала», «пропонувала» і «ініціювала». Натомість соціальна робота «реагувала», «втручалася» за наявності викликів, вдавалася до «адміністративних дій» у разі виникнення

конфліктних ситуацій» [12]. Фахівці наголошують, що ще і сьогодні є спроби поставити у змістовну залежність одне поняття до іншого через їхню дефініцію. Новітні тенденції у дискурсі співвідношення двох понять схиляють до розуміння і використання поняття «соціальна робота» як парасолькового поняття для обидвох діяльнісних полів. Щоправда, при цьому, коли мова йде про соціальну роботу, то підкреслюється наявність у неї самостійного професійного простору, яке визначається своєрідною «системою втручання» у ситуацію, що базується на науково обґрунтованих способах її врегулювання [12].

З'ясування співвідношення соціальної роботи з іншими сегментами соціального дозволили німецьким фахівцям вичленити два аспекти поняття. Йдеться про теоретичну і практичну складову соціальної роботи – першу вони визначають як дисципліну, а другу як професію. Дисципліна у їхньому трактуванні – це наукова галузь, де увага концентрується на дослідженні взаємозалежностей виникнення соціальних проблем та можливостей їх розв'язання. Соціальна робота як професія працює передусім над практичним розв'язанням проблем і над можливим їх попередженням. Важливо підкреслити, що як у першому, так і у другому випадках, сучасна німецька традиція трактування соціальної роботи схиляється до думки швейцарської дослідниці Сільвії Штауб-Бернасконіта німецької вченої Крістін Лябонте-Росепро те, що, за усіх обставин, соціальна робота скоріше за все відноситься до галузі прав людини [15; 7]. Оскільки вона повинна на усіх рівнях (від локального до глобального) виявляти порушення прав людини й як дисципліна й професія, орієнтована на потреби людини, має брати участь у мінімалізації наслідків цих порушень.

На цій основі, за С. Штауб-Бернасконі, окреслюється діяльнісне поле соціальної роботи, котре включає в себе як теоретичні пошуки, так і практичні дії (так звані спеціальні теорії дій) [12]:

1. Формування свідомості (у контексті формування проблемних пізнавальних і життєвих компетенцій).
2. Діяльнісні компетенції – тренінги та участь у стимулюванні активностей (у контексті з вибудовуванням проблемних ситуацій, вирішення котрих вимагає відповідних діяльнісних компетенцій).
3. Встановлення критеріїв (цінностей і норм, стандартів) та робота з громадськістю (у контексті врахування відсутності чи то наявності проблемних суспільно кодифікованих цінностей).

Пошуки ресурсів для розв'язання проблем (у контексті з врахуванням проблемних соціо-економічних ситуацій).

4. Розробка моделей ідентифікаційних та культурних змін (у контексті з врахуванням проблемних картин сприйняття себе і довкілля).

5. Вибудовування соціальних мереж і їх взаємодії (у контексті з проблемами, які виникають у процесі взаємообмінів).

6. Формування вправностей у праці з джерелами влади (у контексті з проблемами, які виникають у процесі взаємодії з владою).

Враховуючи вище викладене, ми можемо констатувати, що осмислення й концептуалізація поняття «соціальна робота» в сучасній німецькій суспільній думці зміщується від «соціальних проблем» до «проблем життєдіяльності». Власне, за Яном Віртом, останні стають чи не найактуальнішим предметом сучасної соціальної роботи [16, с. 123-133].

Висновки з проведеного дослідження. Суспільна думка і суспільна практика щодо соціальної роботи формується у Німеччині на основі концептуального осмислення її поняття як феномена. Цей процес інтенсивно відбувається впродовж кількох десятиліть, починаючи із 1970-х років. На початкових етапах в основі концепції соціальної роботи знаходилися певні зусилля з надання допомоги конкретним групам населення, (власне, йшлося про вирішення тих чи тих соціальних проблем), а згодом її діяльнісне поле розширювалося і сьогодні у Німеччині утверджується тенденція до розуміння соціальної роботи як комплексної дисципліни і професії, яка сприяє забезпеченню життєдіяльності людини узагалі.

Oksana Bikus

Conceptualization of the notion «social work» in german social space

The article deals with the analysis of conceptualization of the notion «social work» in investigations and practical activities in German social space. The dynamics of changes in interpretations of social work as a scientific discipline and profession is considered. Under the question the interrelation of the notion «social work» with notions «social system», «social politics», «social welfare», «social pedagogy» is. The attention is drawn to the trend of understanding of social work as a complex discipline and profession which promotes providing of human livelihoods in general and does not concentrate efforts only on the solution of concrete social problems.

Keywords: social work, actors of social work, social federative state, social welfare, social politics.

Джерела:

- Азарков О. А.* Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект. *Грані*. 2014. № 4. С. 81-85.
- Кубицький С. О.* Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : Навч. посіб. 3-те вид. доп.і перероб.Київ : Міленіум, 2015. 300 с.
- Маслова В. В.* Соціальна робота у Німеччині. *Університетская наука-2013: в 3 т. : тез. докл. междунар. науч.-тех. конф.* (Мариуполь, 14-16 апреля 2013 г.). ПГТУ. Мариуполь, 2013. Т. 3. С. 186. eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/с.186.pdf?sequence=1 (4.06.2018).
- Штифурак В. Є.* Основні напрями соціально-педагогічної роботи з молоддю Німеччини. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 188-192.
- Becker Ulrich* (Hrsg.). *Sozialstaat Deutschland. Geschichte und Gegenwart. Politik und Gesellschaftsgeschichte*. Band 87. Bonn : Dietz, 2010. 360 S.
- Global Definition of Social Work*. URL:ifsw.org/policies/definition-of-social-work (09.05.2018).
- Labonté-Roset Christine*. *Soziale Arbeit als Menschenrechtsprofession*. Vortrag auf der Tagung «Schön deutsch? Zivilgesellschaftliche Ansätze in der Auseinandersetzung mit Ideologien der Ungleichwertigkeit». Dresden 15. April 2016. URL:www.weiterdenken.de/sites/default/files/uploads/2016/05/vortrag_labonte-roset.pdf (26.05.2018).
- Müller C. W.* *Wie Helfen zum Beruf wurde : Eine Methodengeschichte der Sozialen Arbeit*. 6 Aufl. Weinheim: Beltz Juventa, 2013. 240 S.
- Puch H.-J.* *Einführung in die Geschichte der Sozialen Arbeit*. URL:www.pantucek.com/seminare/200609polizei/geschichteskript.pdf (12.05.2018).
- Sagebiel Juliane*. *Geschichte der sozialen Arbeit – die Mutter der sozialen Arbeit*. [URL:w3-mediapool.hm.edu/.../Sagebiel – Geschichte der Sozialen...](http://URL:w3-mediapool.hm.edu/.../Sagebiel_Geschichte_der_Sozialen...) (11.05.2018).
- Schmidt Manfred G.* *Sozialpolitik in Deutschland. Historische Entwicklung und internationaler Vergleich*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. 330 S.
- Soziale Arbeit*. [URL:https://de.wikipedia.org/wiki/Soziale-Arbeit](https://de.wikipedia.org/wiki/Soziale-Arbeit) (16.04.2018).
- Soziale Marktwirtschaft*. [URL:https://de.wikipedia.org/wiki/Soziale Marktwirtschaft](https://de.wikipedia.org/wiki/Soziale_Marktwirtschaft) (23.05.2018).
- Sozialwesen*. [URL:https://de.wikipedia.org/wiki/Sozialwesen](https://de.wikipedia.org/wiki/Sozialwesen) (09.05.2018).
- Staub-Bernasconi Silvia*. *Das Selbstverständnis Sozialer Arbeit in Europa: frei von Zukunft – voll von Sorgen? Sozialarbeit*. 1991. № 2. S. 2-32.

Wirth Jan V. Lebensführung als Systemproblem – Entwurf einer Theorie der Lebensführung. *PH Freiburg*. Freiburg in Breisgau, 2013. 509 S.

Gennadii Stavytskyi

HYBRIDIZATION OF PERSONALITY IN THE GLOBALIZED WORLD: SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS

The article presents an analysis of theoretical approaches in domestic and foreign literature on the factors of hybridization of the individual in a modern globalized world. According to the results of the analysis, it was determined that contemporary researchers draw attention to such social and psychological factors of personality hybridization: social – the development of information and communication, computer, electronics, digital, multimedia technologies and the dynamic distribution of the global Internet network, cyberculture and expansion of socio-cultural communications; psychological – cybersocialization of the person, entering into the virtual space and time and the formation of virtual values; formation of the mosaic structure of knowledge and consciousness; qualitative changes in the structure of self-awareness and the motivational-need sphere of personality.

Keywords: *hybridization of personality, social factors of personality hybridization, psychological factors of personality hybridization, information and communication technologies, cyberculture, cybersocialization of personality.*

Formulation of a scientific problem. In the modern era there is a significant change in the process of formation and translation of value orientations of the individual, especially the younger generation. It is children, adolescents and young people who are most actively passing through the stages of socialization in the network information space. On the one hand, they acquire actual information and media competencies and communication skills of social interaction in the XXI century, on the other hand, they impose certain stereotypical and computerized characteristics of personal development that lead to a certain hybridization of individual and subject development within the framework of so-called globalized mass culture and cyberculture.

Therefore, the definition of socio-psychological factors of personality hybridization in the modern globalized world acquires both theoretical and applied psychological and pedagogical significance. This is important both in terms of minimizing the negative effects of such hybridization and on finding ways to optimally use globalized Internet networks and cyberspace to move to a new level of individual and subjective development in a context of «aggressive»

spread of mass culture and the dynamically increasing influence of information-communicative technologies.

Analysis of recent research and publications. The problem of the influence of globalized communication networks on the processes of so-called «hybrid socialization» of the individual is concerned with a number of philosophers, political scientists, sociologists, psychologists and educators. At the present time, let's distinguish those studies that are of interest in the theme presented by us: the social hybridization of spatial interaction between generations and within one generation, where the cultural markers of social hybridization play the cultural values of generations and the mix of times (M. A. Karelin); hybridization as a process of social modernization associated with the renewal of the formative structure of society and civilization modernization in general (SV Sokolov); hybridization as a reorganization of social space, based on the merger of various forms of its discovery (J. N. Pieterse); cyberculture at the turn of the epoch (M. Dery); cyber space as a socio-cultural factor of a network society (L. V. Poddubna); the problem of the formation and existence of personality in the space of cyberculture and cyber-socialization of man (O. V. Ivushkina, I. M. Sliutina); cyber-ontological approach in education, problems of spiritual and moral education in the context of cybersocialization of society and man, and virtual socialization as a modern aspect of quasi-socialization of personality, cybernetic and psychology of security of the information sphere (O. I. Voinova, V. A. Pleshakov, K. A. Pleshakova); spirituality in the hyper-system of sign-information all possible (A. V. Zuev); youth, identity and digital media (D. Buckingham); ethnic identity and the growth of computer-induced public spheres (D. N. Byrne).

The purpose of the present article is a theoretical analysis of existing approaches to determining the main socio-psychological factors of personality hybridization in the modern globalized world; awareness of the essence of their influence on individual and personality development of a person, in particular in conditions of network socialization of the younger generation.

Theoretical foundations and research methodology. Methodological basis of theoretical analysis of the problem of socio-psychological factors of personality hybridization in the modern globalized world are the following scientific positions:

- hybridization of a personality in a globalized world is: the relationship between Westernization and local forms of culture, due to the global process of interaction between states (N. Abercrombie, S. Hill, B. S. Turner); the process of social and civilization modernization is associated with the renewal of the

formative structure of society (S. V. Sokolov); reorganization of the social and cultural space, based on the merger of various forms of their manifestation (J. N. Pieterse);

- with the advent and development of computer technology, primarily due to the dynamic expansion of the global Internet, the modern man, like Homo Sapiens, at the turn of the XX-XXI centuries, in fact, turns into a unique new form of «Homo Cyberus», and psychological and pedagogical science is enriched the emergence of innovative socio-pedagogical phenomenon – the process of cybersocialization of man (V. A. Pleshakov, O. V. Ivushkina, I. M. Silyutina);

- information civilization and cyberculture as one of the forms of modern mass culture is becoming an increasingly important aspect of everyday human existence. It confidently develops its configuration as a subculture and directs discursive practices into a general social reality. Achievements in computer industries have opened unprecedented opportunities in the history of civilization for socio-cultural communications, which have an impact not only on communicative activities, but also constituting the consciousness of a person, determine the peculiarities of the design of the individual, with the help of narratives and practices of cyberculture, form new needs and motives in people, stereotypes and behavior patterns, forms of activity. Cyberculture also changes the social continuum of a person, since it represents and embodies the layers of virtual time and space in the social reality (V. A. Pleshakov, Y. V. Skorovarova, E. F. Smerichivsky, A. Aron, and L. Humphreys);

- at the moment, people actually spontaneously and uncontrollably perceive and translate this mosaic culture, mainly through «windows of cyberspace». A man of the XXI century (especially children, teens and most of the youth) is a «consumer» and an adherent of socio-dynamical mosaic culture in the era of cyber-socialization (M. M. Mednikova, S. G. Kara-Murza, V. A. Pleshakov, D. Buckingham, D. N. Byrne);

- socialization of personality in cyberspace – the process of qualitative changes in the structure of consciousness and the motivational-need sphere of the individual, which occurs under the influence and as a result of human use of modern information and communication, computer, electronic, digital, multimedia and Internet technologies in the context of assimilation and reproduction her culture within the framework of personal life (O. V. Ivushkina, A. V. Mudrik, L. V. Piddubna, V. A. Pleshakov, K. A. Pleshakova, I. M. Silyutina);

- the constant increase in the volumes and channels of transmission-reception of information transforms the perception of a person (it becomes

kaleidoscopic, sliding, blurry), which determines the formation of a mosaic structure of knowledge and consciousness in general (A. Mol, V. M. Rozin);

- humanity can withstand any challenge of time if it realizes their objective nature and contradictory nature if it brings knowledge about these challenges to the consciousness of people in the process of spiritual and moral development and education through a system of modern education capable of forming in the growing person the relevant informational – media competencies (E. I. Artamonov, V. A. Pleshakov, K. A. Pleshakova).

Main results of theoretical research. Globalization, the spread of mass culture and other processes directly affect the culture and socio-cultural space in general, which affects the fundamental functions of culture – the keepers of collective memory, the translator of experience and ensuring a certain continuity in the development of generations. As a result of globalization, the trend is the introduction of modified value systems in the cultural space, the synthesis of heterogeneous western and eastern subcultures, and, as a result, a decline in the homogeneity of the culture of interpersonal and intergroup relations, which leads to the process of hybridization of generations, especially children, adolescents and young people.

In the scientific literature, the concept of «hybridization» is used from the point of view of geopolitical, socio-cultural, natural science approaches. Thus, according to a sociological dictionary, hybridization is interpreted as the relationship between westernization and local forms of culture [N. Abercrombie, S. Hill, B. Turner, 2004]. Also, the ideas of hybridization are considered from the point of view of geopolitics, where hybridization is due to the global process of interaction states [S. Huntington, 2003; J. N. Pieters, 1994; S. V. Chugrov, 2008].

We consider the socio-cultural and psychological-pedagogical aspect of the process of hybridization, due to the role of culture in shaping consciousness and self-consciousness of new generations.

The formation of a new generation, according to M. Mead, takes place under the prevailing prefigurative culture, in which the past is not modern, and the child gives answers to questions of being. Its ability is the emergence of an experience that has never been and will not be in the older generation. Therefore, the experience of young people finds recognition in the older generation, and the nature of the exchange of cultural practices is bilateral, but increases from the younger generation to the elder. M. Mead, emphasizes that this tendency is global and has a general character [M. Mead, 1983, p. 324 to 343].

According to M. A. Karelin, the influence of subculture, as an element of culture, on the generation is more limited, however, is capable of demonstrating an example of the formation of a hybrid of generations. Thus, the generational subculture undergoes a series of metamorphoses over time, which are manifested in the fact that the «adult world» with its «code of normality» ceases to dominate the world of children. Moreover, the generation of adults takes on young elements of the style of communication, fashion, behavior, which leads to the formation of a hybrid of generations. [M. A. Karelin, 2015, p. 45-46].

Thus, S. V. Sokolov relates the formation of hybrids with the process of social modernization, represented by two vectors. The first vector is associated with the renewal of the formation structure of society in order to optimal its functioning, which corresponds to the interests of the ruling elite. The second vector corresponds to civilization modernization, which involves the improvement of a particular civilization by resolving the contradictions between the old and new content spiritual values and moral aspects of the functioning of society.

The concept of «social hybridization» S. V. Sokolov defines as a process of interbreeding of «societies» of different formations, as a result of which they form new properties that allow society to become more resistant to the adverse conditions of the new reality. According to the scientist, crossing has distinctive features depending on the context of the process (biological, cultural, social). However, the process of cross-cutting is universal and consistent with general laws. Social hybridization begins with the interbreeding of ideological information that contains a new formational structure of society. Hybridization manifests itself in borrowing, combining and universalizing various ideas, social institutions, systems of power, social structure, and others. As a result of this crossing, «mutants» are formed, which differ from their predecessors by a series of characteristics [S. V. Sokolov, 2003, p. 419].

Another understanding of the hybridization process is J. N. Pieterse, who, under hybrids, understands «the ways in which forms are separated from existing practices and are recombined with new forms in new practices», that is, the reorganization of social space is taking place. To the objective indicators of measuring the process of hybridization, the scientist refers: the indicator of the place where hybridization can take place, especially the place of «dialogue» of state interests, transnational corporations, free trade zone; and an indicator of time or, more precisely, a mix of time («mixedtimes»), which means the coexistence of pre-modernity, modernity and post-modernity.

The variety of combinations, hybrid place, and time mixing involves many forms of hybridity. In order to systematize them, the scientist offers three

types of hybridization. The first type is cross-categorical, where, based on culture, nation, execution, and other categories, new types of hybridization are formed. The second type is associated with trans-cultural convergence (hybridization of European, Asian, African and other cultures), where local and translocultural cultures are singled out. The third type corresponds to the transition from the territorial culture to the translucent [J. N. Pieterse, 1994, p. 49-51].

The next aspect of the analysis will be devoted to identifying the factors of hybridization of the individual, especially the younger generation, which occurs in the conditions of «aggressive» spread of mass culture through the dynamically increasing influence of information and communication technologies, in particular globalized Internet networks and cyberspace.

In the second half of the twentieth century, the French scientist A. Mole described the cultural aspects of communication processes and substantiated the cyclicity of the process of disseminating ideas reinforced by means of mass communication that promotes their popularization. The basic principle of A. Mole's concept is that the constant increase in the volumes and channels of transmission and reception of information transforms the perception of a person, which becomes kaleidoscopic, slippery, blurry, and determines the formation of the mosaic structure of knowledge and consciousness in general. Accordingly, a person not only perceives, but also memorizes and understands the world mosaically [A. Mole, 2008]. That is, as they say today, the thinking of a person (especially a child) becomes «clip».

Famous Russian sociologist SG Kara-Murza, considering the problem of manipulating the consciousness of the individual, notes that the mosaic culture is perceived by man almost involuntarily, in the form of bits that her consciousness plugs out of a violent flow of information [S. G. Kara-Murza, 2005]. It should be noted that every year this process dynamically increases, gaining a massive, actually globalized character.

Today, people (especially children, teens and most young people) actually spontaneously and uncontrollably perceive and translate this mosaic culture, mainly through «windows of cyberspace». Accordingly, it is the dominant and popular mosaic culture that promotes the logical formation of musical, kaleidoscopic, clip-based consciousness (fragmentary, like puzzles) in modern humans. The massive mosaic culture generates not only the clip consciousness of a person, but also numerous stereotypes, difficulties and dangers of his cyberassocialization, as well as various phobias and affiliates (for example, so popular in recent years, «take a selfie» / «selfie phobia «(by the way such extreme selfie often ending with the death of adolescents) consist of a kind of

«social puzzle». In this situation, the main spiritual and moral «vices of mass culture» in cyberspace were Cyberbullying (harassment on the Web), mobing (psychological violence on the Net), trolling (provocation in the Network), and others. «Consumers» of mass mosaic culture are primarily oriented, first of all, for entertainment, talk shows, games, sculptures for heroes of TV series, films and other people. Simultaneously with consumption, they become creators and producers of massive mosaic culture on the Web, exposing their lives to the show, showing photos and videos of what they eat and what they do (even having sex), which encourages exhibitionism on the Internet – cyber-exhibitionism [V. A. Pleshakov, K. A. Pleshakova, 2015, p. 45-46.]

One of the young Kharkiv prosecutors who participated in the TV show and was undressed and used an obscene vocabulary, believes this behavior normal, because he did it, in his release and with «good intentions «to win 200,000 for study to her girlfriend.

Also, the American philosopher, sociologist and futurologist E. Toffler in his major works of the 1970s and 1980s, *Shock of the Future* and *Third Wave*, cites and substantiates the thesis that society is moving into a new industrialist intellectual and technological revolution [E. Toffler, 2008, 2010].

In the 21st century, these predictions were confirmed and, according to V. A. Pleshakov, today mankind enters the phase of global post-industrial development of the information society, which determines new types of activity and activities of people, subcultures and lifestyles, opportunities and problems of personality development, education and upbringing of human [V. A. Pleshakov, K. A. Pleshakova, 2017].

The consequence of the modern information and technological revolution was the emergence of microprocessor technology, personal computers, computer networks and computer databases, the development of information, communication and Internet technologies, through which you can quickly transfer and accumulate information in virtually any in volume. This allowed humanity to move to the stage of cyber-revolution and to create a world computer culture – cyberculture – that becomes a catalyst for new radical changes in social and personalist structures of socio-cultural reality [M. Dery, 2008, p. 5-6].

Cyberculture is presented as a form of existence of the modern mass culture of the information society, which is based on the communicative practice of virtual interaction [O. V. Ivushkina, I. M. Silyutina, 2013, p. 192-195].

Changes caused by cyberculture result in the creation of so-called cyberspace – a set of local and general communicative networks that provide the possibility of feedback and interaction in real time. According to

V. A. Pleshkakov, the cyberspace is «...created a network information implementation of the noosphere, which is constantly supplemented by humanity» [V. A. Pleshakov, 2010, p. 28].

The functioning of such a world-wide information system significantly changes social relations and offers itself as a new form of grand narratives in the understanding of society, culture and man, has a direct flow to modeling anthropo-being and the design of personal meanings [V. M. Rozin, 2004, p. 3-23].

As A. V. Mudrik «...resources of the Internet are new cultural means that mediate the life of a modern person and can affect the formation of not only personality, but also its higher mental functions» [A. V. Mudrik, 2009, p. 78]. It is clear that the use of information technology changes not only the cognitive principles of perception and knowledge, but also the anthropological foundation of evaluation and experience. That is, we are talking about a special form of human socialization in cyberspace – cybersocialization, the design of personality means of cyber media. Such a design is one of the types of mass constructions of personality, the formation of a «mass man» with a particular type of configuration of personal qualities, in a certain way, «hybridized man». The construction of such a «hybrid personality» in cyberspace also takes place on the basis of the simulation of the integrity and self of the social individual, however, is no longer a means of discourse and values of mass production and consumption, but features of the structure inherent in the very discursive practices and configurations of cyberculture that create the type of cyber-people as a special type of mass personality of personalistic consciousness. Consequently, due to media technologies of mass culture, the modern person appears primarily as a mass person, whose main characteristic is social unification and identification through the social marker «to be like everyone else.» Such unification and identification of the largest instance is now acquired in the virtual space of hypermedia, which is produced thanks to the functioning of the global Internet [O. V. Ivushkina, I. M. Silyutina, 2013, p. 192-195].

Today, in a cybersocialization of society, a modern person does not just develop and remain physically, mentally and socially healthy personality. Therefore, based on the ethical-philosophical and psychological aspects of transformation (actually hybridization) of human nature and on the psychological foundations of the growing influence of the so-called «virtually on space» [E. V. Zvonova, 2012, p. 33-41], it is necessary to provide effective conditions for the upbringing and development of the younger generation in mixed realities [M. V. Voropayev, 2010]. To learn to professionally model, develop and implement technologies of progressive social pedagogy

[Т. М. Sklyarova, 2008], as well as cyber pedagogy in the context of introducing a cyber-ontological approach to education [V. A. Pleshakov, 2011; O. I. Voinova, V. A. Pleshakov, 2012], forming the basic informational and media competencies of the person in the younger generation.

Today, when no branch of human activity can do without the use of electronic, computer, digital means and technologies, the development of information and media competencies is a prerequisite for successful academic and professional activities and personality life. This is what should be sought in the conditions of cybersocialization of society and human education and psychological and pedagogical science and practice. And, accordingly, to create conditions for the formation and development of basic information and media competences in a young person. In particular, V. A. Pleshakov refers to such competences as: openness to new information and skills and abilities to work with it: to receive, process, analyze, verify on the reliability, structure and systematize, exchange and broadcast diverse information; the desire and ability to independently put and substantiate the tasks of concrete activities, plan, model and carry out activities in accordance with the goal; to make informed decisions based on critically sensed information and presentation skills; to independently find, analyze, perform selection, transform, store, interpret and carry out the transfer and processing of information with the help of modern information and communication, computer, electronic, digital, multimedia and Internet technologies; use information to plan and carry out various activities [V. A. Pleshakov, 2017].

In the end, let's give an optimistic statement by E. I. Artamonova: «Humanity can withstand any challenges of time if it realizes their objective nature and contradictory nature and will bring knowledge about these challenges to the consciousness of people through the system of education» [E. I. Artamonova, 2013, p. 21].

Conclusions. According to the results of the analysis, it is determined that contemporary researchers associate with socio-psychological factors of personality hybridization: the development of information and communication, computer, electronic, digital, multimedia technologies and the dynamic distribution of the global Internet network; cyberculture and expansion of socio-cultural communications; the cyber-socialization of the individual, entering the virtual space and time and the formation of virtual values; formation of the mosaic structure of knowledge and consciousness; qualitative changes in the structure of self-awareness and the motivational-need sphere of personality.

Also, we came to the conclusion that the problems of socio-psychological factors of personality hybridization in the modern globalized world acquires

both theoretical and applied psychological and pedagogical significance and requires further scientific research.

Геннадій Ставицький

ГІБРИДИЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ

У статті проаналізовані теоретичні підходи увітчизняній й зарубіжній літературі щодо чинників гібридизації особистості у сучасному глобалізованому світі. У висліді аналізу з'ясовано, що сучасні дослідники виділяють такі соціальні й психологічні чинники гібридизації особистості: розвиток інформації й комунікації, комп'ютер, електроніка, діджіталізація, мультимедійні технології, динамічне розповсюдження глобальних Інтернет мереж, кіберкультура, поширення соціо-культурних комунікацій, кіберсоціалізація особистості, входження у віртуальний простір і віртуалізація цінностей, формування мозаїчної структури самосвідомості та сфери мотиваційних запитів особистості.

***Ключові слова:**гібридизація особистості, соціальні чинники гібридизації особистості, психологічні чинники гібридизації особистості, інформаційні й комунікаційні технології, кіберкультура, кіберсоціалізація особистості.*

Джерела:

- Аберкромби Н. Социологический словарь : Пер. с англ.2-еизд., перераб. и доп. Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. 620 с.*
- Артамонова Е. И. Забота международного педагогического сообщества о качестве человеческого потенциала : стратегический подход в свете реальностей XXI в. Педагогическое образование и наука. 2013. № 2. С. 20-24.*
- Воропаев М. В. Воспитание в виртуальных средах. Монография. Научн. ред. А. В. Мудрик. Москва, 2010. 232 с.*
- Воинова О. И., Плешаков В. А. Киберонтологический подход в образовании. Под ред. В. А. Плешакова. Норильск : Норильский индустр. ин-т., 2012. 244 с.*
- Дери М. Скорость убегания. Киберкультура на рубеже эпох. Москва : Ультра. Культура, АСТ Москва, У-Фактория, 2008. 480 с.*
- Звонова Е. В. Культурно-исторический анализ как метод гуманитарного образования в контексте развития виртуального пространства. Дистанционное и виртуальное обучение. 2012. № 12. С. 33-41.*

- Зуєв А. В. Духовність в гіперсистемі знаково-інформаційної всеможливості. *Актуальні проблеми духовності*. 2008. Вип. 9. С. 60-68.
- Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2005. 832 с
- Карелин М. А., Калининкова М. В. Социальная гибридизация в контексте поколенческих субкультур. Саратов : Изд. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2015. Т. 15, вып. 3. С. 45-46.
- Карелин М. А. Теоретико-методологические основания гибридизации поколенческого пространства. Саратов : Изд. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология. 2016. Том 16, вып. 1. С. 35-40.
- Моль А. Социодинамика культуры. 3-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 416 с.
- Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику Изд. 2-е, перераб. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2009. 568 с.
- Ивушкина О. В., Сілютіна І. М. Особистість у кіберкультурі (Философские науки. до питання про кіберсоціалізацію людини). *Вопросы духовной культуры*. Философские науки 2013. – № 259. – С. 192-195.
- Піддубна Л. В. Кіберпростір як соціокультурний фактор мережевого суспільства. *Гілея : научный вестник*. 2016. № 105 (2). С. 204-207.
- Плешаков В. А. Киберсоциализация: социальное развитие и социальное воспитание современного человека. *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова*. Серия : Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. 2010. Т. 16, № 2. С. 15-18.
- Плешаков В. А. Теория киберсоциализации человека. Монография. Под общ. ред. чл.-корр. РАО, д.п.н., профессора А. В. Мудрика. Москва : МПГУ; «Номо Cyberus», 2011. 400 с.
- Плешаков В. А. Киберсоциализация человека : от homo Sapiens'а до Номо Cyberus'а : Монография. Москва : МПГУ, «Прометей», 2012. 212 с.
- Плешаков В. А., Плешакова К. А. К проблеме духовно-нравственного воспитания в контексте киберсоциализации общества и человека. *Электронный научно-публицистический журнал «Номо Cyberus»*. 2017. № 1(2). URL: http://journal.homocyberus.ru/Pleshakov_Pleshakova_K_probleme_duhovnonravstvennogo_vospitanija_v_kontekste_kibersocializacii_v_obshhestva_i_cheloveka
- Розин В. М. Интернет – новая информационная технология, семиозис, виртуальная среда. *Влияние интернета на сознание и структуру знания*. Москва : ИФРАН, 2004. С. 3-23.
- Ромм М. В. Адаптация личности в социуме : теоретико-методологический аспект. Новосибирск : Наука, 2002. 275 с.
- Склярова Т. В. Профессиональная подготовка социальных педагогов в конфессионально-ориентированных высших учебных заведениях. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Москва, 2008. 432 с.

- Смерічевський Е. Ф.* Інформаційна цивілізація : проблема віртуальної реальності у суспільному розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. Наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Донецьк, 2002. – 21 с.
- Соколов С. В.* Социальная философия : учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. С. 419.
- Тоффлер Э.* Третья волна/пер. с англ. Thethirdwave, 1980 // науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. Москва: Аст. 2010. 784 с.
- Тоффлер Э.* Шок будущего: пер. с англ. Thethirdwave, 1970 // науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. Москва : АСТ, 2008. 560 с.
- Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций /С. Хантингтон ; Пер. с англ. Т. Велимеева. Ю. Новикова. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603, [5] с.
- Чугров С. В.* Япония : гибридизация и гармонизация. *Полис.* 2008. № 3. С. 56-57.
- Aron A.* *Cults, terror, and mind control.* Point Richmond, California : Bay Tree Publishing, 2009. 224 p.
- Buckingham D.* Introducing Identity. *Youth, Identity and Digital Media* /D. Buckingham (ed.). Cambridge, MA : MIT Press, 2008. P. 1-24
- Humphreys L.* Mobile Social Networks and Social Practice : A Case Study of Dodgeball. *Journal of Computer-Mediated Communication.* 2007. 13(1).URL: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/humphreys.html>
- Pieterse J. N.* Globalization as Hybridization. *International Sociology.* June 1994. Vol. 9, № 2. P. 49-51.

Максим Колесніченко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті висвітлюються важливі аспекти осмислення надзвичайно складного процесу етнічної диверсифікації населення країн у сучасному світі. Базовим поняттям в аналізі виступає явище етнічності як універсальний феномен соціального розвитку, що властивий усім секторам функціонування суспільства. Подається визначення терміну «етнічна диверсифікація»; з'ясовується його сутність та співвідношення з такими однопорядковими термінами, як «багатокультурність», «мультикультуралізм», «етнокультурний плюралізм», «багатоетнічність», «мультиетнічність», «поліетнічність» тощо.

Автор вважає найбільш продуктивними науковими перспективами дослідження етнічної диверсифікації: соціоекономічну та соціокультурну. У контексті даного дослідження увага концентрується на соціокультурній перспективі. Підкреслюється, що обраний для аналізу феномен дослідники розглядають у межах трьох таких основних підходів: асиміляціоністського, стратифікаційного, мобілізаційно-солідаристського, конструктивістського. Звертається увага на джерела етнічної диверсифікації й автор знайомить з поглядами на проблему низки зарубіжних і вітчизняних дослідників.

Ключові слова: етнічність, етнічна диверсифікація, соціокультурна перспектива, соціоекономічна перспектива, науковий дискурс, соціальний розвиток.

Сьогодні є аксіомою твердження про те, що сучасний світ надзвичайно диверсифікований в етнокультурному плані. Значення етнічності як універсального феномену суспільного розвитку, що відомий з давніх-давен, інтенсивно актуалізується на нинішньому етапі соціальної динаміки; етнічність пронизує усі сектори функціонування суспільства. Актуалізація ролі феномена пов'язується, передусім, з очевидним фактом наявності у структурі населення багатьох країн носіїв різноманітних етнокультурницьких традицій і звичаїв, котрі формуються й розвиваються у численних етнічних спільнотах. Найбільш етнічно диверсифікованими є країни Африканського континенту – тут проживають представники приблизно 50 націй та народностей і три тисячі різних племен, котрі розмовляють тисячами мов [8, 100]; країни Америки також належать до

країн з високим рівнем етнічної різноманітності – скажімо, у Канаді нараховується близько 200 етнічних груп [32]; строкатими в етнічному плані є країни Середнього Сходу; не дивлячись на наявність на території Європи численних етнічних спільнот у порівнянні з цими країнами європейські країни – не надто етнічно диверсифіковані, а Корея і Японія є найбільш гомогенними країнами світу [17]. Достатньо різноманітними в етнічному плані є окремі регіони поліетнічних країн, де сформувалися етнічні ареали (наприклад, південь та захід Сполучених Штатів Америки, степові провінції Канади, південні регіони Німеччини), а останнім часом інтенсивно етнічно диверсифікується населення великих міст, зокрема європейських – Берліна, Амстердама, Відня, Парижа та багатьох великих міст, де вихідці з інших країн складають відчутний відсоток їхнього населення.

За цих обставин великої наукової і практичної ваги набирає дискурс про евалюацію [9] феномена етнічності, етнічної різноманітності, етнічної диверсифікації у соціальних і культурницьких процесах. У поле цієї дискусії, як впливає із аналізу західної літератури (саме тут вона ведеться досить активно), потрапляє ціла низка питань, пов'язаних з етнічною диверсифікацією, зокрема її джерелами, сутністю концептів самої диверсифікації та етнічної різноманітності, його впливів на суспільний розвиток країн і відносини між різними етнічними сегментами (міжетнічна взаємодія [4, 48-53]), функціонування етнічних соціальних мереж, моделювання політики стосовно феномена етнічної різноманітності тощо.

Перелічені вище та інші питання досліджуються у контексті етнічної диверсифікації представниками різних галузей соціального знання: антропологами, економістами етнологами, культурологами, політологами, соціологами. Нагадаємо, що осмислити у науковому розумінні етнічну диверсифікацію й її практичні наслідки для суспільного розвитку не можна без проникнення у сутність феномена «етнічність». На нашу думку, ці можливості полягають у тому, що, спираючись на сьгоднішні здобутки соціогуманітарних наук, можна представити цілісне бачення феномену. Ведучи мову про стан дослідження питання (у нашому випадку етнічної диверсифікації) варто мати на увазі, принаймні, два моменти: вона є окремим об'єктом дослідження і вона є складовою частиною більш об'ємного об'єкту дослідження. Не дивлячись на той факт, що термін, як і саме явище, досить поширені у практиках життєдіяльності багатьох країн, тим не менше, на сьгоднішній день це питання, на наш погляд, вивчається не досить інтенсивно. Йдеться про безпосередньо виокремлене явище «етнічна диверсифікація» («етнічна різноманітність»),

оскільки її певні аспекти досліджуються через репрезентацію етнічних груп (етнічних спільнот), тобто носіїв етнічності – знову таки маємо справу з всеохоплюючим у нашому контексті феноменом етнічності. В останньому випадку наукова література досить таки вражаюча.

Корелюючись з поставленою метою, ми наш виклад структуруємо таким чином: подамо визначення терміну «етнічна диверсифікація» («етнічна різноманітність»); з'ясуємо його сутність та співвідношення з деякими, важливими для даного дослідження, однопорядковими термінами; зупинимося на аналізові проблем, котрі породжує етнічна диверсифікація; звернемо увагу на оцінку динаміки етнічної диверсифікації у контексті перспектив розвитку досліджень феномена. Вважаємо за необхідне наголосити, що, на нашу думку, проблеми, пов'язані з етнічністю (якщо ми її трактуємо як соціокультурний конструкт – саме до такого трактування ми схилиємося), зокрема етнічної диверсифікації, логічно розглядати у двох найбільш поширених у західному науковому дискурсі з проблем етнічності перспективах: соціоекономічній та соціокультурній. Зауважимо, що «перспектива» у даному контексті – це комплекс наукових підходів аналізу того чи того феномена і пошуків розв'язання проблем, котрі може породжувати його функціонування як у певних географічних межах, так і у транснаціональному соціальному просторі. Прихильники першої із названих перспектив концентрують свою увагу на ролі етнічних чинників у розвитку підприємницької діяльності («етнічний бізнес», «етнічне підприємництво», навіть «етнічна економіка») у країнах з поліетнічним складом населення, де етнічний фактор відіграє вагомий роль [12; 13; 14; 22; 29; 30]. Професор Південного методистського університету з Далласа (США) Клаус Десмет (KlausDesmet) зі своїми колегами Ігнасіо Орту-Ортіні (IgnacioOrtu-Ortin) (Університет Карла III, Мадрид) та Ромейном Ваціаргом (RomanWacziarg) (Каліфорнійський університет Лос-Анджелеса) стверджує, що поступальний економічний розвиток позитивно відбивається на культурній різноманітності [15]. Інша – соціокультурна перспектива – опікується роллю етнокультурницьких чинників у формуванні соціальних перспектив розвитку поліетнічних суспільств, зокрема й їх етнічного сегменту.

У контексті нашого дослідження продуктивною науковою базою осмислення етнічної диверсифікації видається саме соціокультурна перспектива, оскільки вона дає можливість вибудувати таку дослідницьку модель, яка інкорпорує як закономірності соціоантропологічної тяглості феномена, так і особливості його соціокультурницької динаміки, а вкупі

сформувати соціофілософську парадигму етнічності, що, до речі, на сучасному етапі здійснюється західними фахівцями з етнонаціональної проблематики. Зауважимо також, що різноманітні аспекти етнічності, етнічної різноманітності все частіше стають предметом уваги дослідників з таких галузей наукового знання як, скажімо, економісти, котрі з'ясовують вплив цих феноменів на економічні процеси, передусім, коли йдеться про соціальний капітал, етнічне підприємництво, вплив етнічності на економічні процеси [13; 24; 31]. Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що міждисциплінарний підхід все більш активно використовується західними дослідниками у вивченні етнічної різноманітності, він дає можливість більш глибоко проникнути у сутність феномена й адекватно, особливо у конкретних соціально-політичних умовах, відтворити його контент.

Отже, не дивлячись на те, що у фаховій літературі (як у зарубіжній, так і у вітчизняній) термін «етнічна диверсифікація» («етнічна різноманітність») зустрічаються досить часто, західні дослідники відзначають (з чим ми погоджуємося), що чітке його визначення відсутнє. Однак, очевидним є той факт, що у своїх інтерпретаціях цього явища усі дослідники відштовхуються, передусім, від факту наявності на території одного етнополітичного чи то етносоціального організму (ЕПО чи то ЕСО – [7, 60, 103]) представників різних народів і культур, зазвичай, згуртованих у спільноти на основі етнічного походження їх членів. Саме на такому підході базується визначення феномена, запропоноване Володимиром Євтухом: «наявність у рамках одного етнополітичного організму або структурованої людської спільноти з окресленими географічними межами груп населення чи окремих осіб, які є носіями різних етнічностей» [4, 278]. Зауважимо, що у західній літературі з етнічної проблематики не завжди ці терміни розмежовуються, не досить чітко акцентується увага на певних відмінностях у їх семантиці, вони («етнічна диверсифікація» та «етнічна різноманітність» (деколи «етнічне розмаїття») вживаються в одному й тому ж функціональному сенсі – а саме для відтворення факту наявності на одній території різних етнічних спільнот, представлених різними етнофорами [4, 142-143]. У цьому контексті ми матимемо на увазі, що термін «етнічна диверсифікація» може означати як процес «розрізнення», так і фіксацію самого факту етнічної різноманітності. У даному сюжеті нашого дослідження йдеться, переважно, про сприйняття етнічної диверсифікації (як самого терміну, так і феномена) як доконаного факту. Власне, ми фіксуємо таке: у сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних держав. Подібне твердження базується на даних, акумульованих із різних

статистичних баз окремих країн (скажімо, Канада, США), міжнародних організацій, як от ООН, ЮНЕСКО, Міжнародний Банк, Міжнародна Організація Праці, Міжнародна Організація Імміграції тощо. Так, нагадаємо, що, хоча у більшості європейських країн меншинні етнічні групи населення складають менше 20 відсотків усього населення, в одинадцяти країнах відсоток цього сегменту населення значно вищий, а у деяких він сягає понад 40,0 % [33]. Скажімо, відомий американський дослідник етнічності Джеймс Фіерсон [James Fearson], беручи до уваги спільноти, котрі складають принаймні 1,0 % населення тієї чи тієї країни, ідентифікував 820 етнічних та етнорелігійних груп у 160 країнах світу [18]. Етнічна неоднорідність населення характерна для усіх континентів, і, як ми вже зазначали вище, практично для усіх країн: міжнародна база даних GREG (вона фіксує етнічні групи прив'язані до певної території) охоплює 929 етнічних груп, а в «Атласі народів світу» на середину минулого століття було ідентифіковано 1248 груп (сюди були включені також і етнічності не прив'язані до певного місця проживання – позатериторіальні [1; 33]).

Етнічна диверсифікація має тенденцію до поглиблення як на локальному, регіональному, національному рівнях, так і у міжнародному (міждержавному) вимірі. У цьому контексті звернемо увагу на пропозицію званого американського антрополога Фреда Ріггса [Fred Riggs] щодо вживання терміну «етнічна різноманітність» у вузькому та у широкому значеннях. У першому випадку, коли ми вживаємо цей термін, то, за Ф. Ріггсом, передусім мова йде про те, що в умовах напруженості у відносинах між представниками різних етнічних спільнот, не виникають конфліктогенні ситуації, котрі розколюють суспільство по етнічній лінії [26]. Коли ж етнічна різноманітність стимулює застосування сили у міжетнічних відносинах, не тільки на рівні етнічні спільнот-влада, але на рівні спільнот-спільнота, то тут поле дії етнічної диверсифікації значно розширюється.

Принагідно, відзначимо, що деколи у зарубіжній літературі, коли мова йде про етнічну різноманітність (етнічну диверсифікацію), як синонім вживаються такі терміни, як «багатокультурність» («полікультурність»), «мультикультуралізм», «етнокультурний плуралізм», («мультикультурність»), «багатоетнічність», «мультиетнічність», «поліетнічність» [5]. У даному випадку ми покликаємося на фахове їх визначення в енциклопедичному довіднику Володмира Євтуха [4, 34-39, 251-252, 254] й в операціональному плані будемо застосовувати терміни «етнічна диверсифікація» та «етнічна різноманітність» у розумінні,

викладеному нами вище. При цьому зауважимо, що часте вживання у терміні, який відтворює феномен диверсифікації, складової, пов'язаної з культурою, ми схильні пояснювати тим, що культура як система чи її елементи виступають важливим структуроутворюючим компонентом етнічної різноманітності, а у методологічному плані – продуктивним об'єктом аналізу в усіх її виявах, зокрема і етнічному.

Отже, повернемося до чи не найгострішої дискусії у контексті осмислення етнічної диверсифікації – її наслідків для соціального розвитку країн з поліетнічним складом населення [4, 189-191]. У цій дискусії утворилося два полюси: на першому на основі аналізу накопичених даних, фактів формуються моделі позитивної оцінки; на другому – негативної оцінки етнічної диверсифікації. З цього приводу Мерлін Шеффер, дослідник функціонування феномена етнодиверсифікації у Нідерландах зазначає: «Безсумнівно, диверсифікація, передусім у її культурницькому розумінні, несе в собі багато позитивних вигод, скажімо, таких як можливості для інновацій. Виклики і вигоди етнічної різноманітності не протистоять один одному і більшість вчених, котрі створили вагомі праці з проблем викликів різноманітності, підкреслюють, що у довготривалій перспективі вигоди будуть домінувати, а люди будуть адаптуватися до етнічної різноманітності, як вони це зробили щодо індустріалізації та урбанізації. Відповідно, більшість учених погоджуються з думкою про те, що у довготривалій перспективі проблеми, пов'язані з етнічною сегрегацією населення, що означає відособлене життя у різних етнічних ареалах зі своїми етнічним школами тощо, матиме надто руйнівні наслідки. Тому, ми мусимо мати на увазі, що дискусії навколо викликів, котрі спричинює етнічна різноманітність, фокусуються на викликах, які діють у короткостроковій й середньостроковій перспективі» [27]. Базовим моментом в оцінці впливів етнічної різноманітності є не встановлення різниці (етнокультурної, поведінкової), а те, яким чином вона виявляється у взаємодії однієї групи з іншою, а також як вона функціонує у широкому соціальному просторі. І у цьому плані виникає чи не ключовий пункт для висновків про можливості осмислення функціонування етнічної диверсифікації – проблеми взаємодії етнічного різноманіття і соціального згуртування (єдності, цілісності) суспільства. Зауважимо, що остання проблема все більше привертає увагу західних дослідників, оскільки від рівня соціальної згуртованості й соціальних компромісів великою мірою залежать перспективи суспільного розвитку етнічно диверсифікованих країн.

Названі проблеми дослідники у минулому намагалися розв'язати у межах трьох основних підходів: асиміляціоністського, стратифікаційного і

мобілізаційно-солідаристського. Певною мірою ці підходи в українській соціогуманістиристиці розглядалися у контексті аналізу концепцій етносоціального розвитку США і Канади [15]. У першому випадку йшлося про «розчинення» тієї чи тієї етнічної спільноти (групи) у більш широкому етносоціальному контексті, абоасимілювання однією групою (з більш стійким етнічним полем) іншої (з менш міцним силовим етнополем) [4, 118]; у другому увага фокусувалася на походженні й наслідках різного роду нерівностей серед етнічних груп; третій пов'язувався з процесами мобілізації й солідарності дій, завдяки чому члени етнічних спільнот прагнули скористатися своєю етнічністю у конкуренції з іншими спільнотами [17]. Однак виявляється, що сьогодні цих підходів недостатньо для всебічного аналізу причин, котрі зумовили появу проблеми, і особливо її наслідків у контексті взаємодії етнічної різноманітності (етнічної диверсифікації) та соціального згуртування (соціальної когезії) суспільства. Західні дослідники останнім часом все частіше звертаються до новітнього підходу – конструктивістського. Його сутність полягає у визнанні того, що етнічні кордони (межі) нестійкі, вони очевидно піддаються впливам, тому важливо пізнати, яким чином ці кордони (межі) утворювалися, функціонують і трансформуються [17].

В осмисленні етнічної диверсифікації великої ваги набирає питання про природу соціальних процесів та культури, їх співвідношення й взаємодію та, зокрема, ролі культури у цих процесах. Власне, йдеться про те, що різноманітні елементи культури і традицій, носіями яких є вихідці із різних країн, котрі проживають у межах одного і того ж ЕПО чи то ЕСО, породжують (перші об'єктивно, другі суб'єктивно) чимало проблем, скажімо, пов'язаних з адаптацією одних до інших, з пошуком компромісів у «мирному» їх співіснуванні. Поява проблем у такому ракурсі змушує дослідників формувати ту чи ту базу (теоретичну й практичну) для досягнення певного балансу чи компромісу у повсякденному соціальному житті. Західні дослідники справедливо зазначають, що «коли населення надзвичайно різноманітне в етнічному, культурному й релігійному плані, то, безсумнівно, досягнення балансу чи консенсусу є дуже складною річчю, що змушує західноєвропейські держави вибудовувати різні підходи до управління мультиетнічним населенням. Франція, наприклад, зайняла позицію «етноцентричної асиміляції», Німеччина реалізує концепцію «інституалізованої опіки», а Британія йде дорогою «неврівноваженого плюралізму». Усі ці підходи складні, передусім у контексті досягнення рівних можливостей, як в управлінні, так і щодо членів меншинних груп, котрі хочуть зберігати типову культуру» [2]. Такі підходи у формуванні

офіційної позиції щодо етнічної різноманітності вибудовувалися тією чи тією державою впродовж тривалого часу на базі досвіду про налагодження життєдіяльності етнічних спільнот та їх взаємодії однієї з іншою та з місцевим населенням. Вважається, що Франція успішно інтегрувала у своє суспільство вихідців із інших країн й велика їх кількість отримала французьке громадянство [25]. Такий підхід отримав назву «індивідуалістичний французький підхід» і він спирається на принцип «*jus soli*» («*право землі*»), що закріплює право отримання громадянства особам, котрі народилися на території Франції, незалежно від їх расового, етнічного походження та належності то тієї чи тієї расової, етнічної чи мовної спільноти. На відміну від попередньої країни Німеччина практикує інший підхід у своєму реагуванні на етнічну диверсифікацію; вона це здійснює на принципі «*jussanguinis*» («*право крові*»), що передбачає набуття громадянства Німеччини особою при народженні, громадянами якої є її батьки, незалежно від місця її народження. Власне, у процедурі набуття громадянства визначальним є чинник німецького походження.

У процесі аналізу осмислення етнічної різноманітності (етнічної диверсифікації) як у вузькому, так і у широкому розумінні цих термінів, реагування поліетнічних держав, зокрема через їх офіційну позицію, яка реалізується у державній політиці чи конкретних діях стосовно носіїв тих чи тих етнічностей, є вагомим моментом розмірковування над сутністю феномена й перспективою його функціонування в умовах конкретного етнополітичного організму. Показовими у цьому контексті є дискусії навколо мультикультуралізму. Ми акцентуємо увагу саме на мультикультуралізмові як на процесові формування ставлення до етнічної диверсифікації й на його сприйнятті у широкому (етнічно диверсифікованому) докільлі перебування різноманітних етнофорів, а не на мультикультурності як на доконаному фактові більшості сучасних суспільств. Для нас «мультикультуралізм» – це «системне й всебічне реагування на культурну й етнічну різноманітність з її освітніми, мовними, економічними і соціальними компонентами та специфічними інституційними механізмами» [25]. Вивчаючи досвід життєдіяльності поліетнічних суспільств, ми переконуємося у тому, що (хоча ми свідомі того, що існує й інша думка) позитивна оцінка мультикультуралізму великою кількістю західних фахівців пов'язується з твердженням (з чим ми солідарні) про те, що він став альтернативою асиміляціоністським й роз'єднавчим парадигмам, оскільки «мультикультуралізм підкреслює, що визнання існування етнічної різноманітності та забезпечення прав індивідам зберігати свою культуру повинно йти крок у крок з набуттям

повного доступу до участі й користуванні конституційними принципами й цінностями, які панують у суспільстві й поділяються усіма. Визнаючи права індивідів і груп та їхнього рівного доступу до суспільства, прихильники мультикультуралізму стверджують, що така політика на користь як індивідам, так і більш широкому загалу, оскільки вона зменшує ризики соціальних конфліктів, котрі базуються на наданні переваги одних над іншими й на нерівності» [25].

Як показали плідні, на наш погляд, дискусії навколо мультикультуралізму (а у нашому розумінні вони пов'язані з етнічної диверсифікацією), зокрема у середовищі канадських філософів, серцевинним питанням було питання про свободи, зокрема і межі свободи для громадян іноетнічного походження. Стало очевидним, що концепція Ісайяха Берліна (Isaiah Berlin) про негативну й позитивну свободи з наступним їх поєднанням (мікшуванням) у застосуванні при виробленні позиції й реагування стосовно етнічної різноманітності відіграла основну роль у формуванні «філософського поля» дискусії щодо мультикультуралізму: негативна свобода має справу з встановленням меж втручання інших, а позитивна свобода займається визначенням специфічних цілей [23], додамо, які, вочевидь, потрібно досягати й які варто поважати усім учасникам взаємодії.

Розуміння етнічної диверсифікації (етнічної різноманітності) поглиблюється, якщо зануритися в аналіз практичного тла функціонування мультикультуралізму як відповіді на диверсифікацію. Мається на увазі, передусім, застосування його як інструменту вирішення певних проблем етнонаціонального розвитку, зокрема уникнення конфліктогенних ситуацій у міжетнічних відносинах. Тут мова може йти про три напрямки концентрування зусиль етнополітичного менеджменту [4, 123-125]; менеджменту не у його вузькому розумінні як маркетингу, а як системно структурованого управлінського інструментарію, який складається із кількох частин, менеджмент кожної із яких має своє цільове призначення. Це – демографічно констатуюче, ідеолого-нормативне і прагматично політичне. Перше має на меті подати (сформувати) картину етнокультурної різноманітності і представити різні її мовні, культурні й етнічні сегменти з наголошенням на тому, що різниця між ними часто-густо пов'язана з структурною диференціацією, а сама етнічність впливає на рівень участі у соціальних процесах й соціальних інституціях. Друге, зазвичай, є сукупністю теоретичних поглядів, підходів до формування менеджменту етнічної різноманітності. Нарешті, третє, – це приклад втілення у практику другого, враховуючи наявність у суспільстві

різноманітних індивідуальних етнофорів та їх груп. Такий стан речей з етнополітичним менеджментом властивий деяким поліетнічним країнам [25]. Власне, у широкому розумінні йдеться про можливість досягнення загальносуспільного компромісу при застосуванні описаного інструментарію у тих ситуаціях, коли етнічний компонент національної ідентичності (мається на увазі громадянської згуртованості у суспільстві) надто випукло представлений (зазвичай, агрегований політичними лідерами) і може спричиняти загрозу соціетальному спокою, або ж навіть зумовлювати насильницькі конфлікти. На наш погляд, формування адекватної філософсько-культурницької платформи, заснованої на принципах демократії, розуміння етнічної різноманітності [28], дало змогу учасникам європейських проектів, ініційованих «Ініціативою місцевого самоуправління та реформ у публічній сфері», розробити ефективні моделі управління місцевими мультиетнічними громадами у країнах Центральної та Східної Європи [16].

У контексті оцінки можливостей осмислення впливу етнічної різноманітності на суспільний розвиток варто враховувати джерела її існування. Динаміку етнічної диверсифікації переважна більшість дослідників пов'язує, передусім, з міграціями. До речі, така традиція склалася давно, вочевидь, під впливом могутніх міграційних процесів, як також тієї обставини, що етнічні проблеми активізувалися саме у країнах, де іммігранти відіграють відчутну роль, – у Сполучених Штатах Америки та Канаді. Певною мірою погоджуючись з такою думкою, мусимо звернути увагу на більш широкий спектр джерел формування етнічної різноманітності, або поліетнічності. Аналіз фактів, подій, наукової літератури вказує на те, що етнічні спільноти на території тієї чи тієї держави з'являлися внаслідок існування аборигенного (туземного) населення, імміграції, завойовницьких війн та післявоєнного поділу територій. Дослідники, щоправда, не так часто, звертають увагу на ще один різновид етнічної диверсифікації – «інтраетнічну диверсифікацію», котра властива для однієї й тієї ж етнічної спільноти. Вона (різниця між представниками однієї групи) детермінується таким факторами, як регіон, у якому проживають етнофори, соціальні страти, релігія (вона, нагадаємо, не завжди співпадає з етнічністю), вік, гендер, сексуальні орієнтації, політичні уподобання. Щоправда, на сьогодні головним джерелом, яке живить етнічну різноманітність, все таки залишається імміграція. Так, за даними ООН, у 2019 році понад 3,5 відсотки усього населення світу (272 мільйони) склали міжнародні мігранти (такими вважаються особи, які переселяються із однієї країни в іншу з різних причин). У результаті взаємодії різних компонентів формуються нові типи ідентичностей, нові типи

комунікаційних зв'язків, котрі є відтворенням динаміки етнічної диверсифікації. У науковій літературі ці ідентичності дістали назву гібридних та «розпорощених» [19; 20]. Формуванню останніх сприяє транснаціоналізація етнічностей [3] в умовах інтенсифікації розвитку мережеских суспільств. За таких обставин взаємодії між частинами однієї й тієї ж етнічної спільноти (в країні виходу і країні входу) та між представниками конкретної спільноти, які перебувають в іноетнічному докільлі, з місцевим населенням виникає чимало етичних питань [19], саме у процесі налагодження «місточків», що пов'язують різні частини спільноти, населення країни у ході їх взаємодії. Мова йде, передусім, у вибудовуванні довіри і толерантності у функціонуванні цих «місточків» [21, 81].

Вважаємо, що у подальшому необхідно удосконалювати і розвивати запропоновані американським соціальним філософом і фахівцем з мультикультурної освіти Джеймсом Бенксом (James Banks) принципи дослідження етнічної диверсифікації на базі принципів вивчення етнічних і культурних груп, котрі, власне, і творять етнічну різноманітність, й адаптувати цю методику дослідження для українського етносоціального та етнокультурного контекстів. Зокрема, йдеться про його одинадцять складових: 1) походження і імміграція (йдеться про етнічне походження місцевого населення та етнічні й культурні групи іммігрантського походження); 2) спільні культура, цінності та символи (тут мова йде про взаємодію оригінальних (етнічних) культур, цінностей та символів з такою країною проживання); 3) етнічна ідентичність і сутність поняття «народ» (в центрі уваги має бути етнічна ідентичність як результат взаємодії спільної історії та сучасного досвіду); 4) перспективи дослідження, світовий контекст та межі об'єкту дослідження; 5) етнічні інституції та самовизначення (функціонування етнічних організацій та їх роль у згуртуванні етнічних спільнот); 6) демографічний, соціальний, політичний та економічний статус (йдеться про етнічну динаміку та її зв'язок зі статусом спільнот у країні проживання); 7) упередження, дискримінація та расизм (розглядати як ключ до розуміння досвіду етнічних спільнот у минулому, сучасному й майбутньому); 8) інтраетнічна диверсифікація (концентрація уваги на чинниках етнічної диверсифікації, котра відбувається у середині спільноти); 9) асиміляція та акультурація (йдеться про зміни, які мають місце у процесі взаємодії етнічних спільнот і представників титульної нації); 10) революція (вплив на етнічну диверсифікацію, на етнічні спільноти корінних трансформацій, що мають місце у суспільстві проживання); 11) конструювання знання (вибудовування інформації і знань таким чином, щоби різноманітний

етнічний і культурний досвід був зрозумілим для тих, кого навчають; релевантним у цьому сенсі стає контекстуальне навчання – занурення тих, кого навчають у атмосферу відчуттів різноманітних етнофорів) [11, 57].

Отже, до наукового осмислення етнічної диверсифікації сучасного світу спонукає кілька причин: 1) надзвичайно високий ступінь етнічної різноманітності країн, яка сьогодні у зв'язку з інтенсифікацією переміщення населення посилюється; 2) оскільки етнічність, котра лежить в основі етнічної диверсифікації, є складним, комплексним феноменом, що являє собою сукупність специфічних культурних ознак і генеалогічних чинників, то науково-методологічною базою її осягнення має бути така, яка дозволяє концентрувати увагу, передусім, на їх носіях. Соціокультурна перспектива з її атропоцентричним підходом стає важливим компонентом методології дослідження; 3) необхідність подолання проблем (зокрема і етичного характеру), які виникають у міжетнічній взаємодії на різних рівнях, через виховання толерантності до різноманітності як у межах одного етнополітичного організму, так і у більш глобальних вимірах (регіональних, транснаціональних), з чим успішно можна впоратися у межах соціофілософських парадигм.

Maksym Kolesnichenko

Some aspects of comprehension of ethnic diversity of contemporary world

The article deals with important aspects of comprehension of extremely complicated process of ethnic diversity of the population of countries in contemporary world. The basic notion in this analysis «ethnicity» as universal phenomenon of social development inherent in all sectors of society is. There is a definition of the term «ethnic diversity»; its content and its correlation with such terms as «multiculturalism», «ethnic pluralism», «multiethnicity», «poliethnicity» etc. is finding out.

The author thinks that the most productive scientific perspectives in researching the ethnic diversity the socio-cultural and socio-economic perspectives are. In context of given research the attention is concentrated on the socio-cultural perspective. It is stressed that the phenomenon under the question is seen by researchers in three principal approaches: assimilationist, stratification, mobilization/solidarity, constructivist. Special attention is drawn to the sources of ethnic diversity; author presents the views on the problem of some foreign and domestic researchers.

Keywords: *ethnicity, ethnic diversity, socio-cultural perspective, socio-economic perspective, scientific discourse, social development.*

Джерела:

- Брук С. И. Атлас народов мира / С. И. Брук, В. С. Апенченко Ответственные редакторы. Москва : Главное управление геодезии и картографии Государственного геологического комитета СССР, 1964. 157 с.
- Євтух В. Б. Етнічна меншина : поняття, ознаки, функції. *Філософська і соціологічна думка*. 1994. № 1/2. С. 159-175.
- Євтух В. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі : дизайн дослідницького проекту. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 1. С. 3-26.
- Євтух В. Етнічність : Енциклопедичний довідник. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
- Євтух В. Поліетнічність як конструкт *modus vivendi*. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2014. № 4. С. 133-155.
- Євтух В. Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. Київ : Наукова думка, 1991. 180 с.
- Етнічний довідник*. У трьох частинах. Ч. I. Поняття та терміни. Київ : ЕРІДС, 1997. 141 с.
- Косухин Н. Д. Политическое лидерство в Африке : прошлое и настоящее. Москва : ИА ФГ РАН, 2015. 178 с.
- Сачок М. В. Евалюація як об'єкт наукової рефлексії. *Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць*. Вип. 4. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 159-170.
- Alesina A., La Ferrara E. Ethnic Diversity and Economic Performance. *Journal of Economic Literature*. 2012. September 13. P. 762-800.
- Banks J. Teaching Strategies for Ethnic Studies, 8th Edition / James Banks. Chesterton Mill : Pearson Publishing, 544 p.
- Barth F. Ethnic Group and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference. Bergen-Oslo : Universitetsforlaget, 1969. 153 p.
- Baycan-Levent T., Nijkamp P. Migrant Entrepreneurship in a Diverse Europe. *Search of Sustainable Development*.
URL:<http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/15386/20070014.pdf?sequence=5>
- Bonacich E. Theory of Middleman Minorities. *American Sociological Review*. 1973. Vol. 38 (October). P. 583-594.
- Desmet K., Ortu-Ortin Ignacio, Wacziarg Roman. Culture, Ethnicity, Diversity. URL:http://www.anderson.ucla.edu/faculty_pages/romain.wacziarg/downloads/culture.pdf
- Diversity in Action*. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe / Edited by Anna-Mária Bíró and Petra Kovács.

Budapest : Local Government and Public Service Reform Initiative, 2001. 390 p.

Ethnicity. URL: <http://what-when-how.com/sociology/ethnicity/>

Fearon J. Ethnic Structure and Cultural Diversity around the World : A Cross-National Data Set on Ethnic Groups. URL: <http://web.stanford.edu/group/ethnic/workingpapers/egroups.pdf>

Hinman L. A Bibliographical Survey on Philosophical Literature on Diversity and Ethical Theory. URL: <http://ethics.sandiego.edu/theories/Race/>

Holly T. H. National Identity : Civic, Ethnic, Hybrid and Atomised Individuals. *Europe-Asia Studies*. 2009. Vol. 61. № 1. P. 1-28.

Laurence J. The Effect of Ethnic Diversity and Community Disadvantage on Social Cohesion : A Multi-Level Analysis of Social Capital and Interethnic Relations in UK Communities. *European Sociological Review*. 2011. Volume 271. № 1. P. 70-89.

Li Sherry Xin. Social Identities, Ethnic Diversity and Tax Moral. URL: ssrn.com/abstract=1422121

Melançon J. Multinationalism and Polyethnicity in the Canadian Philosophy of Multiculturalism. URL: <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Melancon.pdf>

Mihulka D. Tolerance or Acceptance – Ethnic Attitudes in Contemporary Poland : An Analysis of Empirical Studies. URL: [orgs.bloomu.edu/gasi/Proceedings PDFs/Mihulka.pdf](http://orgs.bloomu.edu/gasi/Proceedings%20PDFs/Mihulka.pdf)

Multiculturalism : A Policy Response to Diversity. URL: www.unesco.org/most/sydpaper.htm

Riggs F. The Modernity of Ethnic Identity and Conflict. *International Political Science Review*. 1998. Vol. 19. № 3. P. 269-288.

Schaeffer M. Ethnic Diversity and Social Cohesion. URL: http://www.migrationeducation.org/fileadmin/uploads/SCHAEFFER_01.pdf

Schöpflin G. Minorities and Democracy / Georg Schöpflin. *Diversity in Action. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe* / Edited by Anna-Mária Bíró and Petra Kovács. Budapest : Local Government and Public Service Reform Initiative, 2001. P. 5-18.

Waldinger R. Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*. – 1990. – № 16. – P. 111-135.

Ward R. Ethnic Communities and Ethnic Business : An Overview. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 1983. Volume 11. Issue 1-2. P. 1-9.

Waters M. Social Science and Ethnic Options. *Ethnicities*. 2009. Vol. 9. № 1. P. 130-135.

Why Ethnic Marketing? URL: <http://www.manifolddatamining.com/html/products/ethnicmarketing.html>

Wolff S. Ethnic Minorities in Europe : The Basic Facts. URL: www.stefanwolff.com/files/min-eu.pdf

Ганна Кісла

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ ІМІГРАНТІВ В УКРАЇНІ. ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена темі міграційних процесів які є однією з головних рис глобалізаційного розвитку сучасного світу. Міграційні процеси розглядаються як такі, що постійно трансформуються в своєму змісті. В статті підкреслюється, що масштаби сучасних міграційних процесів потребують розробки нових методологічних підходів до їх дослідження. Один з таких підходів презентується в статті: емпірична спроба визначення основних характеристик імміграційної спільноти, яка присутня в соціальному просторі України. Отриманий результат наукового пошуку є складений на підставі соціологічного дослідження соціальний портрет іммігранта.

***Ключові слова:** міграційні процеси, глобалізаційний розвиток, емпіричні дослідження, імміграційна спільнота, соціальний простір, соціальний портрет.*

Актуальність. ХХІ століття інколи називають століттям міграції. Міграційні переміщення, масштаби яких постійно зростають, а напрями і склад урізноманітнюються, перетворилися на помітний чинник розвитку глобалізованого світу. Вони чинять значний вплив на кількісний та якісний склад населення, економіку, політику, культуру. Оскільки міграційна політика значною мірою є відповіддю на виклики міграційних процесів, її аналіз неможливий без усвідомлення особливостей сучасних міграцій [3].

Сучасні міграційні процеси є складовою глобального розвитку світу. Глобальні зміни світу, які Зігмунд Бауман називав «плинною сучасністю», створюють нові уявлення про світ, про нове комунікативне суспільство, актуалізують переосмислення поглядів і когнітивних кордонів для розуміння будь-якого (особистого, суспільного) досвіду людей.

Актуальність дослідження міграційних процесів полягає у постійному зростанні їх соціальної значущості. Масштаби сучасних міграційних процесів потребують розробки нових методологічних підходів до їх дослідження. Масові переміщення представників різноманітних етнічних груп по світу складають певні проблеми для країн, які стають країнами за статусом приймаючої сторони. Україна в результаті

геополітичних процесів останніх років стає країною, яка з часом приймає все більше і більше вихідців із різних країн світу. Основними донорами іммігрантів для України є країни Середньої Азії: Афганістан, Бангладеш, В'єтнам, Йорданія, Індія, Ірак, Іран, Китай, Курдистан, Нігерія, Пакистан, Палестина, Сирія, Туреччина, Шрі-Ланка. У період 2014-2019 рр. помітно збільшується кількість мігрантів, які використовують Україну як транзитну країну у своїх намаганнях дістатися Західної Європи [1].

Мета статті полягає у визначенні основних характеристик імміграційної спільноти, яка присутня в соціальному просторі України. Конструювання соціального портрету іммігрантів на підставі емпіричного дослідження дозволить оптимізувати побудовання міграційної політики української держави.

Методологічні основи дослідження феномену міграції та іммігрантів. В опублікованому 1998 р. ґрунтовному дослідженні аналітичної та описової літератури з питань міжнародної міграції «Світи у русі. До розуміння проблеми міжнародної міграції наприкінці тисячоліття» його автори Д. Массей, Д. Арандо, Г. Гюго, А. Коуаучі, А. Пеллеґріно та Е. Тейлор визначили сім теоретичних підходів до появи та розвитку міжнародної міграції [1]. Кожен з цих підходів – які спираються відповідно на методи неокласичної макроекономіки, неокласичної мікроекономіки, нової економіки міграції, теорії сегментованого ринку праці, теорії світових систем, теорії соціального капіталу та теорії сукупних причинно-наслідкових моделей – не може самотужки, окремо від інших дати вартісну наукову інтерпретацію такого складного явища, як сучасні міграційні тенденції. Всі ці теорії, стверджують автори, залишають замало простору для масових переселень, які не є економічними за своєю природою. Крім того, аналітики здебільшого розглядають мігрантів як єдиний тип [2]. Розглянувши існуючі підходи до міграції стосовно п'яти активних на кінець ХХ століття міжнародних міграційних систем – Північна Америка, Західна Європа, Перська затока, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, південноамериканський регіон, Д. Массей та його колеги роблять висновок, що теоретична думка про масові переселення «відмовляється від надміру матеріальних, механістичних моделей на користь більш динамічних підходів, які дозволяють рішенням на мікрорівні впливати на процеси на макрорівні, і навпаки» [1]. Таку тенденцію можна лише вітати, оскільки дослідники, що працюють на різних рівнях аналізу, часто прагнуть пояснити поведінку тих самих мігрантів. По суті, різні теорії, які до сьогоднішнього дня застосовувалися у дослідженні міжнародної міграції, зовсім не обов'язково є

взаємовиключними, просто вони аналізують різні зрізи явища (на рівні однієї людини, сім'ї, на національному та міжнародному рівні).

Інший дослідник проблеми Ч. Тіллі розвиває цю думку, стверджуючи, що «здебільшого ефективними міграційними одиницями були (і є) не окремі особи чи сім'ї, а групи людей, об'єднані знайомством, подібністю та досвідом роботи» [6]. Міграція за допомогою соціальної мережі, робить висновок Тіллі, є ефективною завдяки тому, що спирається на налагоджені міжособистісні зв'язки, які мінімізують та рівномірно розподіляють ризики. Ч. Тіллі показує, що найновіші історіографічні та соціологічні дослідження з питань міграції основну увагу приділяють саме ролі соціальних мереж, які своїм походженням сягають рідних країн мігрантів і є глибоко укоріненими в етнічних анклавів у країнах їх нового проживання [6].

Полеміку щодо дослідження міжнародної міграції із застосуванням методик різних наукових дисциплін продовжили К. Бреттелл та Д. Голліфілд в опублікованому 2000 р. збірнику «Migration theory: at the intersection of different disciplines» [7].

К. Бреттелл, Д. Голліфілд та їхні колеги дають оцінку підходам та основним об'єктам дослідницької уваги, на яких зосереджуються різні дисципліни. Так, антропологи вивчають соціальний і культурний контекст поведінки мігрантів, демографи зосереджуються на динаміці змін населення. Економісти досліджують економічний вплив міграції, історики – досвід мігрантів, правознавці – міграційне законодавство та політику. Політологи аналізують наслідки міграційної політики, соціологи прагнуть визначити джерела соціального капіталу та соціальних мереж. Деякі дисципліни схильні до дослідження питань макрорівня, тоді як інші заглиблюються в аналіз мікрорівня. Згадані вище К. Бреттелл і Д. Голліфілд вважають, що потрібно виробити концепцію, сформулювати теоретичні засади, які інтегрували б різнопланові підходи та методики. Завдяки цьому їхня концептуалізація міграції набуває рис динамічного процесу, у якому дослідники менше уваги приділяють конкретним країнам походження та проживання мігрантів [7].

Для більш плідного вивчення методології дослідження імміграційних процесів ми звернулися до наукових розробок, публікацій сучасних науковців Великобританії, Німеччини, Чехії, Польщі, Іспанії. У результаті були виявлені тенденції осмислення міграцій як впливового феномена сучасних суспільних процесів.

Так у роботі Джеффри Пасселя «Демографія іммігрантської молоді: минуле, теперішнє і майбутнє» досліджуються демографічні тенденції та

прогнози у молодіжному середовищі іммігрантів США, особлива увагу приділяється новим явищам серед молоді іммігрантів. Він простежує зміни за останні сто років, аналізує прогнози населення до 2050 року та пропонує деякі зауваження щодо імовірного впливу іммігрантського аспекту на американське суспільство. Дж. Пассель подає дані про правовий статус молодих іммігрантів та їхніх сімей, про їх географічний розподіл та концентрацію в США. Автор підкреслює два суттєві демографічні зрушення. По-перше, іммігрантська молодь, визначена як діти віком до вісімнадцяти років, які є іноземцями або народилися в сім'ї іммігрантів. По-друге, хвиля імміграції, яка розпочалася з середини 1960-х років, зробила дітей найбільш вільною та етнічно різноманітною віковою групою у Сполучених Штатах. Ця зміна демографічної структури у молодіжному середовищі США, ймовірно, породжуватиме кілька проблем у найближчі десятиліття, зокрема пов'язаними з більш високими показниками бідності серед молоді, особливо серед іноземних дітей та дітей з незареєстрованих шлюбів [4].

Відомий український соціолог, дослідник міграційних процесів, Ірина Прибиткова розглядає останні наступним чином: «Створюючи передумови для реалізації соціальної мобільності населення, процес міграції впливає на трансформацію соціальної структури суспільства. Сприяє професійному просуванню мігрантів, зміни їх статусних характеристик і способу життя, їх доходів і споживання. Міграції грають активнішу роль в формуванні спільнот. І обміну інформацією. Крім того, в межах простору можливостей здійснюються складні процеси вирівнювання соціально-культурного потенціалу іммігрантів» [5, 168].

Олена Малиновська, відомий дослідник міграційних процесів в Україні, робить висновки, що позитивний вплив міграції на розвиток суспільства не відбувається автоматично, а вимагає цілеспрямованої багатовекторної роботи і окремих держав, і міжнародного співтовариства в цілому. Тому значення міграційної політики – як на національному, так і на регіональному та глобальному рівнях – закономірно зростає, її завдання ускладнюються, а механізми реалізації посідають помітне місце в державних організаціях [3, 15]. Причини наростання обсягів міжнародних міграційних переміщень, як і змін їх сутнісних характеристик, є передусім результатом глобалізаційних процесів. Зняття перешкод на шляху вільної торгівлі, зростання політичної, економічної, соціальної взаємозалежності між державами, що виявляється у формуванні транснаціонального бізнесу та міжнародного ринку праці, інтернаціоналізації науки, освіти, інформації, небаченому розвитку комунікацій, мали вирішальне значення для динаміки

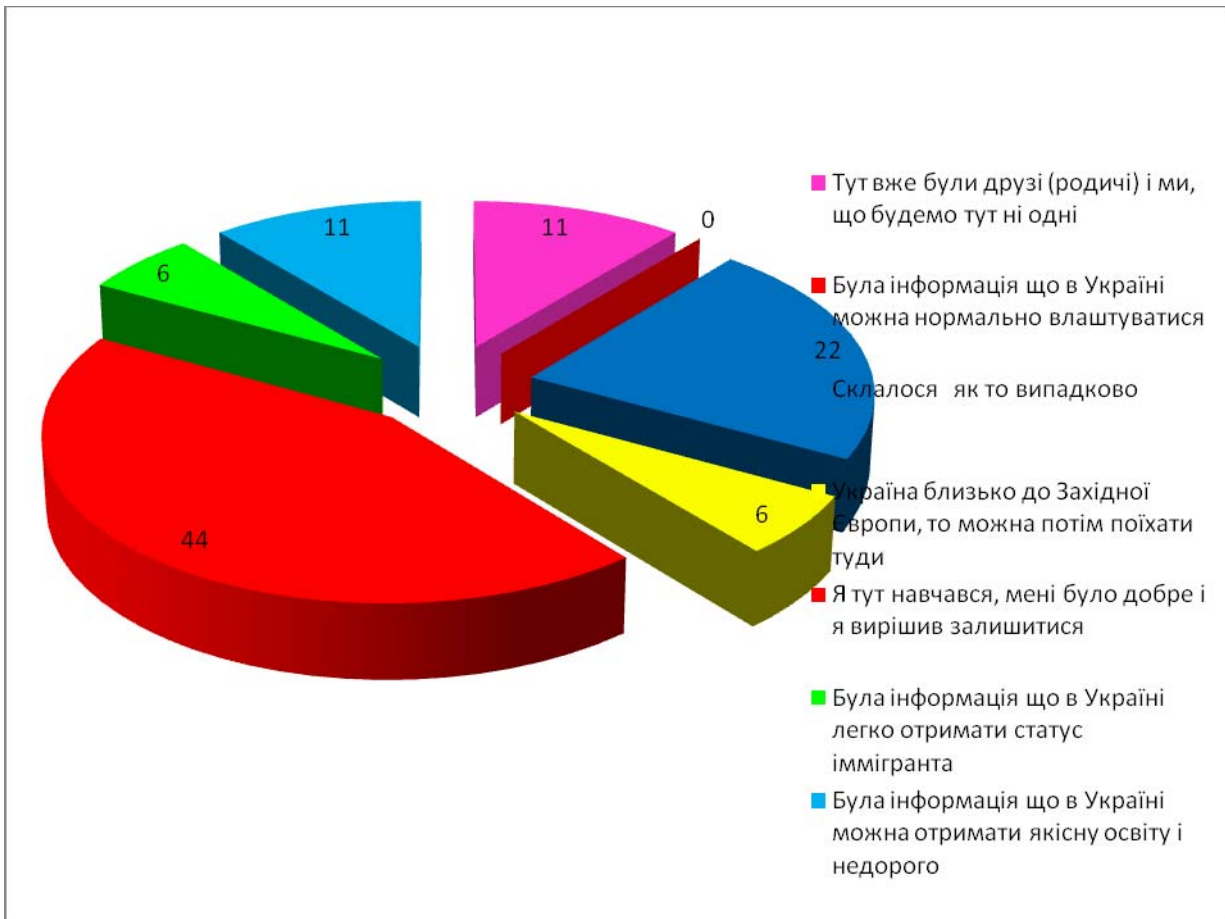
та обсягів міграцій населення. У контексті глобалізації міжнародна міграція виступає і як провокуючий момент, і як результат глобальних змін [3].

Соціальний портрет іммігрантів в Україні. Результати соціологічного дослідження

З урахуванням соціальної значущості імміграційних процесів соціологи приділяють їм особливу увагу. Соціологічне дослідження «Іммігранти у суспільстві: виклики для освіти» (спільний міжнародний проект НПУ імені М. П. Драгоманова та Ризького університету) передбачало отримання інформації за основними напрямками проблеми, яка досліджувалася: причини імміграції в Україну, рівень отриманої освіти в рідній країні, наявність фаху, можливості використання раніше отриманої освіти у приймаючій країні, роль освіти для іммігрантів у процесі адаптування у приймаючій країні, рівень особистого запиту іммігранта на отримання освіти, планування освіти для дітей, труднощі, з якими стикаються діти мігрантів під час навчання, ставлення до української мови, рівень опанування українською мовою, рівень використання української мови, соціальний портрет іммігранта – стать, вік, освіта, релігійна ідентичність, рідна країна, вид зайнятості, тип житла, сімейний стан, наявність дітей.

Чому Ви приїхали саме в Україну?

Тут вже були друзі (родичі) і ми вирішали, що будемо тут не одні	11,0
Була інформація, що в Україні можна нормально влаштуватися	
Склалося якось випадково	22,0
Україна близько до Західної Європи, то можна потім поїхати туди	6,0
Я тут навчався, мені було добре і я вирішив залишитися	44,0
Була інформація, що в Україні легко отримати статус іммігранта	6,0
Була інформація, що в Україні можна отримати якісну освіту і недорого	11,0

Головним завданням дослідження було визначення соціального портрету імігранта – стать, вік, освіта, релігійна ідентичність, рідна країна, вид зайнятості, тип житла, сімейний стан, наявність дітей.

Імігранти у Києві являють собою цікавий випадок, що підтверджує деякі полемічні тези, висунуті такими дослідниками міграційних процесів, як Д. Массей, Д. Арандо, Г. Гюго, А. Коуаучі, А. Пеллегріно, Е. Тейлор, Ч. Тілли [1]. Прибуття імігрантів до Києва зумовлене факторами, які виходять за межі міркувань, пов'язаних з надіями на кращі заробітки у вузькому сенсі. Значна частина київських мігрантів прибула в Україну, аби уникнути масових соціальних безладів в тих чи інших країнах (це підтверджує тезу, що їх висуває нова економіка міграції), хоча багато хто має на меті вищі заробітки та економічні вигоди, властиві Європі (таким чином вписуючись у концепції неокласичної мікро- та макроекономіки). Київ став місцем поселення імігрантів після того, як на руїнах радянської автаркії постала незалежна Україна, яка почала інтегруватися в глобальні системи (що, відтак, лягає в деякі положення, теорії сегментованого ринку праці та світових систем). Утім, міграції до Києва сприяли і соціальні контакти, налагоджені у попередні періоди

(відповідно до теорії соціального капіталу). Нарешті, слід зазначити, що появу громад переселенців в українській столиці не можна пояснити, спираючись лише на якусь одну концепцію (що дає підстави для застосування методів, пропонованих теорією сукупних причинно-наслідкових моделей) [5].

Цей новий підхід видається особливо доречним, коли йдеться про «нетрадиційних» іммігрантів у Києві. Традиційний аналіз ринку праці навряд чи може бути з успіхом застосований до дослідження спільнот переселенців, для яких Київ, можливо, є лише проміжним пунктом на довшому шляху до Європи. Г. Бреттелл, Р. Голліфілд та їхні колеги заперечують проти розуміння міграції як незмінного руху з одного конкретного місця проживання до іншого. Академічна література зазвичай недооцінює той факт, що мігранти, як свідчить історія, досить часто сприймають своє поселення у будь-якій новій громаді просто як тимчасово зручне для них. Нерідко вони, проживаючи в новій країні, вважають її тимчасовим місцем свого перебування, навіть коли життя складається так, що це місце проживання стає для них постійним [7].

Результати нашого соціологічного пілотного дослідження певним чином редагують усталену наукову думку. Ієрархія мотивації вибору України для життя виглядає наступним чином:

<i>Я тут навчався, мені було добре і я вирішив залишитися –</i>	44%
<i>Склалося якимось випадково –</i>	22%
<i>Тут вже були друзі (родичі) і ми вирішили, що будемо тут не одні –</i>	11%
<i>Була інформація, що в Україні можна отримати якісну освіту і недорого –</i>	11%
<i>Україна близько до Західної Європи, то можна потім поїхати туди –</i>	6%
<i>Була інформація, що в Україні легко отримати статус іммігранта –</i>	6%

Відповідно на основі отриманих результатів можна стверджувати, що головною причиною прагнення до статусу іммігранта в Україні є здобуття освіти, яка, в свою чергу, сприяла позитивному оцінюванню українського суспільства і впливала на рішення жити в цієї країні. Цей результат можна підтверджувати статистичними даними Держкомстату про причини в'їзду іноземців в нашу країну.

<i>Здобути освіту</i>		<i>Працювати</i>		<i>На постійне місце проживання</i>	
Росія	3474	Росія	2152	Росія	2776
Марокко	200	Туреччина	276	Туреччина	239
Польща	175	Сербія	51	Молдова	209
Єгипет	79	Азербайджан	33	Литва	106
США	72	Узбекистан	23	Азербайджан	75
Узбекистан	42	Сирія	18	Латвія	64
Туніс	41	Казахстан	14	Польща	56
Молдова	39	Вірменія	14	Казахстан	47
Грузія	26	Болгарія	10	Мозамбик	45
Білорусь	25			Узбекистан	37
Туркменістан	23			Китай	33
Нігерія	23			Вірменія	27
Азербайджан	20			Ізраїль	26
Ірак	20			Ірак	21
Туреччина	18			Білорусь	19
Кувейт	18			Туркменістан	17
Ліван	17			Індія	16
Сирія	17			В'єтнам	15
Таджикистан	16			Киргизстан	15
Індія	15			Естонія	15
Казахстан	14			Німеччина	14
Німеччина	10			Єгипет	12
				США	12
				Італія	10

**http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.html*

Статистика в'їзду в Україну з метою працювати є не значущою порівняно з метою навчання. Інтенсивність мотивації «здобути освіту» і «на постійне місце проживання» майже симетричні. Причина «Була інформація, що в Україні можна отримати якісну освіту і недорого» – 11%, не домінує і знаходиться на четвертому місці в ієрархії, але її можна розглядати як додаткову до освітньої мотивації переїзду в Україну.

Яку ви маєте освіту?

Початкову (до 9 класів)	
Середню	18,0
Середню спеціальну (коледж)	8,0
Вищу чи незакінчену вищу	72,0
Інше	2,0

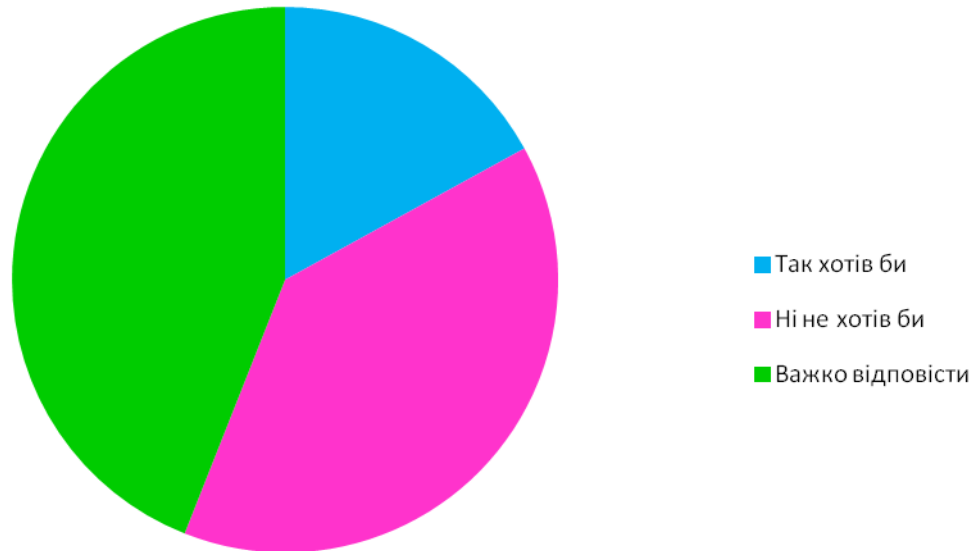

Данні, отримані на питання «Яку ви маєте освіту?», певним чином підтверджують припущення, що на сьогодні освіта є головним «стимулятором» приїзду іммігрантів в Україну. 72% іммігрантів мають вищу освіту і це з великою ймовірністю освіта, яка отримана в Україні.

Хотіли б Ви отримати вищу чи середню спеціальну освіту в Україні?

Так хотів би	17,0
Ні, не хотів би	39,0
Важко відповісти	44,0

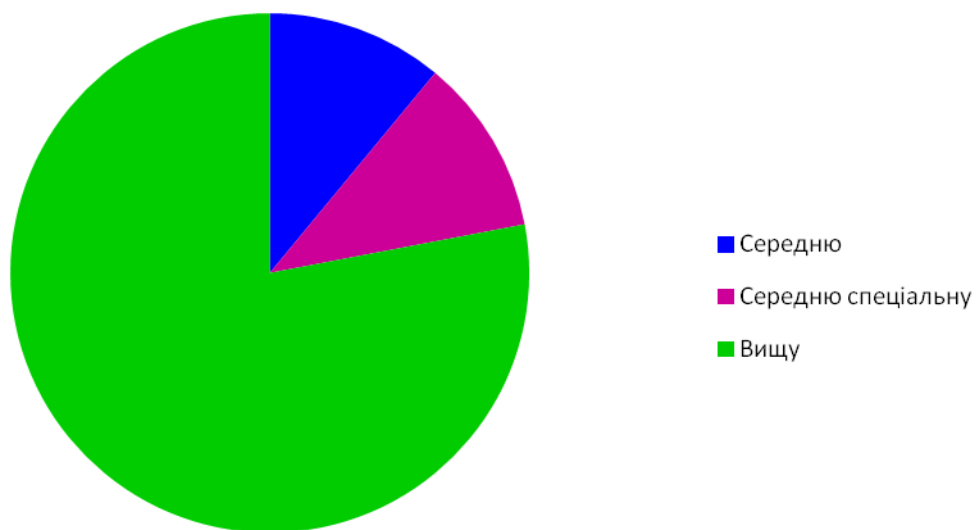
Хотіли б Ви отримати вищу чи середню спеціальну освіту в Україні?

Якщо хотіли би, то яку?

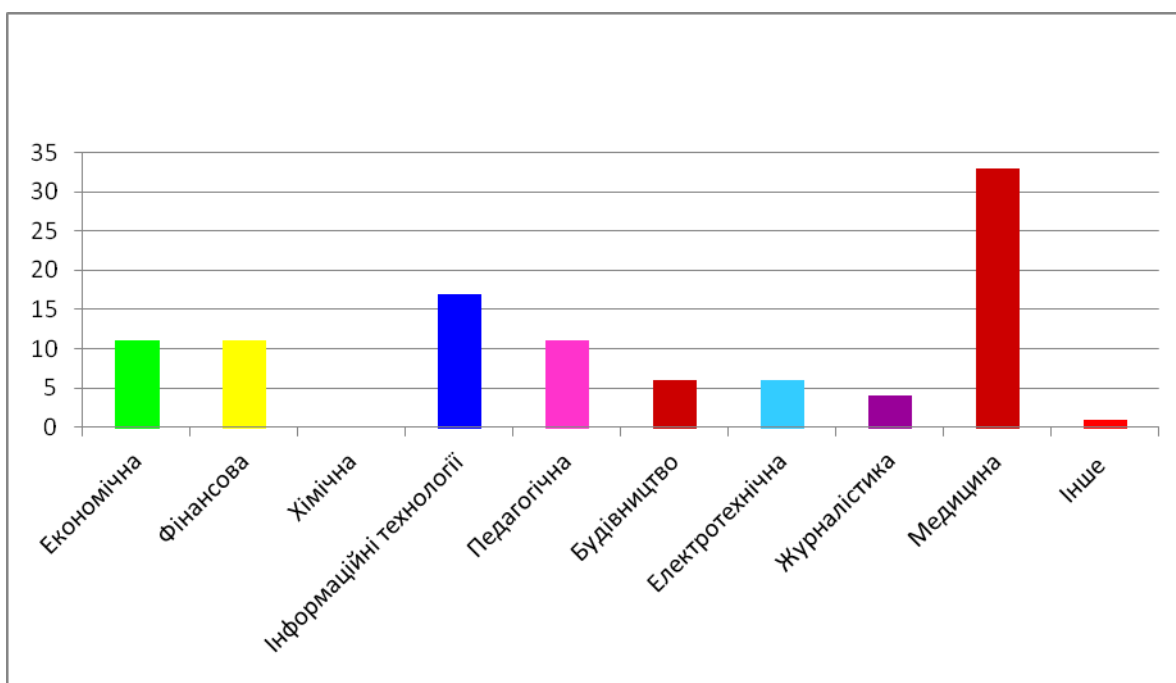
Середню	11,0
Середню спеціальну	11,0
Вищу	78,0

Якщо хотіли би то яку?

*Якщо Ви маєте вищу чи середню спеціальну освіту,
то за якою спеціальністю?*

Економічна	11,0
Фінансова	11,0
Хімічна	-
Інформаційні технології	17,0
Педагогічна	11,0
Будівництво	6,0
Електротехнічна	6,0
Журналістика	4,0
Медицина	33,0
Інше	1,0

Дані відповідей на питання дослідження «Якщо Ви маєте вищу чи середню спеціальну освіту, то за якою спеціальністю?» показують домінування фаху «медицина» – 33% і це певним чином є класичний результат, тому що найбільший відсоток іноземців завжди бажали отримати медичну освіту в Україні. На другому місці фах «інформаційні технології» і це вже результат інноваційних змін на ринку праці як в Україні, так і у світі.

*Якщо у Вас є середня спеціальна чи вища освіта,
то Ви працюєте в Україні за отриманим фахом?*

Так	17,0
Ні	83,0

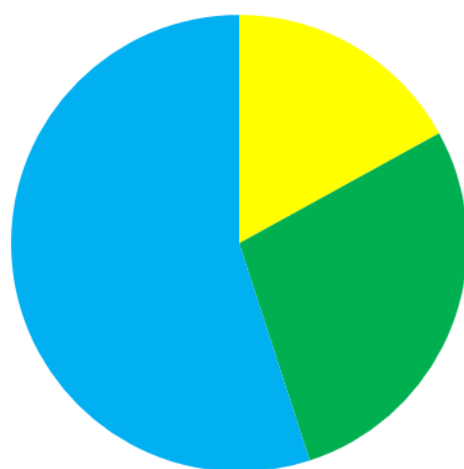

Цей результат потребує додаткового дослідження, оскільки пояснення, що отримані дані на відповідь «Якщо Ви не працюєте в Україні за отриманою раніше спеціальністю, то чому?» викликають певні запитання. Якщо третина опитуваних іммігрантів мають соціально замовлений фах – медицину, а більшість респондентів 55% відповідає, що «моя спеціальність низько оплачувана в Україні», то можна припускати, що по-перше, респонденти були не щирі у відповідях, по друге, в Україні на ринку праці існує конкуренція з додатком на іммігрантський статус, і по-третє, існування такої роботи, де іммігранти домінують у якості роботодавців (скажімо, речові ринки).

*Якщо Ви не працюєте в Україні за отриманою раніше спеціальністю,
то чому?*

Українські роботодавці відносяться до освіти моєї колишньої країни критично	-
Моя освіта не витримує конкуренції на ринку праці в Україні	17,0
Моя спеціальність не користується попитом в Україні	28,0
Інше – «моя спеціальність низько оплачувана в Україні»	55,0

Якщо Ви не працюєте в Україні за отриманою раніше спеціальністю, то чому?

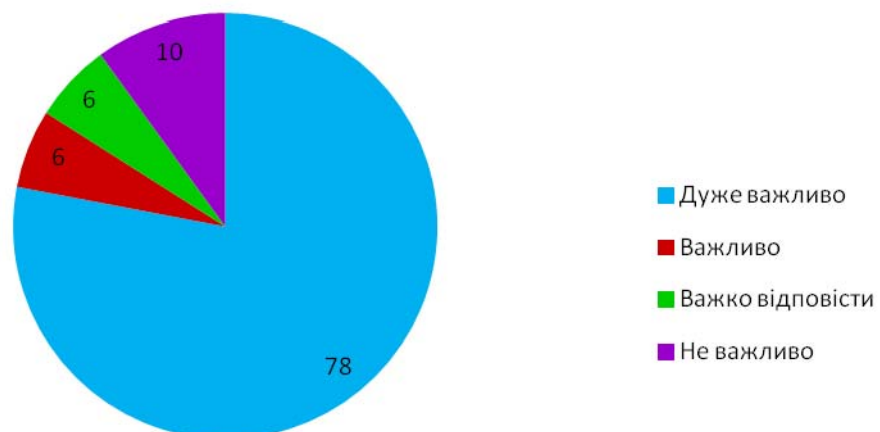
До аналізу цього результату додамо таке: дослідження англійських соціологів Єнтоні Хис і Катрін Ротон «Друга генерація у Західній Європі: освіта, безробіття і професійний рух», які були проведені у десяти країнах Західної Європи і які були присвячені проблемам освітнього та трудового ринку іммігрантів другого покоління, показують, що іммігранти залишаються особливо незахищеними в освіті, у доступу до ринку праці та досягненні професійних навичок. Недоліки є найбільш очевидними на ранніх стадіях шкільної кар'єри, але у деяких країнах іммігранти мають більш високі темпи професійних досягнень, ніж у більшості однолітків з аналогічними тестами. Вступ на ринок праці – це особлива проблема для більшості іммігрантів, де існують суттєві обмеження стосовно зайнятості [8].

Наступні питання «Якщо у Вас є середня спеціальна чи вища освіта, це допомагає Вам?» і «Як Ви думаєте, наявність середньої спеціальної чи вищої освіти є корисним для людини, якщо вона приїжджає в інше суспільство і планує у ньому жити?» були поставлені в анкеті з метою дослідження думки іммігрантів про роль освіти для життя в іншому, не рідному соціальному, середовищі. Передбачалося, що визнання позитивної ролі освіти для адаптації іммігрантів у приймаючому суспільстві, для можливостей комунікації, для заняття кращого місця на ринку праці, дозволить зробити висновок, що освіта є той напрямок у міграційній політиці держави, який дозволить уникнути складності з появою у суспільстві такої значущої у перспективі соціальної групи як іммігранти.

Як Ви думаєте, наявність середнє спеціальної чи вищої освіти є корисним для людини, якщо вона приїжджає в інше суспільство і планує у ньому жити?

Дуже важливо	78,0
Важливо	6,0
Важко відповісти	6,0
Не важливо	10,0
Зовсім не важливо	-

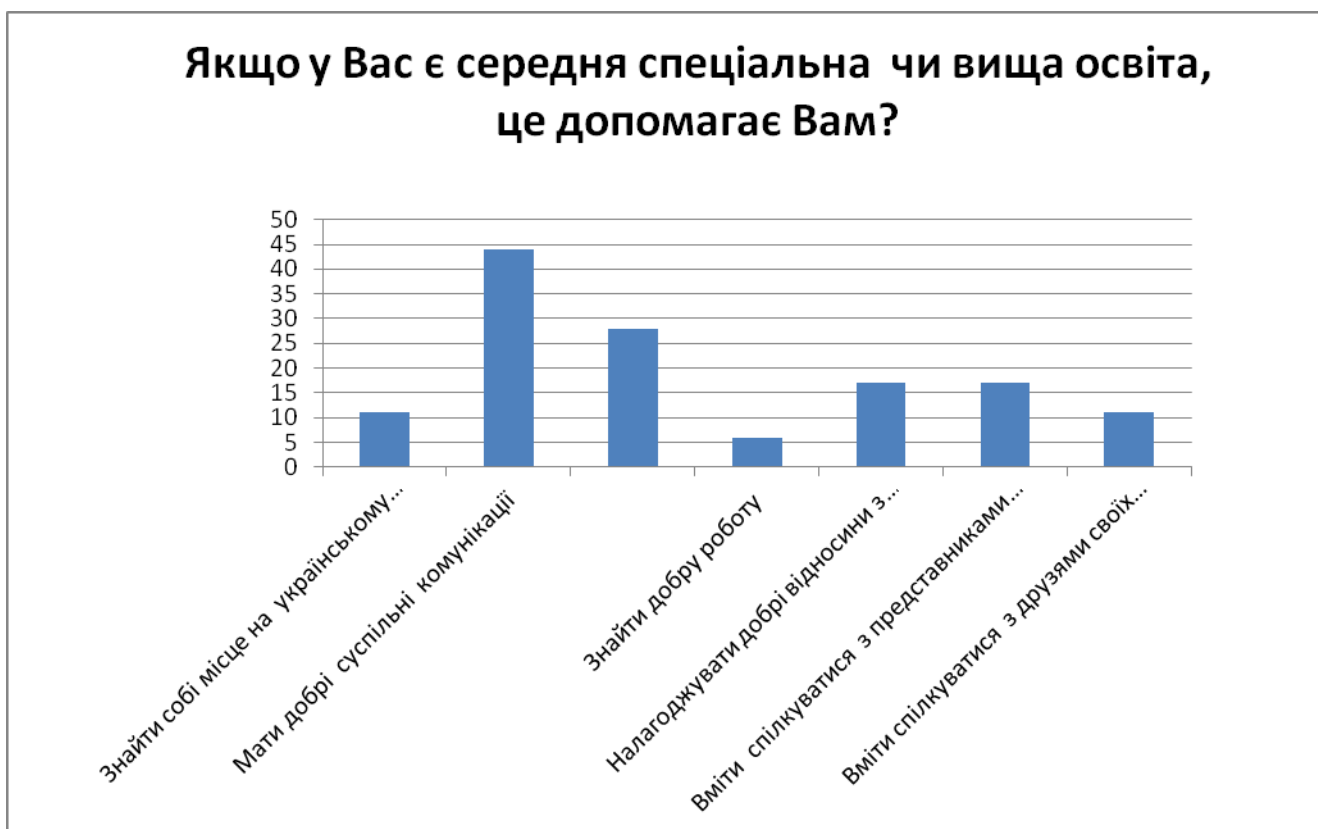
Як Ви думаєте, наявність середньої спеціальної чи вищої освіти є корисним для людини, якщо вона приїжджає в інше суспільство і планує у ньому жити?

Як бачимо, з Таблиці більшість респондентів (84%) вважають наявність освіти (середньої спеціальної чи вищої освіти) важливою і дуже важливою для людини, котра приїжджає жити в інше суспільство. Чому і у чому освіта є важливою для іммігрантів? Інформацію на ці питання ми отримали у наступних відповідях при аналізі пріоритетів «у чому допомагає».

*Якщо у Вас є середнє спеціальна чи вища освіта,
це допомагає Вам? (можна вибрати 3 відповіді)*

Знайти собі місце на українському ринку праці	11,0
Мати добрі суспільні комунікації	44,0
Адаптуватися до типової української буденності (тип житла, їжа, транспорт, заклади дозвілля)	28,0
Знайти добру роботу	6,0
Налагоджувати добрі відносини з тими, серед яких Ви працюєте	17,0
Мати добрі відносини з сусідами	-
Вміти спілкуватися з представниками державної влади	17,0
Вміти спілкуватися з друзями своїх дітей	11,0
Інше	

Будування ієрархії відповідей респондентів на питання у чому освіта допомагає іммігрантам у приймаючий країні дало наступний результат:

<i>Мати добрі суспільні комунікації –</i>	<i>44%</i>
<i>Адаптуватися до типової української буденності (тип житла, їжа, транспорт, заклади дозвілля) –</i>	<i>28%</i>
<i>Налагоджувати добрі відносини з тими, серед яких Ви працюєте –</i>	<i>17%</i>
<i>Вміти спілкуватися з представниками державної влади –</i>	<i>17%</i>
<i>Знайти собі місце на українському ринку праці –</i>	<i>11%</i>
<i>Вміти спілкуватися з друзями своїх дітей –</i>	<i>11%</i>
<i>Знайти добру роботу –</i>	<i>6%</i>

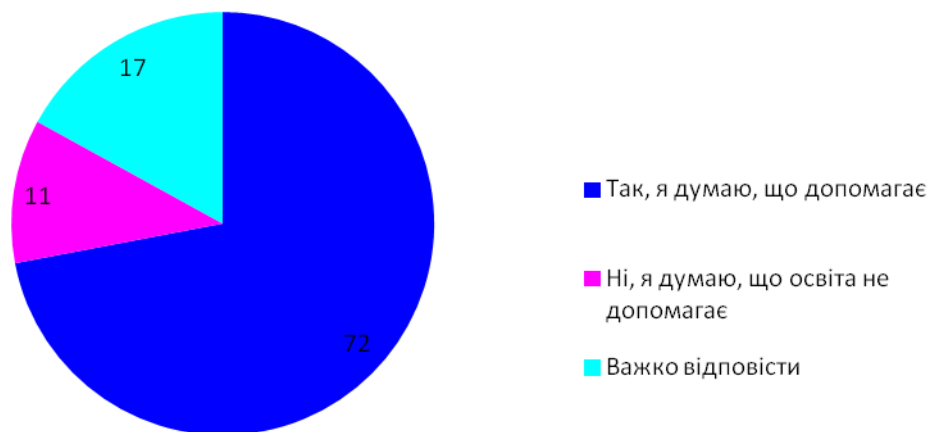
Домінування на першому місці можливості завдяки освіти мати добрі суспільні комунікації можна інтерпретувати як раціональне поєднання іммігрантами усіх наступних варіантів: комунікації буденні, робочі, з владою, з друзями дітей.

Питання про те, чи допомагає освіта іммігрантам вибудувати комунікації у приймаючому суспільстві, було поставлено в анкеті в іншій редакції. Акцент зроблено на взаєморозумінні, дружбі, співпраці між українцями і тими, хто приїхав з інших країн.

*На Вашу думку, наявність освіти допомагає
взаєморозумінню, дружбі, співпраці між українцями і тими,
хто приїхав з інших країн?*

Так, я думаю, що допомагає	72,0
Ні, я думаю, що освіта не допомагає	11,0
Важко відповісти	17,0

На Вашу думку, наявність освіти допомагає взаєморозумінню, дружбі, співпраці між українцями і тими, хто приїхав з інших країн?

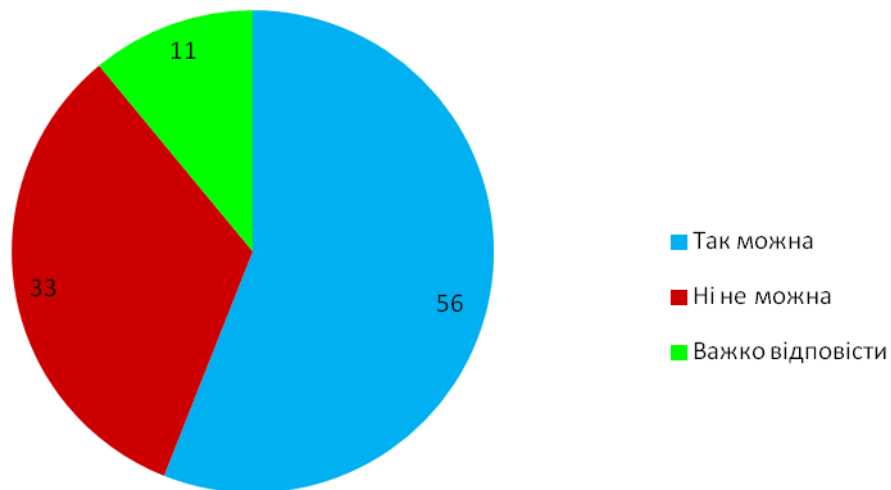
«Так, я думаю, що допомагає» відповіли 72%. Але 11% відповіли, що «Ні, я думаю, що освіта не допомагає» і 17% не змогли відповісти на це питання. Складно коментувати такий результат, можна тільки передбачати, що ці респонденти мали негативний досвід співпраці, спілкування з українцями, і не дійшли до взаєморозуміння.

Для уточнення ролі освіти у приймаючому суспільстві ми поставили питання в анкеті про оцінювання іммігрантами освіти, яку вони отримали у рідній країні.

Як Ви думаєте, чи можна в Україні бути успішним на підставі тієї освіти, що Ви отримали у рідній країні?

Так можна	56,0
Ні не можна	33,0
Важко відповісти	11,0

Як Ви думаєте, чи можна в Україні бути успішним на підставі тієї освіти що Ви отримали в рідній країні?

Відмітимо, що більше третини респондентів відповіли, що бути успішним на підставі освіти, яку вони отримали в рідній країні, не можливо. Але не можна не помічати, що майже 60% респондентів мають думку, що можливо. Головне у цьому результаті те, що іммігранти визнають непересічну роль освіти у житті людини.

Англійські соціологи, які досліджують проблеми адаптації іммігрантів, відмічають, що іммігранти виявляються особливо незахищеними в освіті, доступу до ринку праці та досягненні професійних навичок. Недоліки є найбільш очевидними за результатами випробувань на ранніх стадіях шкільної кар'єри [9].

Іммігранти добре розуміють, що їх діти зможуть бути успішними у приймаючому суспільстві, якщо вже на «ранніх стадіях шкільної кар'єри» вони будуть отримувати освіту взагалі і зокрема якісну освіту.

Хотіли б Ви, щоб ваші діти отримали освіту?

	<i>Так</i>	<i>Ні</i>	<i>Важко відповісти</i>
Середню освіту	-		
Середню спеціальну освіту	-		
Вищу	100,0		

Данні таблиці презентують наміри респондентів 100% надати дітям вищу освіту.

Якщо у Вас є діти шкільного віку, то де вони навчаються?

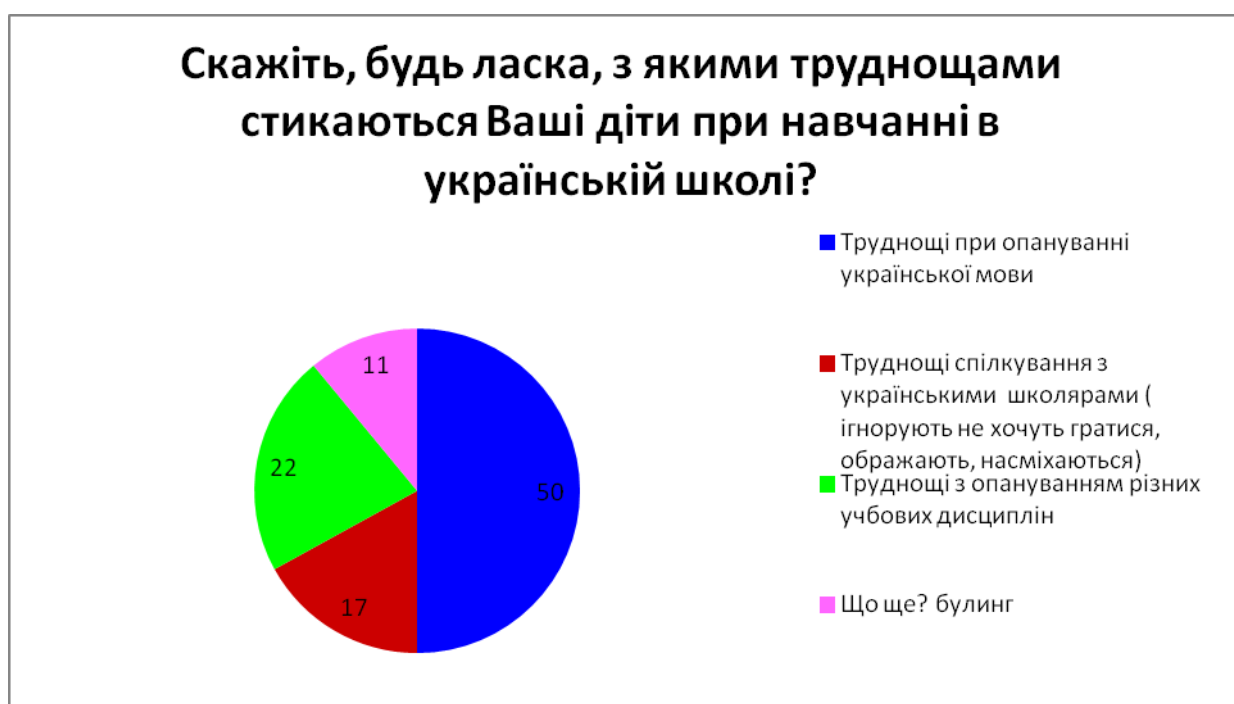
У типовій українській школі	17,0
У приватній школі	17,0
У гімназії	39,0
У ліцеї	11,0
У коледжі	11,0
В університеті	5,0
Інше	-

Де навчаються діти іммігрантів, які потрапили у нашу вибірку? Більшість відповіли, що в гімназії, однаковий відсоток тих, чиї діти навчаються у типовій українській школі і у приватній школі. На третьому місці рівною мірою – у ліцеї і коледжі. І на останньому місці в університеті. Особливо у цієї інформації нічого не дивує. Можна пояснити малий відсоток дітей, які навчаються в університеті? тим фактом, що домінуючий вік наших респондентів до 40 років.

*Скажіть, будь ласка, з якими труднощами стикаються
Ваші діти при навчанні в українській школі?*

Труднощі при опануванні українською мовою	50,0
Труднощі спілкування з вчителями (діти їх бояться, не звертаються за допомогою, коли потрібно)	-
Труднощі спілкування з українськими школярами (ігнорують, не хочуть гратися, ображають, насміхаються)	17,0
Труднощі з опануванням різними навчальними дисциплінами	22,0
Що ще? Булінг	11,0

Це питання є принциповим для нашого дослідження, тому що ми отримаємо інформацію, яка може бути базовою для складання рекомендацій для освітян. Ієрархічний розподіл відповідей на це питання виглядає наступним чином:

<i>Труднощі при опануванні українською мовою –</i>	<i>50%</i>
<i>Труднощі спілкування з українськими школярами (ігнорують, не хочуть гратися, ображають, насміхаються, буллінг) –</i>	<i>28%</i>
<i>Труднощі з опануванням різних учбових дисциплін –</i>	<i>22%</i>
<i>Труднощі спілкування з вчителями (діти їх бояться, не звертаються за допомогою, коли потрібно) –</i>	

Як бачимо, труднощі, з якими стикаються діти при навчанні в українській школі, мають чітке визначення і тому можна працювати над вибудовуванням освітньої стратегії для роботи з шкільною аудиторією, у якій присутні діти іммігрантів. Але виникає питання, чому немає зовсім відповідей у варіанті «Труднощі спілкування з вчителями (діти їх бояться, не звертаються за допомогою, коли потрібно)». Можна припускати, що питання здалося респондентам провокацією на ширість і вони не стали відповідати.

Зрозуміло, що українські викладачі мають зовсім невеликий чи зовсім не мають досвіду роботи з шкільною аудиторією, в якій присутні школярі-іммігранти. Викладачі вимушені і зобов'язані презентувати потрібний контент освітніх знань для іммігрантів. Крім цього, від викладача чекають вміння комунікувати, взаємодіяти з іммігрантською аудиторією.

Освіта є дуже важливим напрямком в імміграційній політиці держави, оскільки вона виступає фактором адаптування, комунікаційним засобом інтеграції іммігрантів у приймаюче суспільство. Дуже схожу важливу роль відіграє мова приймаючого суспільства. Опанування мовою дозволяє іммігрантам займати певне місце на ринку праці, досягати успіху у своїй роботі, відчувати себе солідарно у іншій країні, уникати певної повсякденної дискримінації.

На питання «Ви можете розмовляти українською мовою?» ми отримали позитивний результат. 56% респондентів можуть розмовляти українською мовою. Це ті іммігранти, які, передусім, перебувають у змішаних шлюбах, працюють в україномовному середовищі, котрі будують раціональні життєві плани у країні, в якій вони перебувають. Будемо вважати, що 44%, це ті іммігранти, які знаходяться на старті життя в Україні у якості іммігрантів і проблема опанування українською мовою скоро буде для них актуальною.

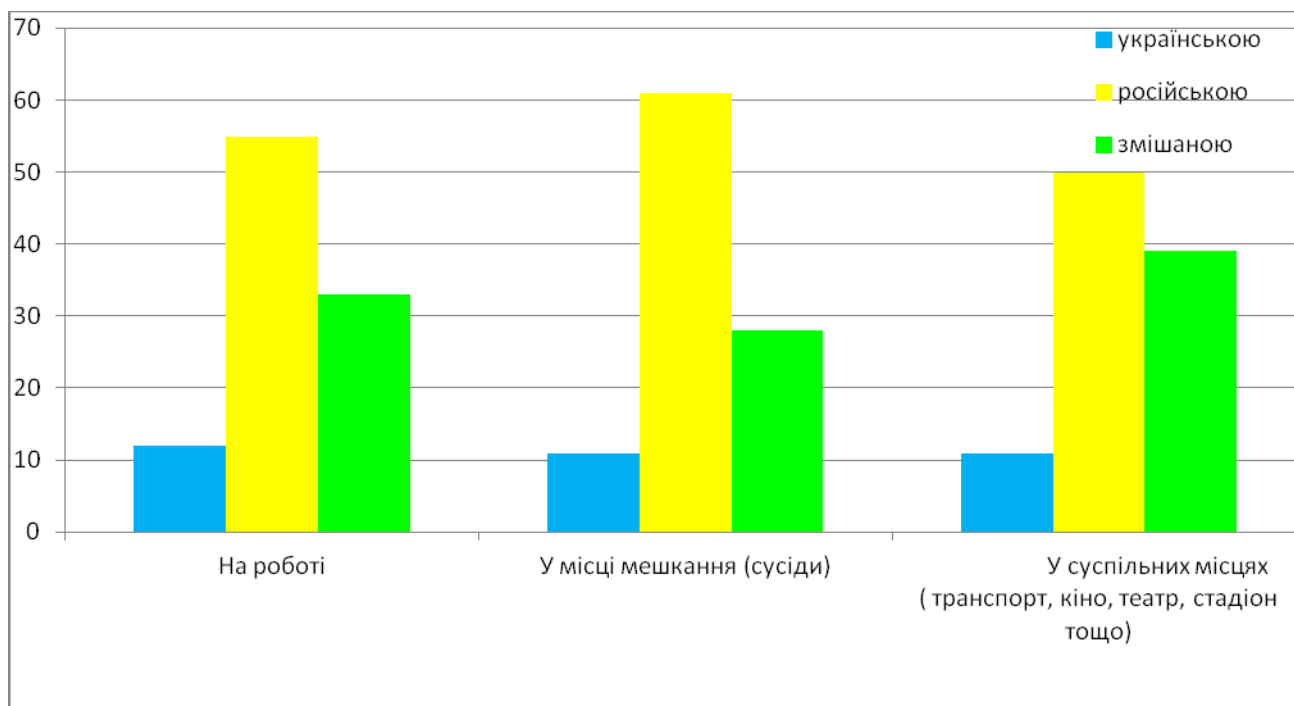
Ви можете розмовляти українською мовою?

Так	56,0
Ні	44,0

Якою мовою спілкуєтесь з оточенням ?

	<i>українською</i>	<i>російською</i>	<i>змішаною</i>
На роботі	12,0	55,0	33,0
У місці мешкання (сусіди)	11,0	61,0	28,0
У суспільних місцях (транспорт, кіно, театр, стадіон дещо)	11,0	50,0	39,0

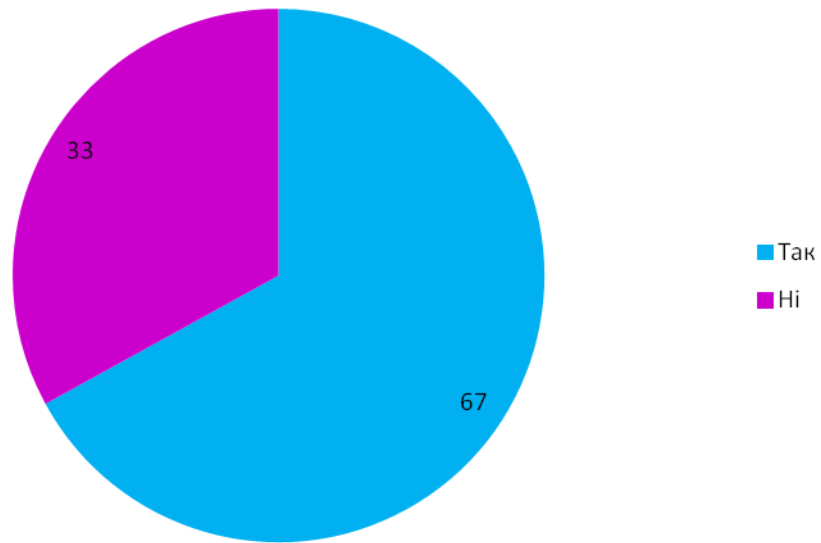
Відповіді на питання «Якою мовою спілкуєтесь з оточенням?» дають можливість зробити висновок, що більшість тих іммігрантів, хто розмовляє українською мовою, знає і розмовляє російською. І тому ми отримали результат, що на роботі 55% опитаних іммігрантів розмовляє російською, 33% змішаною і 12% українською. Точно така статистична послідовність при спілкуванні у місці мешкання (сусіди): 61% російською, 28% змішаною, 11% українською. Така ж статистична послідовність у питаннях спілкування у суспільних місцях (транспорт, кіно, театр, стадіон тощо): 50% російською, 39% змішаною, 11% українською. Але на підставі даних Табл. 14 можна робити позитивний прогноз про опанування іммігрантами українською мовою.

На питання «Якщо Ви не знаєте української мови, то хотіли би її вивчити?» 67% опитаних відповіли «так». Що стосується 33%, які відповіли «ні», то можна передбачати, що це іммігранти, які не планують жити в Україні.

*Якщо Ви не знаєте української мови,
то хотіли би її вивчити?*

Так	67,0
Ні	33,0
Важко відповісти	0,0

Якщо Ви не знаєте української мови, то хотіли би вивчити?

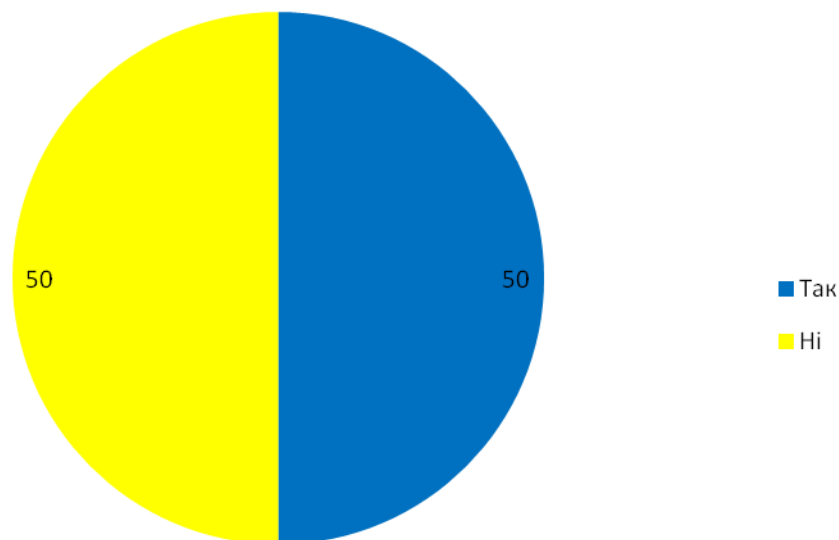

Серед тих респондентів, хто хотів би вивчати українську мову на питання «А Ви готові платити за навчання українській мови?» 50% відповіли «так». Зрозуміло, що останні 50% не хочуть вивчати українську мову за плату. Складно однозначно коментувати цей результат. У нас немає інформації, як відповідали іммігранти на це питання 5 років тому, можливо спостерігається позитивна динаміка. Але ми пропонуємо вважати цей результат позитивним і ще раз підкреслюємо – мова, це фактор прискорення інтеграції іммігрантів до приймаючого суспільства.

А Ви готові платити за навчання української мови?

Так	50,0
Ні	50,0

А Ви готові платити за навчання української мови?

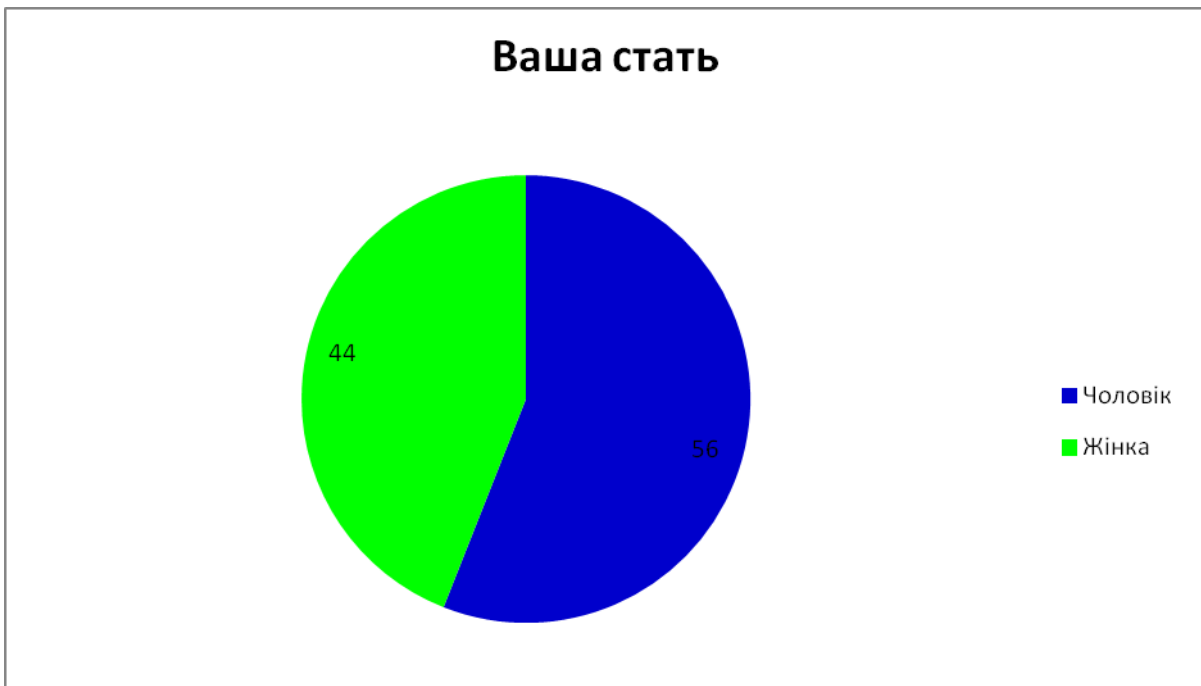
Соціальний портрет іммігранта (за результатами опитування)

- 56% чоловіки
- 44% жінки
- 61% – середній вік
- 28% – молодь
- 11% – дорослі люди за 50 років
- 100% – ісламська релігійна ідентичність
- 83% – одружені
- 17% – не одружені
- 72% мають вищу освіту
- 61% – підприємець
- 22% – господарка
- 17% лікар
- 67% – власне житло
- 33% – оренда
- 100% мають дітей
- 33% мають 4 дитини і більш
- 28% мають 2 дитини

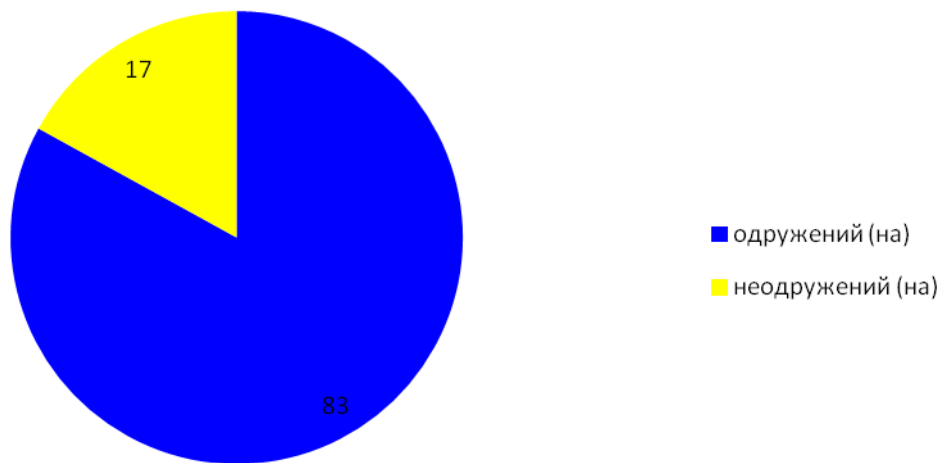
Отже, іммігрант в Україні, це переважно чоловік середнього віку, одружений, з вищою освітою, зайнятий у різного рівня бізнесові, з власним житлом, з ісламською релігійною ідентичністю, з наявністю дітей, зазвичай, більше 2.

Країни, з яких приїхали іммігранти:

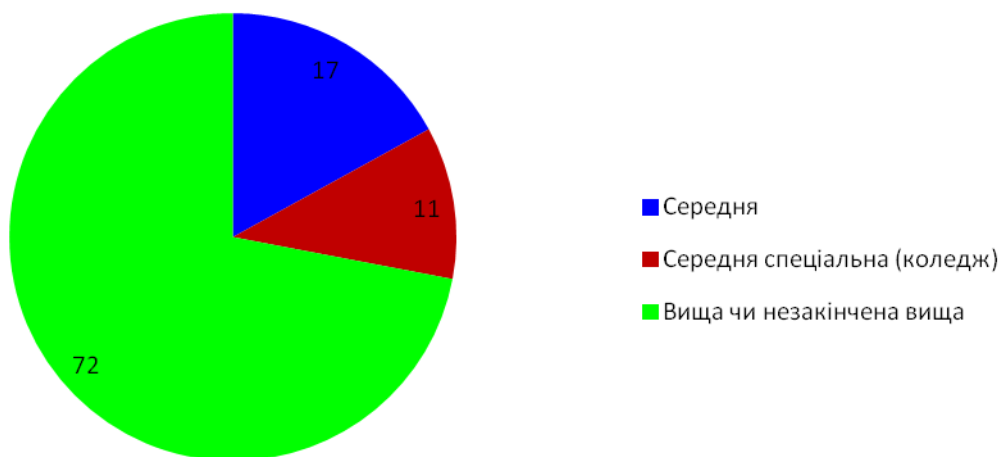
- Єгипет
- Туніс
- Сирія
- Кувейт
- Палестина
- Пакистан
- Азербайджан
- Молдова
- Росія – Кавказ

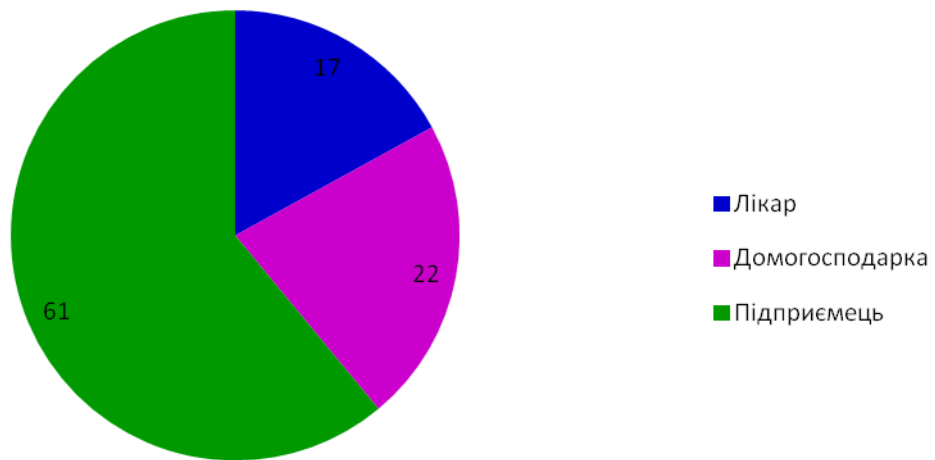
Ваш Сімейний стан

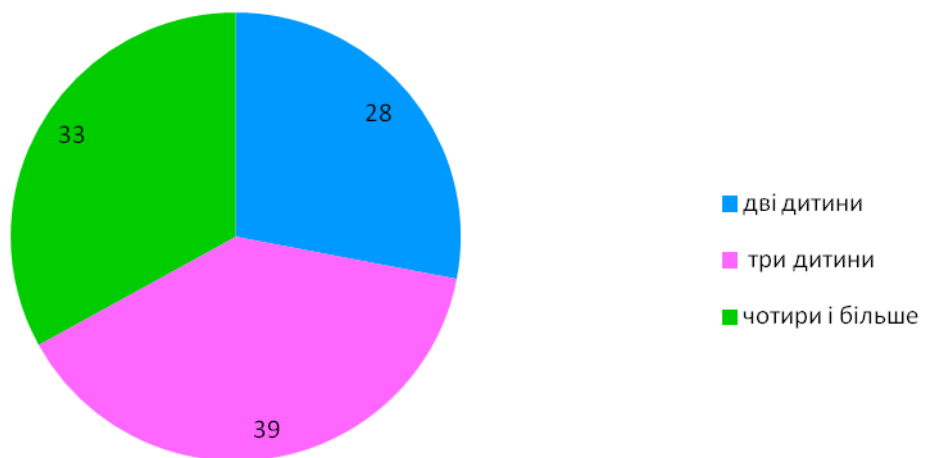
Ваша Освіта

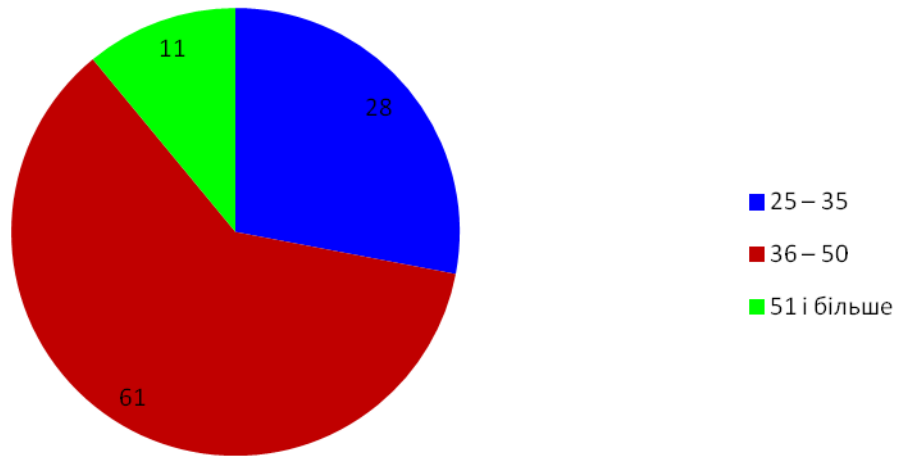
Вид зайнятості

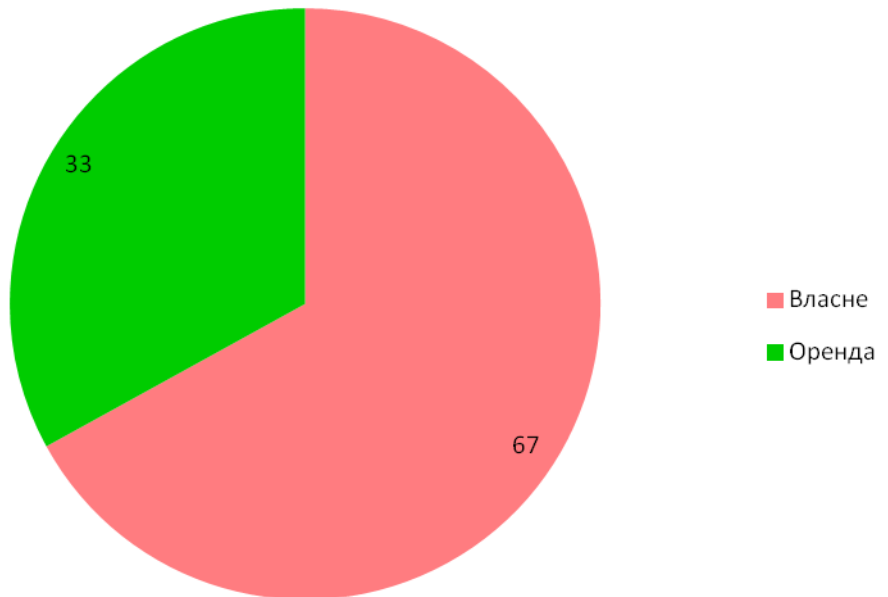
У вас є діти?

Ваш вік

Яке у Вас житло?

Висновки. Результати соціологічного дослідження про конструювання соціального портрету іммігрантів можуть бути предметом аналізу при оптимізації міграційної політики української держави. Той факт, що до України їдуть іммігранти в основному середнього віку, а третина іммігрантів це молодь, дозволяє передбачати, що вони не будуть зайвими на українському ринку праці. Потрібно вважати позитивним той результат, що більш половини іммігрантів мають вищу освіту і знаходять себе в такій діяльності як підприємство. Зрозуміло, що Україна є приваблива для іммігрантів достатньо замовленим вільним ринком праці, а також можливостями для комунікації з усім європейським простором. Але й цей факт може позитивно працювати на користь української держави.

Ganna Kisla

Social portrait of immigrants in Ukraine. The experience of sociological research

The article is a scientific study of migration processes in Ukraine. Migration processes can be considered as the main characteristic of the development of globalization. The article concludes that migration processes are mobile and are constantly being transformed. Creating a new methodology for the study of migration is an actual task. The empirical method of studying immigrants has a positive result. The article presents the result of the study: a social portrait of an immigrant. This information is the basis for the development of migration policy in Ukraine.

Keywords: *migration processes, global development, empirical research, migration community, social space, social portrait.*

Джерела:

- Брайчевська О., Волосюк Г, Малиновська О., Пилинський В., Попсон Н., Рубл Б. Нетрадиційні іммігранти у Києві. Київ : Стилос, 2003. 447 с.*
- Корнієнко О. О. Особливості сучасного етапу міжнародних міграційних процесів* *Економічний простір.* 2015. №104. С. 28-43. URL: file:///C:/Users/Asus/Downloads/ecpros_2015_104_5.pdf
- Малиновська О. Міграційна політика : глобальний контекст та українські реалії. Київ : Інститут стратегічних досліджень, 2018. С. 15.*
- Пассель Джеффри. Демографія іммігрантської молоді : минуле, теперішнє і майбутнє = Passel, Jeffrey S. Demography of Immigrant Youth : Past, Present, and Future. Future of Children, SPR 2011 Book 21. P. 19-41.*

- Прибиткова І.* Сучасні міграційні процеси в Україні. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг* № 1, 2009.
- Тилли Ч.* Принуждение, капитал и европейские государства. 1990 – 1992 гг. Москва : *Территория будущего*, 2009. 328 с.
- Brettell Caroline, Hollifield James.* Migration theory : at the intersection of different disciplines. www.sociology.kpi.ua. (дата звернення : 25.03.2019).
- Heath Anthony, Rothon Catherine.* The second generation in Western Europe : Education, unemployment, and occupational attainment. *Annual Review of Sociology*. 2016. Book 34. P. 211-235.
- Lessard-Phillips, Li Yaojun.* Social Stratification of Education by Ethnic Minority Groups over Generations in the Uk. *Social Inclusion*. 2017. Book 5. P. 45-54.

Іван Шкапко

ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОСТОРИ СТРУКТУРУВАННЯ ЕТНІЧНОГО БІЗНЕСУ

Стаття присвячена з'ясуванню ролі просторів у структуруванні й функціонуванні етнічного бізнесу. До уваги беруться територіально-географічний та соціальний простори. У цьому контексті пропонується визначення поняття простору взагалі та його конкретній виміри: територіальний (географічний) та соціальний. Найбільш продуктивно етнічний бізнес розвивається у північноамериканських та західноєвропейських країнах. Автор це пов'язує з кількома чинниками, зокрема з поліетнічним складом населення цих країн, сприятливою політикою держав щодо функціонування етнічного бізнесу, достатньо високим рівнем міжетнічної толерантності у стосунках між носіями різноманітних етнічностей, транснаціоналізацією самого етнічного бізнесу тощо. Особлива увага приділяється можливостям міського соціального простору для розвитку етнічного бізнесу та закономірностям його функціонування в умовах сегментованого ринку праці.

Ключові слова: *етнічний бізнес, простір, територіально-географічний простір, соціальний простір, міський соціальний простір, сегментований ринок праці, полі-етнічний склад населення.*

Оскільки закономірності розвитку етнічного бізнесу ми будемо розглядати у контексті просторів, то, бодай, коротко маємо подати релевантне до заявленої теми трактування поняття «простір», передусім його соціальний вимір [19]. Зауважимо, що поняття простору досить активно освоюється сьогодні у зарубіжній соціологічній науці, як і в інших галузях соціогуманітарного знання – ми згадуємо кілька активних дослідників, які працюють у контексті дослідження взаємодії простору і етнічного бізнесу: Рыжова Н. П., Benko G., Berking H., Bonacich E., Foucoult M., Lefebvre H., Light I., Pries L., Thrift N., Wellman B.

Визначень простору сьогодні існує чимало. За Оксфордським англomовним словником, найбільш поширеними (за своєю суттю) є два: 1) територія, що продовжується, з розташованими на ній предметами, об'єктами, або без них; 2) інтервали між точками або об'єктами, що мають один, два чи три виміри. Для з'ясування ролі простору у розвитку етнічного бізнесу цікавими видаються розмірковування про простір

американського психолога Генрі Лефевбра, у котрого останній – це продукт або ж комплексна соціальна конструкція, котра базується на цінностях і соціальному творенні значень, що впливає на просторові практики і сприйняття довколишнього. За німецьким соціологом Л. Прісом, соціальний простір покриває певну територію, у межах якої здійснюються соціальні практики щоденного життя, у якому у певному просторовому порядку розміщені артефакти й символічні системи, соціальні інституції, котрі структурують людське життя [17, 6]. Одним із видів соціальних практик, безумовно, є етнічний бізнес, етнічне підприємництво, передусім, на певних географічних відтинках соціального простору.

Оскільки у соціальному просторі відбувається безперервна взаємодія між компонентами простору, то постійно витворюються нові (у Е. Соджи, гібридні) компоненти. Так, у результаті контактів двох культур може виникати третя. І вже у цьому третьому гібридному просторі витісняються оригінальні цінності двох перших культур і конституюються нові цінності і перспективи розвитку, що різняться від двох перших. Така теоретична схема є релевантною для функціонування малого і середнього етнічного бізнесу. Бо саме поява на певному просторовому відтинку нового етнофора (актора етнічного бізнесу) викликає зацікавлення ним у споживача, що супроводжується витісненням на периферію нашої свідомості і практики звичних до цього часу етнічних зразків (предметів щоденного вжитку, артефактів). Слушним у контексті нашого дискурсу виглядає і думка про новий етап взаємодії локального і глобального, і формування транснаціонального соціального простору, який стає продуктивним середовищем розвитку етнічного (транснаціонального) підприємництва (Blair A. R., Flores I., Gulati R., Pries L., Weiss A.).

Ведучи мову про функціонування етнічного бізнесу у соціальному просторі, особливо оцінюючи його перспективи, варто поміркувати над застосуванням у цьому контексті ідеї відомої німецької дослідниці феномену простору Мартіни Льов [14] моделі простору, в основі якої лежать відносини між суб'єктами, предметами тощо. Ми би хотіли звернути увагу на кілька моментів її моделі, досить відомої серед західних соціологів, на котрих особливо наголошує дослідниця: 1) «вилаштування» у просторі живих одиниць і соціальних речей; 2) яким чином простір конституюється у процесі його сприйняття, відтворюється чи то ідеалізується з тим, щоб бути представленим як соціетальна структура. Власне, «подвійність» пов'язується, з одного боку, з діями, у висліді яких формуються простори, а з іншого, – простори структурують такі дії. Таким

чином простори одночасно конструюються (ставляться у певні межі) і уможлиблюють дії [19]. Менеджери етнічного бізнесу, етнічного підприємництва мають ретельно вибудувати модель регулювання розвитку згаданої взаємодії і взаємозалежності між діями акторів етнічного бізнесу та структурою простору, у якому він функціонує.

Українські соціологи (Б. Гвоздецька, І. Кононов, С. Літвінов, О. Стегній, М. Чурілов, К. Шестакова, активно освоюючи останнім часом поняття «простір», тим самим долучаються до загально наукового дискурсу. Їхні розробки можуть бути ефективними у застосуванні під час аналізу процесу зародження і функціонування етнічного бізнесу в українських реаліях.

Для аналізу функціонування етнічного бізнесу, з'ясування його можливостей в організації життєдіяльності сучасних суспільств, зважаючи, передусім, на принципи його територіально-географічного розміщення, продуктивними можуть виявитися такі типи соціального простору: регіональний, міський і прикордонний (той, що практикується на пограничних територіях) простори. Стосовно розміщення в окремих поліетнічних країнах, то тут впадає в око така особливість: етнічний бізнес прив'язується до місцин, де є відчутна концентрація різних етнофорів – представників різних етнічних спільнот (як самих бізнесменів, так і споживачів), а також туристів. Такими місцинами є: 1) великі, зазвичай мультиетнічні, міста (наприклад, традиційно Відень, Нью Йорк, Париж, а останнім часом Москва, Санкт-Петербург, Київ) [1]; 2) регіони з відчутною етнічною специфікою (Каліфорнія у Сполучених Штатах, південь Франції, Крим в Україні тощо); 3) прикордонні території, зокрема американо-мексиканське пограниччя, території уздовж західного та північного кордону України.

Отже, кожне із виділених нами поняття «простір» може застосовуватися для аналізу функціонування етнічного бізнесу. Однак найбільш релевантними є ті, що пов'язані, передусім, з концептами соціального простору, оскільки й сам етнічний бізнес перетворюється у постійний важливий маркер соціальних процесів, соціального життя сучасних поліетнічних країн і врешті-решт сам по собі є соціальним феноменом. Регіональний, міський, пограничний, транснаціональний види соціального простору надають можливості адекватного відтворення ролі етнічного бізнесу у розвитку країн його практикування і його впливу на розвиток суспільних процесів на національному, регіональному й локальному рівнях.

Для з'ясування ефективності функціонування етнічного бізнесу на національному, регіональному, а останнім часом і на міжнародному, рівнях необхідно проаналізувати роль чинників, які впливають на його територіально-географічне розміщення та локалізацію (за країнами). Базуючись на попередньому узагальненні накопиченого у поліетнічних країнах Європи та Північної Америки, пропонуємо в основу такого аналізу покласти наступні критерії: особливості формування поліетнічності складу населення країн сучасного світу; ступінь мобільності робочої сили у контексті переміщення людських ресурсів; рівень міжетнічної толерантності у країнах, де активно практикуються етнічний бізнес і етнічне підприємництво; політика держав щодо функціонування етнічного бізнесу, зокрема їх мобілізаторів; новітні форми функціонування етнічного бізнесу, пов'язані з транснаціональністю його носіїв.

Особливості формування поліетнічності складу населення країн сучасного світу. У численних дослідженнях була підтверджена теза про те, що етнічний бізнес пов'язаний, передусім, з достатньою чисельністю представників тих чи тих етнічних спільнот, необхідних для його функціонування – його організаторів, його провідників (осіб, які безпосередньо задіяні у реалізації кінцевого продукту етнічного бізнесу) та споживачів (тут мова йде також і про тих, хто перебуває поза межами суто етнічних спільнот). Власне, мова йде про те, що етнічна диверсифікація є чинником функціонування етнічного бізнесу (Barrett G. E., Waucan-Levent T.). Остання обставина спонукає нас концентрувати увагу на тих поліетнічних країнах, де іммігрантський компонент населення уже складає відчутну частку, або ж у найближчому майбутньому є потенційними реципієнтами іммігрантів. Додатковим критерієм вибору країн для аналізу розміщення етнічного бізнесу є також активність його мобілізаторів. Зважаючи на це, у нашому аналізові ми будемо зосереджувати увагу на країнах Європейського Союзу, Сполучених Штатах Америки, Канаді. Нагадаємо, що перелічені країни і переважна більшість країн ЄС є країнами з поліетнічним складом населення, або ж для значної його частини етнічні маркери відіграють суттєву роль.

Отже, визначившись з регіональним (континентальним) чинником, ми, базуючись на запропонованих вище принципах (поліетнічність, етнічно маркована підприємницька активність, мобільність робочої сили взагалі і іммігрантської зокрема), визначаємося і з конкретними країнами, які перебуватимуть у центрі нашої уваги. Серед країн Європейського Союзу – це Австрія, де крім австрійців, які складають 91,1 %, мешкають вихідці із колишньої Югославії (босняки, серби, словенці, хорвати) –

4,0 %, турки – 1,6 %, німці – 0,9 % та представники інших етнічностей – 2,4 %; Бельгія з її 58,0 % фламандців, 31,0 % валонців та 11,0 % вихідцями з різних країн світу і змішаного населення; Велика Британія також вирізняється поліетнічним складом свого населення: англійці – 83,6 %, шотландці – 8,6 %, валлійці – 4,9 %, північноірландці – 2,9 %, чорні – 2,0 %, індійці – 1,8 %, пакистанці – 1,3 %, мешканці змішаного походження – 1,2 % та інші (вихідці із країн Азії, Африки, колишнього Радянського Союзу тощо) – 1,6 %; Данія, де поряд з етнічними данцями [9] мешкають вихідці із інших скандинавських країн, німці, турки, іммігранти із арабських та африканських країн; Іспанія заселена етнічними іспанцями, вихідцями із середземноморських та іммігрантами із східноєвропейських країн; в Італії хоча італійці складають понад дев'яносто відсотків населення країни виділяються невеличкі кластери вихідців з Албанії, Німеччини, Словенії, Франції, України; Нідерланди – голландці складають 83,0 % усього населення, а серед інших 17,0 % – 8,0 % вихідці із західних країн і 9,0 % із азійських, арабських, африканських та східноєвропейських країн; Німеччина, складаючись із 91,5 % із німців, має на своїй території 2,4 % турків, 0,7 % італійців, 0,4 % греків, 0,4 % поляків та ще 4,6 % носіїв інших етнічностей; у Франції до етнічних французів додаються громадяни і негромадяни азійського, арабського, африканського та слов'янського походження; у Швейцарії за етнічним походженням виділяються німецькомовне населення (65,0 %), франкомовне населення (18,0 %), італійськомовне населення (10,0 %), ретороманськомовне населення (1,0 %), вихідці із азійських, арабських, африканських, європейських країн (6,0 %); у Швеції, де етнічні шведи значно переважають усі разом узяті етнічності, проживають такі меншини, як фіни і саамі, данці, греки, норвежці, турки, а також вихідці із колишньої Югославії.

Дві північноамериканські країни, у яких досить таки активно розвивається етнічний бізнес, традиційно є поліетнічними, при цьому значна частина їх населення – іммігрантського походження. Так, у Канаді вихідці із Британських островів становлять 28,0 %, канадці французького походження – 26,0%, представники інших європейських країн складають 15,0 %, туземне населення (індіанці ті іннуїти) – 2,0 %, вихідці із азійських, арабських та африканських країн – 6,0 %, досить відчутною є частка канадців змішаного етнічного походження – 26,0 % [9]. Достатньо розмаїтий етнічний склад населення Сполучених Штатів Америки. Білого населення тут налічується 73,1 %, чорного – 12,4 %, американці латиноамериканського походження становлять 12,5 %, азійців – 4,4 %, індіанців та представників інших туземних груп тут проживає 0,94 %,

представників інших расових спільнот – 5,0 %, так званих мультирасових американців – 2,3 % [18].

У контексті географічно-територіального розміщення етнічного бізнесу мусимо наголосити на тому, що основними його осередками є міста, які творять міський простір [1;6;10; 22; 23]. На нашу думку, пояснення цьому варто шукати у наступному: 1) у мегаполісах і великих містах, починаючи з перших міграційних потоків, осідає значна іммігрантів (показовим у цьому плані є історія освоєння вихідцями із інших країн Сполучених Штатів Америки – воно починалося з Нью Йорка); 2) міський соціальний простір має потужні можливості для організації середнього і малого бізнесу, має на увазі з боку мобілізаторів (етнічних підприємців), так і з боку споживацького сектору; 3) у великих містах накопичений значний менеджерський досвід, який дозволяє використовувати можливості міст для успішного функціонування етнічного бізнесу; 4) у мегаполісах і великих містах поліетнічних країн існують могутні етнічні спільноти, зокрема і іммігрантського походження; власне, ефективний чинник адаптації в іншоетнічному доквіллі, що важливо також для налагодження, а особливо функціонування, етнічного бізнесу; 5) тут налагоджені соціальні мережі іммігрантів, які: а) згуртовують членів етнічних спільнот, котрі мешкають у містах (та і у країні в цілому), і б) підтримують зв'язки, у тому числі і економічні і підприємницькі, з країною походження, формуючи таким чином транснаціональний соціальний простір, який є сприятливим середовищем для розвитку етнічного бізнесу. Для контекстуального аналізу структурування етнічного бізнесу ми будемо звертатися до практик таких мегаполісів і великих міст, як Нью Йорк, Лос-Анджелес, Сан Франціско (США), Амстердам, Берлін, Відень (Європа). Аргументи для цього вибору є такі: 1) усі перелічені міста є важливим середовищем для організації і ведення етнічного бізнесу, оскільки у межах їх міського простору існують усталені етнічні спільноти, зосереджена значна маса іммігрантської робочої сили; 2) тут є постійний попит на робочу силу такого роду, з чим можна пов'язувати перспективи збереження і нарощування іммігрантського сектора населення мегаполісів і великих міст; 3) у цих містах є попит на продукцію етнічного бізнесу (етнічного підприємництва); рушієм такого попиту виступають як самі члени етнічних спільнот, так і численні туристи, що відвідують ці міста.

У процесі структурування етнічної економіки у великих поліетнічних містах фіксується кілька цікавих, на наш погляд, тенденцій,

які можуть стати домінуючими для міського етнічного підприємницького ландшафту:

1) *«міжнародна (інтернаціональна) інтеграція»*. Ситуація, коли один чи кілька власників компанії є іноземними громадянами. Власне, це пов'язано з орієнтацією на розвиток бізнесу на міжнародних ринках, зокрема транснаціональних ринках. До речі, як зазначають дослідники, їх кількість постійно зростає; пріоритетами у цьому випадку є ринки Німеччини, Швейцарії, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки. Іншу, але не значну частину складають ринки країн колишньої Югославії, Угорщини, Польщі, Туреччини і Румунії. Такий розвиток подій підтверджує зафіксовану ще у 1990-і роки дослідниками тенденцію, яка знайшла свій розвиток і у пізніші часи, що етнічна економіка у деяких випадках, скажімо, у європейських країнах, особливо у межах міських соціальних просторів, перестає бути гомогенною у етнічному плані економічною нішею, вона поступово може перетворюватися у гетерогенну економічну нішу. Однак, мусимо зазначити, що це поки що не є превалюючим моментом у розвитку середнього і малого етнічного бізнесу поліетнічних мегаполісів світу.

2) іншою важливою тенденцією у розвитку міського етнічного бізнесу, яку в останні роки фіксують його дослідники, є *посилення конкуренції* у цьому секторі економіки. Це пов'язано, передусім, зі збільшенням кількості етнічних підприємств, що у свою чергу зумовлено інтенсифікацією міграційних рухів й концентрацією значної маси іммігрантів саме у мегаполісах. Конкуренція впливає на динаміку функціонування етнічного бізнесу. Це, насамперед, виявляється у тому, що подовжується час роботи підприємств по збуту товарів; вони працюють (чого не було раніше) у вихідні дні; Знижують ціни до можливого найнижчого рівня; оскільки етнічний бізнес пов'язаний, передусім, з: а) виробництвом спеціальної продукції і для збуту її серед специфічної категорії споживачів (мігрантів та туристів); б) із залученням до нього членів сімей як дешевої робочої сили, що *a priori* не передбачає високих прибутків, то він зберігає шанси на виживання у конкурентному змаганні з подібним підприємництвом, яку практикують не-іммігрантські підприємці;

3) наступною характерною рисою, яка формує свою тенденцію, є *стан зайнятості на підприємствах етнічного бізнесу* у цьому секторі міської економіки. Кількість зайнятих на такого роду підприємствах визначається низкою економічних і соціокультурних чинників національного, регіонального та локального розвитку країни. Даючи

оцінку цим чинникам, ми мусимо пам'ятати, про нерівномірність розподілу цих підприємств (підприємництв) за кількістю працюючих на них робітників серед секторів міської економіки: так, переважаюча їх більшість – це ті, де працює одна людина (вона і підприємець, і робоча сила); в американських та європейських мегаполісах їх понад вісімдесят відсотків. Найбільше таких підприємств зосереджено у транспорті та інформаційно-консалтинговому етнічному бізнесі. Цікаво, що останній сектор є найменш рухливим – власники-одинаки практично (90 %) не наймають додаткової робочої сили. Подібна ситуація на більше, ніж на сімдесят відсотків зберігається і в етнічній торгівлі та виготовленні сувенірної продукції. Натомість значна кількість власників етнічних кейтерингових підприємств (понад 50 %) винаймає робочу силу, передусім із середовища етнічних спільнот [8, 56];

4) для міського етнічного бізнесу притаманне *явище «етнічного виключення»* (в англійській мові – «ethnicexclusion») у підборі робочої сили (персоналу). Дослідники, відзначаючи наявність такої тенденції, не підтверджують, що вона є домінуючою, хоча досить помітною у міському етнічному бізнесі. [11, 86]. Дослідники зауважують, що найчастіше випадки «етнічного виключення» зустрічаються на тих підприємствах, що засновуються іммігрантами, котрі щойно прибувають у країну поселення і прагнуть організувати свій бізнес. Пояснення такої підприємницької поведінки варто шукати у тих обставинах, у які потрапляють новоприбулі: нетривалий час перебування у новому іноетнічному довіллі не дозволяє їм встановити надійні контакти з представниками інших етнічних спільнот, необхідні для вибудовування довіри, що є надзвичайно важливим для ведення етнічного бізнесу. Феномен «етнічного виключення» тримається і посилюється завдяки вибудовування соціальних мереж на основі включення в них членів сімей, родичів, друзів та знайомих [11, 36];

5) на структурування і функціонування етнічного бізнесу у міському соціальному просторі неабиякий вплив мають *особливості найму на роботу і регулювання трудових відносин між роботодавцем і найманим працівником*. Зауважимо, що у багатьох випадках вони відрізняються від загальноприйнятих у країнах поселення іммігрантів. Передусім, йдеться про таке: наймані робітники на етнічних підприємствах знаходяться у ситуації невпевненості: зазвичай, власники мусять укласти з ними офіційні угоди, що може виступати чинником їх експлуатації і дискримінації (особливо вихідців із інших етнічних спільнот). У цьому контексті важливо пам'ятати, що у більшості поліетнічних країн втрата роботи автоматично означає позбавлення права на проживання у країні.

Тому наймані робітники погоджуються на будь-які умови й мусять терпіти будь-яке поводження з собою, аби утриматися у країні поселення. Щоправда, це властиво на початкових стадіях їх перебування у новій країні; з тривалістю перебування іммігранти віднаходять інші можливості свого перебування й зайнятості;

б) цікавою особливістю міського ринку праці, де присутня значна частина «етнічної робочої сили», є те, що остання *формує так званий репозитарій (резервуар) некваліфікованої робочої сили.*

7) *брак «know-how» в маркетингові* є чи найбільшою проблемою розвитку етнічного бізнесу у мегаполісах. Вибудовування соціальних мереж співвітчизників, особливо важливих на початкових етапах формування етнічного бізнесу; необхідність співпраці з представниками інших етнічних спільнот; формування засад етнічної і міжетнічної солідарності на ринках праці і у суспільному житті взагалі; всебічне врахування потреб міського населення у продукції етнічного бізнесу та етнічних смаків споживачів; чутливість до інноваційних прийомів ведення бізнесу взагалі і етнічного зокрема; розуміння ступеня можливостей «змонтованості» етнічного бізнесу у міську економіку – такі основні проблеми маркетингу, які етнічний бізнес має вирішувати на шляху до свого успішного функціонування у межах міського соціального простору, які, до речі, як показує досвід таких великих міст, як Відень, Берлін, Амстердам, Нью Йорк, Лос-Анджелес, не завжди успішно долаються.

Динаміка розвитку етнічного бізнесу у географічно-територіальних та соціальних просторах залежить від кількох важливих, на наш погляд, чинників, на які ми звертаємо увагу у подальшому викладі.

Ступінь мобільності робочої сили у контексті переміщення людських ресурсів. Упродовж тривалого історичного періоду відсоток іммігрантів у загальній кількості їх населення залишається досить відчутним. За даними ООН, станом на 2019 рік у світі налічувалося 272 мільйони міжнародних мігрантів. Приріст іммігрантів був найбільш помітним, передовсім, у США та Канаді. Серед країн з відносно високим відсотком населення вихідців із інших країн (продуктивне середовище для етнічного бізнесу) – такі країни Європейського Союзу: Люксембург, Естонія, Австрія, Кіпр, Німеччина, Бельгія, Греція, Іспанія, Франція, Ірландія, Швеція, Велика Британія, Данія, Норвегія, Нідерланди, Італія [20,7]. Власне, покликаючись на факт перманентного імміграційного процесу, можна стверджувати, що у названих (та у багатьох інших) країнах постійно зберігається середовище для стимулювання розвитку етнічного бізнесу. Дві обставини дають підстави для такого твердження: 1) робоча

сила, представлена тими, хто народився поза межами країни проживання (у зарубіжних джерелах – *foreign-bornlabourforce*), є вагомим чинником їх економічного розвитку. 2) Серед цієї частки зайнятого населення – значний відсоток самозайнятих (*self-employed*), що є характерною рисою функціонування етнічного бізнесу. 3) Переважання серед *foreign-bornlabourforce* тимчасово зайнятої робочої сили над постійно зайнятою.

Дослідники зазначають, що осередки етнічного бізнесу розміщуються по країнах нерівномірно й рівень його розвитку та активність його функціонування відрізняється від країни до країни, що пов'язано з тенденціями розвитку підприємництва взагалі. За даними «Глобального моніторингу підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor)», найбільш сприятливою для цього є атмосфера у таких країнах, як Канада, Сполучені Штати Америки, Австралія і Нова Зеландія. Тут індекс «Тотальної підприємницької активності – Total Entrepreneurial Activity (TEA)» складає 9,4; натомість у країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку – 6,8, а у членах Європейського Союзу – 5,1 [5, 2]. Цей показник (показник підприємницької активності) варто мати на увазі, коли мова йтиме про зародження і функціонування етнічного бізнесу в Україні.

Таку ситуацію з можливостями розвитку підприємництва, у тому числі і етнічного, дослідники цього феномену пов'язують з культурними традиціями і інституціями. Зокрема йдеться про таке: ті структури, які, власне, мають опікуватися розвитком підприємництва, не надто гнучкі у цьому плані; до того ж у багатьох європейських країнах існують певні правові й адміністративні бар'єри на початкових етапах зародження підприємництва; підприємництво і інноваційну діяльність у цьому плані стримують регулятивні правила та дещо консервативні культурницькі традиції [5, 2].

Рівень міжетнічної толерантності у країнах, де активно практикуються етнічний бізнес і етнічне підприємництво. Цей чинник у функціонування етнічного бізнесу відіграє досить важливу роль. Від того, як мешканці країн поселення (насамперед, представники титульної нації, титульної етнічності, етнічної більшості) сприймають вихідців із інших країн, яким чином вони налаштовані на взаємодію з ними, наскільки вони поінформовані про етнокультурні та етнопсихологічні особливості мігрантів, наскільки вони толерують «інакшість», великою мірою залежать засади формування атмосфери у тому числі і для організації та функціонування етнічного бізнесу. Те ж саме (в аспекті налаштованості на

позитивну взаємодію) стосується також представників іммігрантських спільнот, які сформовані чи формуються на території тієї чи іншої країни.

Про стан міжетнічної толерантності, зокрема у європейських країнах, де активно практикується етнічний бізнес, можна судити на основі даних «Європейського соціального дослідження» (ESS), яке здійснюється за методикою професора Лондонського університету Роджера Джовела. Основними питаннями у цьому дослідженні такі: 1) Чи можете Ви сказати, що належите до групи, яка у Вашій країні зазнає дискримінації? 2) З якої причини Ваша група зазнає дискримінації? 3) Як Ви вважаєте, приплив людей з інших країн в цілому руйнує чи збагачує культурне життя у Вашій країні? 4) Якою мірою, на Вашу думку, слід дозволяти переїжджати до Вашої країни людям тієї ж раси чи національності, що й більшість населення країни? 5) Якою мірою, на Вашу думку, слід дозволяти переїжджати до Вашої країни людям, які за національністю або расовою належністю відрізняються від більшості населення країни? 6) Якою мірою, на Вашу думку, слід дозволяти переїжджати до Вашої країни людям з бідніших країн за межами Європи?

Дані згадуваного вище дослідження дають можливість зробити узагальнюючий висновок про те, що у більшості європейських країн сформувався соціокультурний контекст, який сприяє вибудовуванню толерантних відносин між представниками різних етнічностей, зокрема на основі більш позитивного, ніж негативного ставлення місцевого населення до тих, хто легально прибуває до країни поселення. Базуючись на даних європейського соціального моніторингу, можна таким чином ранжувати країни Європи (за рівнем толерантності ставлення їх населення до вихідців із інших країн, значна частина яких тим чи тим способом (як організатори чи то як споживачі) пов'язуються з етнічним бізнесом): Австрія, Данія, Німеччина, Норвегія, Швеція. Стосовно Сполучених Штатів Америки і Канади, то рівень міжетнічної толерантності, за винятками деяких періодів у їх історії, був досить високим, що стало не останнім аргументом для переселення сюди людей з різних кінців світу. Очевидним є і те, що соціально-економічні негаразди у країнах входу можуть спричиняти посилення негативного ставлення до носіїв іншої етнічності [2, 102, 107-111].

Політика держав щодо функціонування етнічного бізнесу, зокрема їх мобілізаторів. У розвиткові етнічного бізнесу, його територіально-географічному розміщенні, а отже і його функціонуванні велику роль відіграє політика держав щодо міграцій, оскільки саме мігранти є носіями і мобілізаторами цього виду бізнесу. У цьому контексті дослідники зазначають, що, не дивлячись на те, що іммігранти мають високий

економічний потенціал, реалізація котрого може принести значні вигоди для країни поселення, міграційна політика, зокрема європейських країн, стає більш жорсткою й більш селективною. Так, Канада скоротила список професій, на які потребується іноземна робоча сила (такий список складається згідно з Федеральною програмою «Кваліфікований робітник») і більш ретельно запроваджує систему відбору робочої сили на основі «бальної системи»; Нідерланди у рамках «Схеми висококваліфікованих мігрантів» розробили нові правила допуску мігрантів на національний ринок праці, прив'язавши їх до знання мови і рівня заробітної плати; Велика Британія, скорочуючи загальну кількість іммігрантів, акцентує увагу на професіях, які приносять відносно високі доходи тим, хто може влаштуватися на роботу тощо. Зауважимо, що з цим фактом великою мірою пов'язується і раціональне розміщення етнічного бізнесу (мається на увазі, передусім, залучення дешевої робочої сили до етнічних підприємств, фірм). У цьому зв'язку у багатьох країнах (Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Норвегія) здійснюються цільові заходи, які тим чи тим чином розширюють можливості в'їзду малокваліфікованої й сезонної робочої сили. Цікавим моментом у контексті функціонування етнічного бізнесу є кроки таких країн, як Велика Британія, Канада, Німеччина, Нідерланди, Норвегія. Вони послаблюють режим в'їзду для інвесторів і підприємців. Зауважимо, що, як стверджують цитовані вище зарубіжні дослідники, серед останніх – значна частина започатковують середній і малий бізнес, зокрема і етнічний, на продукт якого є попит у перелічених країнах.

Новітні умови функціонування етнічного бізнесу ми пов'язуємо з формуванням транснаціональних соціальних просторів (ТНСП), поява яких, за спостереженнями дослідників етнічності [3; 15; 16; 17; 21], з чим ми також погоджуємося, зумовлена трьома такими факторами, як етнічні спільноти, міграції, діаспори. Можна передбачити, що, у зв'язку з більш жорсткими регулятивними імміграційними заходами, значну частин серед іммігрантів складатимуть представники другої і третьої груп. Діаспорні спільноти є більш стійкими утвореннями, які формувалися впродовж тривалого часу і які час від часу поповнюються мігрантами. Етнічні спільноти, зазвичай, – це результат процесу трансформації діаспор, який супроводжується послабленням, а подеколи і втратою маркерів, котрі є структуроутворюючими для такого роду людських спільнот. У творенні ТНСП саме мігранти з їх високим ступенем рухливості відіграють основну роль [3, 19-20].

З транснаціональним соціальним простором пов'язані нові умови функціонування етнічного бізнесу і, звичайно, його розміщення. Важливо брати до уваги той факт, що сьогодні міграції – це не механічне переміщення людей між місцинами проживання, а комплексне явище, яке реалізується унаслідок рухів між соціальними, економічними, культурними і політичними сферами глобального світу. І все це завдяки тому, що мігранти є носіями різноманітних соціальних, економічних, культурницьких, політичних ідей, поглядів. Нова риса сучасних мігрантів – це те, що вони не поривають зв'язків зі своєю етнічною батьківщиною, а, навпаки, прагнуть підтримувати й зміцнювати ці зв'язки з ними. Тому й досліджуючи «поведінку» їхньої етнічності у нових умовах, слід вивчати не лише переміщення їх з одного місця в інше, з одного довкілля в інше, з однієї мережі соціальних відносин в іншу (на цьому, до речі, концентрувалася увага дослідників попередніх періодів). Саме такий симбіоз (відчуття належності до країни походження і підтримка з нею постійних зв'язків та організації своєї життєдіяльності за законами і нормами країни проживання) лежить в основі творення спільнот, котрі не залишаються у межах конкретних національних «контейнерів», а простягаються над їх кордонами, у ході чого мігранти синхронно вибудовують й підтримують багатопланові соціальні відносини, котрі поєднують суспільства їхнього походження і суспільства їхнього нинішнього перебування. У цьому контексті В. Євтух звертає увагу на кілька, на наш погляд, визначальних для перетворення такого роду спільнот (мереж) у стійкий чинник розвитку етнічного бізнесу, моментів, «...які посилюють роль міграції (тепер уже транснаціональної): 1) стрімкий розвиток транспорту і комунікаційних технологій зв'язують сьогодні людей набагато швидше і набагато ефективніше, ніж раніше; 2) за умов наймовірно стрімкого поширення інтернету, сателітного радіо й телемовлення національні кордони втрачають свою попередню значущість; 3) з появою транснаціонального соціального простору стають більш слабкими зв'язки між соціальними і географічними просторами» [3, 20]. Таким чином у новітніх умовах може змінюватися конфігурація розміщення етнічного бізнесу. За нашими передбаченнями, з часом буде послаблюватися прив'язаність етнічного бізнесу до чіткого визначення його локалізації, принаймні, тих його акторів, котрі займаються поставкою продуктів цього бізнесу і, особливо, послуг, які пов'язані з його етнічною специфікою. У цьому випадку зростатиме роль електронних і інформаційних ресурсів, як також мереж замовлень та доставки до споживача кінцевого результату (продукту) через інтернет та пошту, за

допомогою яких будуть вибудовуватися своєрідні мережі забезпечення розвитку етнічного бізнесу. При цьому формується нова тенденція: осередки виробництва продуктів етнічного бізнесу можуть перебувати в одній країні, а їх збуту – в іншій. Щоправда, таку ситуацію ми передбачуємо на майбутнє.

Отже, аналіз основних чинників, які визначають, або, принаймні, суттєво впливають на територіально-географічне розміщення етнічного бізнесу та його функціонування, дає можливість зробити такі попередні висновки. Щонайперше, ці чинники можна поділити на дві групи: а) об'єктивного і б) суб'єктивного характеру. До першої групи належать такі: поліетнічний склад населення більшості країн сучасного світу та етнічна диверсифікація в новітніх умовах у самих країнах формує середовище для організації та розвитку етнічного бізнесу. Саме у таких країнах зафіксовані могутні осередки етнічного бізнесу; нарощування міграційних потоків стає доконаним фактом суспільних процесів на міжнародному, регіональному, національному і локальному рівнях й стимулює і етнічний бізнес, носієм якого є, передусім, іммігранти, перетворює його у стійкий маркер підприємницької діяльності у поліетнічних країнах. До другої групи ми відносимо: рівень міжетнічної толерантності у країнах, де проживають вихідці з інших країн світу (у більшості із країн, які стали центром нашої уваги (він у перелічених країнах є таким, що не може негативно впливати на тенденції розміщення етнічного бізнесу), і політика держав стосовно функціонування етнічного бізнесу, передусім щодо його носіїв (вона, залишаючись чітко регламентованою і такою, що встановлює більш жорсткий контроль за переїздом у країну нової робочої сили, у тому числі і носіїв етнічного бізнесу, є сприятливою для його розвитку, оскільки середній і дрібний бізнес є у цих країнах одним із стратегічних пріоритетів їх соціально-економічного розвитку).

Зауважимо, що формування транснаціонального соціального простору, а відповідно, і транснаціональних етнічних спільнот у майбутньому внесе зумовить появу нових тенденцій (переформатування) у функціонування етнічного підприємництва як складової етнічного бізнесу.

Серед визначальних особливостей функціонування етнічного бізнесу у поліетнічних країнах Північної Америки та Західної Європи соціальному плані є вплив сегментації їх ринків праці. Включення етнічного чинника в сегментований ринок праці можна прослідкувати на тих можливостях, які цей надає цьому чиннику у процесі свого функціонування. Для з'ясування останніх пропонуємо звернутися до диференційованих характеристик сегментованого ринку праці і спробувати визначити можливості

функціонування етнічного бізнесу (етнічного підприємництва) у його межах, принаймні, аспектів, пов'язаних з етнічними маркерами: прибутки тих, хто працює, різняться від найвищих до найнижчих; такі переважаючої більшості вихідців з інших країн є нижчими, ніж у місцевого населення; рівень зайнятості не на користь представників етнічних спільнот, які не складають титульну спільноту, або є вихідцями із країн однакового рівня економічного і соціального розвитку; зайняті на ринку праці мають різний рівень кваліфікації – очевидно, що він, зазвичай, нижчий у іммігрантів, особливо тих, котрі прибули до країни поселення нещодавно; у цьому зв'язку зазначимо, що умови праці також не на користь останнім; оплата праці навіть однієї й тієї ж кваліфікації здійснюється по різному і іммігранти й представники етнічних спільнот перебувають у різних категоріях; прагнення до максимізації прибутків тягне за собою інтенсифікацію праці, особливо некваліфікованої, зменшення робочих місць; під дію цих чинників підпадають, передусім, іммігранти; на ринку праці виникає нова суперечність – безробіття виявляється не такою кричущою проблемою як бідність тих, хто працює; серед нової когорти бідних («працюючі бідні») – найбільш помітну частину складають іммігранти, вихідці із не титульних етнічних спільнот.

Сучасна теорія сегментованого ринку праці бере свій початок у 1960-х роках. Вона почала формуватися у Сполучених Штатах Америки і базувалася на такому твердженні: різного роду професіонали працюють у різних сегментах ринку, що у свою чергу пов'язано з поділом праці (за видами зайнятості). Відповідно до найбільш узагальнених поглядів на природу сегментованих ринків праці – вони є свого роду «подвійними ринками праці», які складаються із первинного і вторинного секторів. Зазвичай, у першому секторі зосереджена висококваліфікована, високостатусна робоча сила, праця оплачується тут краще (високооплачувана праця), роботодавці пропонують тут кращі умови праці і оплати. Вторинний сектор характеризується концентрацією малокваліфікованої і низькооплачуваної робочої сили; тут практично відсутні бар'єри її мобільності, велика її плінність, погані умови праці тощо. На відміну від первинного сектора у його працівників практично відсутня мотивація до професійного удосконалення. У цей сектор потрапляє значна частина іммігрантів в силу свого соціально-професіонального складу (низький рівень освіти, низька кваліфікація, а найчастіше – не адаптованість знань і навиків до динаміки ринку праці у країні поселення); принаймні, у ньому, «якщо брати загальний обсяг іммігрантів в країнах Західної Європи і Північної Америки, то вихідці з

інших країн зконцентровані більшою мірою (у процентному відношенні), ніж корінне населення європейських країн та представники американської і англоканадської націй в США і Канаді».

Вочевидь, що сегментація ринку праці і ринку споживання впливає на функціонування етнічного бізнесу. На нашу думку, це, передусім, відбивається на стратегіях наповнення вторинного ринку, власне ротації робочої сили. Свого часу почала складатися специфічна тенденція у заміщенні вакантних робочих місць у вторинному секторі: зазначимо, оскільки місцеве населення неохоче йшло у цей сектор, то, безумовно, тут заміщення, зазвичай, відбувалося вихідцями з одного і того ж регіону імміграції. Воно великою мірою відбувалося на кшталт закритого циклу: на місця, які вивільнялися (у зв'язку з закінченням контракту, вимушеною депортацією) наймалися переважно безробітні іммігранти, або нові контингенти іммігрантської робочої сили. Разом з тим, не варто виключати (особливо у сучасних умовах) можливості потрапляння іммігрантів і у первинний сектор. Для цього існують дві можливості: підвищення свого кваліфікаційного рівня завдяки здобуття високого рівня освіти у країні поселення, або ж маючи цей рівень до прибуття у країну прийому.

В оцінці історії формування сегментованого ринку праці й функціонування етнічного бізнесу з урахуванням його фактичного існування ми можемо зафіксувати такий феномен: вторинний ринок (як простір) став своєрідним мобілізатором розвитку етнічного бізнесу – тут накопичувалася робоча сила (зауважимо, дешева, що так важливо для становлення етнічного бізнесу, особливо на його початкових етапах), яка згодом ефективно використовувалася етнічними підприємцями. Власне, вторинний ринок у певних його частинах перетворився у резервуар. Така тенденція зберігається і до цього часу, щоправда, на нашу думку, за обставин інтенсифікації процесу «транснаціоналізації» етнічного бізнесу, що має місце сьогодні і про що ми вели мову у попередньому розділі, така роль вторинного сектора у його розвитку буде послаблюватися. Таке передбачення ми пов'язуємо також і з реструктуризацією зайнятості на вторинному ринку, що зумовлюється технологізацією виробничих процесів і зменшення запитів на низькокваліфіковану працю.

Зазначимо, що запропоновані інтерпретації сучасного ринку праці формують поле для аналізу певних аспектів функціонування етнічного бізнесу, оскільки він переважно знаходиться у вторинному секторі, а його «транснаціоналізацію», очевидно, можна розглядати у контексті концепції міжнародного сегментування робочої сили. Підставами для подібного твердження, передусім, є віртуалізація етнічного бізнесу через міжнародні,

транснаціональні соціальні мережі. Перспективи цього сегменту ринку праці і ринку споживання у функціонуванні етнічного бізнесу бачаться в інтенсивності інтернет-технологій та розвитку сучасних засобів доставки етнічно маркованої продукції від місця її вироблення до споживацького ринку. Це у свою чергу вимагає розробку нових стратегій у структуруванні етнічного бізнесу з ретельним врахуванням параметрів взаємодії і взаємозалежностей ринку праці і ринку споживання, а також включеності у цей процес виробництва продукції, пов'язаної з задоволенням етнічно маркованих запитів.

Ivan Shkapko

Territorial/geographical and social spaces of structuration of ethnic business

The main topic of this article is the role of spaces in the structuration and function of ethnic business. Territorial/geographic and social spaces are under the question. In this context the definition of the notion space in general is proposed and its concrete measurement: territorial (geographical) and social. Ethnic business develops most productive in North-American and Western-European countries. The author connects this situation with some factors, in particular with poliethnic composition of the population of these countries, favorable state policy towards functioning of ethnic business, high level of interethnic tolerance in the interaction of bearers of different ethnicities, transnationalization of ethnic business itself etc. Special attention is drawn to possibilities of urban social space for development of ethnic business and to its function in segmented labor market.

Keywords: *ethnic business, space, territorial/geographic space, social space, urban social space, segmented labor market, poliethnic composition of population.*

Джерела:

- Блер Рубл.* Прагматизм і плюралізм як рушії розвитку великого міста. Київ : Стилос, 2010. 404 с.
- Головаха Євген, Горбачик Андрій.* Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами Європейського соціального дослідження. 2005-20007-2009-2011. Київ, 2012. 119 с.

- Євтух Володимир. Етнічність в транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 1. С. 3-26.
- Barrett G. A., Jones T. P., McEvoy D. Ethnic Minority Business : Theoretical Discourse in Britain and North America. *Small Business and Entrepreneurship*. R. Blackburn, C. G. Brush (eds.). Volume I. London : Sage, 2008. P. 421-452.
- Baycan-Levent T., Nijkamp P. Migrant entrepreneurship in a diverse Europe : In search of sustainable development. URL:dare.uvu.nl/bitstream/handle/1871/15386/20070014.pdf?sequence=5
- Blair A. Ruble. Creating Diversity Capital : Transnational Migrants in Montreal, Washington and Kyiv. Washington : Woodrow Wilson Center Press, 2005.
- Bonacich E. Theory of middleman minorities. *American Sociological Review*. 1973. Vol. 38 (October). P. 583-594.
- Ethnic Entrepreneurship*. Case Study : Vienna, Austria. Vienna : European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2011. 87 p.
- Ethnicity and Race by Countries*. URL: <http://www.infolease.com/ipa/A0855617.html>
- Kim I. New urban immigrants : The Koreans community in New York. Princenton : Princenton University Press, 1981. 329 p.
- L&R Sozialforschung. Final Report on Behalf of MA 17, MA 18, MA 27 and Vienna Economic Chamber. Vienna, 2007. 58 p.
- Light I. Ethnicity and Business Enterprises. *Making it in America* / Ed. by M. Stolarik and M. Friedman. London and Toronto : Associated University Press, 1986. P. 13-32.
- Light Ivan. Global Entrepreneurship and Transnationalism. *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*. Cheltenham : Edward Elgar, 2007.
- Loew Martina. The Constitution of Space: The Structuration of Spaces Through the Simultaneity of Effects and Perception // *European Journal of Social Theory*. Vol. 11. № 1.
- Portes A., ed. The economic sociology of immigration : Essays on networks of ethnicity and entrepreneurship. New York : Russell Sage Foundation, 1995. 310 p.
- Portes A., Haller W. J., Guranizo L. E. Transnational Entrepreneurs : An Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation. *American Sociological Review*. 2002. Vol. 67. № 2. P. 278-298.
- Pries Ludger. Transnational Societal Space : Which Units of Analysis, References and Measurement. *Rethinking Transnationalism : The Meso-link of Organisations* / Ed. Ludger Pries. London : Routledge, 2008. P. 1-20.
- Race and Ethnicity in the United States*. URL:<http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/11749056>
- Sociology of space*. URL:en.wikipedia.org/wiki/Sociology_of_space

Supporting entrepreneurial diversity in Europe – Ethnic minority entrepreneurship/Migrant entrepreneurship. Conclusions and recommendations of the European Commission's Network «Ethnic Minority Business». Brussels : ENTRE. E. 1. / T J D (2008), 2008. 17 p.

Understanding Transnational Entrepreneurship Through a Network Lens. URL: http://www.wlu.ca/documents/301555/through_a_Network_Lens_main_docum

Werbner Pnina. Business on trust : Pakistani entrepreneurship in the Manchester garment trade. Ethnic communities in business. Ward Robin, Jenkins Richard (eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 166-188.

Wong Bernard. A Chinese-American community : Ethnicity and survival strategies. Singapore : Chopman Enterprises, 1979. 207 p.

Ніколо Мунно

МІЖЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОСОЦІОЛОГІЇ

У статті аналізується місце і роль феномена міжетнічної толерантності у проблемному полі сьогодишньої української етносоціології. Цей аналіз здійснюється у контексті дослідницького інтересу до етнічних процесів, що відбуваються в українському соціальному просторі. Міжетнічна толерантність розглядається як важлива складова частина міжетнічної взаємодії в етнічно диверсифікованому суспільстві. Подається визначення терміну й поняттю «міжетнічна толерантність», розкривається її зміст і показаний її зв'язок з іншими компонентами міжетнічної взаємодії. Значна увага приділена концептуалізації цього поняття в українській і зарубіжній етносоціології. Особливий наголос робиться на перспективах дослідження феномена «міжетнічна толерантність».

Ключові слова: *міжетнічна толерантність, міжетнічна взаємодія, міжетнічна комунікація, міжетнічний діалог, міжетнічний конфлікт, міжетнічна солідарність, дослідницькі методи.*

Міжетнічна толерантність як феномен суспільного життя властивий практично усім країнам сьогодишнього світу. Це твердження пов'язується з фактом етнічної диверсифікації їхнього населення. Логічно, нині зростає дослідницький інтерес до цього явища. Аналіз доробку українських етносоціологів дає підстави стверджувати, що міжетнічна толерантність є помітною складовою української етносоціології, динамічною частиною її проблемного поля. У даній статті ми спробуємо окреслити місце і роль міжетнічної толерантності у системі етносоціологічного знання в українській соціогуманістициці.

Важливо пам'ятати, що, оскільки будь-який феномен суспільного життя перебуває у взаємодії з іншими спорідненими явищами й справляє вплив на його перебіг, то необхідно враховувати функціонування феномена у контексті цієї взаємодії. Наразі, ми не будемо брати надто широке коло явищ, які тим чи тим чином взаємодіють з міжетнічною толерантністю, а обмежимося (що, на нашу думку, виправдано) тими, які перебувають у контексті з парасольковим явищем «етнічність». Серед таких визначальною, з нашої точки зору, є міжетнічна взаємодія,

складовими компонентами якої виступають *міжетнічна комунікація, міжетнічний діалог, міжетнічний конфлікт, міжетнічна солідарність, міжетнічна толерантність*. Оскільки у даному випадку міжетнічна взаємодія – це узагальнюючий контекстуальний для усіх перелічених феноменів термін, то ми детальніше зупинимося на феномені міжетнічної взаємодії. Щоправда, дещо згодом. Однак, принагідно подамо визначення змісту інших термінів, які базуються на пропозиціях професора Володимира Євтух, викладених у таких його працях, як «Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект» (2006 р.), «Етнічність: Глосорій» (2009 р.), «Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень (Три роки в НПУ імені М. П. Драгоманова)» (2010 р.), «Етнічність: енциклопедичний довідник» (2012 р.), «Intercultural Dialogue: Efficient Construc to fthe Integrative Development of Poliethnic Societies (2012 р.) [4-7; 13].

Отже, *Міжетнічна комунікація* (від латин. *communico* – роблю спільним, повідомляю) – обмін матеріальними й духовними результатами діяльності людини між двома етнічними спільнотами, який здійснюється у різних формах.

Міжетнічний діалог (від грець. *thia* – через та *logos* – слово) – організаційно структуроване безпосереднє або опосередковане спілкування окремих представників чи груп, члени яких є носіями різних етнічностей, з метою опанування інформацією, яка формує умови об'єктивного розуміння й сприйняття носія відмінних етнокультурницьких традицій, як і самих цих традицій.

Міжетнічний конфлікт (від латин. *conflictus* – зіткнення, боротьба) – специфічна ситуація у стосунках між етнічними спільнотами, її частинами, або ж її окремими представниками, змістом якої є змагання учасників цих стосунків за відповідні ніші у суспільному житті поліетнічної країни й у ході якого окреслюється протилежність інтересів та застосовуються будь-які засоби для реалізації цих інтересів та утвердження своєї етнічності в етнонаціональній структурі країни проживання.

Міжетнічна солідарність (від латин. *solidus* – справжній, міцний) – спільні дії представників різних етнічних спільнот з метою досягнення певних цілей, які стосуються усіх учасників цих дій, або ж підтримка дій представників однієї етнічної спільноти вихідцями із інших спільнот, зазвичай, спрямованих проти політики владних структур.

Отже, звернемося до визначення самого явища «міжетнічна взаємодія». На наш погляд, воно адекватно подане у виданні «Етнічність: енциклопедичний довідник»: «*Міжетнічна взаємодія* – це взаємодія

представників різних етносів, які проживають у межах одного етнополітичного організму (держави), через безпосередні й опосередковані контакти на індивідуальному й груповому рівнях в усіх сферах суспільного життя, у результаті яких здійснюється обмін етнічною інформацією й під впливом котрих формуються уявлення один про одного (етнічні стереотипи), корегуються уявлення про самих себе (*етнічні автостереотипи*) та формується відповідна етнонаціональна ситуація у конкретній країні». Підставою для введення терміну «міжетнічна взаємодія» у науковий обіг, за Володимиром Євтухом, стали два моменти: 1) широко вживаний термін «*міжетнічні (міжнаціональні) відносини*» орієнтує на *a priori* визначені висновки про позитивність чи негативність цього процесу, надаючи великого значення його керованості, й досить часто виключає його даність, природність, недетермінованість (мається на увазі мінімізація впливу соціальних чинників й природна необхідність вступати у взаємодію у результаті обставин, що не залежать від суб'єктів цього процесу); 2) існуючий термін «взаємодія (interaction)», зокрема «символічний інтеракціонізм» засвідчив свою плідність у аналізові процесів суспільного буття, дійовими особами якого є різні, подеколи протилежні за своїми якісними характеристиками, суб'єкти, й ця обставина спонукала до введення у етнологічні й етносоціологічні дослідження терміну «міжетнічна взаємодія». Останній є однією з форм вияву взаємодії в етнічній сфері розвитку суспільства [6, 48-53].

Таке трактування поняття «міжетнічна взаємодія», базуючись на теорії інтеракціонізму [1; 11] та її інтерпретації стосовно етнонаціональних процесів, представлених у працях, передусім, зарубіжних дослідників (С. Арутюнов, Ю. Бромлей, С. Джільман, Л. Дробіжева, Р. Бретон, В. Коннор, Р. Коен, В. Козлов, С. Ліберзон, Р. Лугман, Ф. Ріггс, П. Роуз, Е. Сміт, Р. Шермерхорн тощо) та певною мірою українських (Л. Аза, О. Даниленко, І. Данилюк, В. Євтух, Г. Кісла, А. Ручка, В. Трощинський), подає цілісну картину цього складного феномена й дозволяє аналізувати його у контексті етносуспільної ситуації тієї чи іншої поліетнічної країни. Безумовно, кожне складне явище можна адекватно осмислити, якщо з'ясовані зміст та функції його складових компонентів, тобто, коли стане зрозумілою його структура. Таким чином, визначення структури міжетнічної взаємодії є ключовим моментом в аналізі цього явища й це дасть змогу виявити наслідки процесу взаємодії на тому чи іншому відрізку його протікання. У даній статті ми не будемо вдаватися до детального аналізу усіх компонентів структури міжетнічної взаємодії, обмежившись їх переліком: *міжетнічні контакти, міжетнічне*

спілкування, міжетнічні зв'язки, міжетнічні відносини [3, 145]. Кожен із названих компонентів виконує свої функції, котрі реалізуються у залежності від ситуацій, у яких відбувається міжетнічна взаємодія. Характер їх реалізації залежить також від взаємодії між собою самих компонентів та силового поля їх дії, зокрема, й їх впливу один на другого.

У пошуках ролі і місця феномена *міжетнічна толерантність* в українській етносоціології та її характеристики як важливого компонента міжетнічної взаємодії ми звернемося до такого її визначення: «*Міжетнічна толерантність* (від латин. *tolerare* – терпіти) – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей. Поява й функціонування поняття «міжетнічна толерантність» пов'язані з поліетнічним, полікультурним довкіллям, структуризація якого визначається наявністю різноманітних етнокультурних спільнот та політикою владних органів щодо цього феномену. Парасольковим терміном й поняттям, від яких походить «міжетнічна толерантність», безумовно, виступає багатогранне поняття «*толерантність*», а поштовх поширенню цього терміну в теорії і практиці дало прийняття Генеральною асамблеєю ЮНЕСКО Декларації принципів толерантності 16 листопада 1995 р. Високий рівень міжетнічної толерантності – шлях до безконфліктного типу етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства» [6, 111].

Поняття «*міжетнічна толерантність*» – досить продуктивний феномен для наукових досліджень, зокрема і в українській соціогуманістирициці. Його поява й функціонування пов'язані з поліетнічним, полікультурним довкіллям, структуризація якого визначається наявністю різноманітних етнокультурних спільнот та політикою владних органів щодо цього феномену. Сьогодні поняття «*міжетнічна толерантність*» стала частиною проблемного поля соціології. Щоправда, до цих пір науково не чітко визначені параметри його функціонування й його застосування у практиках. У нашому випадку ми здійснимо спробу розібратися зі змістом цього поняття, можливостями його застосування у дослідженнях поліетнічно структурованого соціального організму (ЕСО) [2]. Дане уточнення є важливим для нашого контексту, оскільки представники різних етносів, котрі виступають носіями їх етнічних, етнокультурних характеристик (такі носії називаються етнофорами), з одного боку, створюють поліетнічне середовище, у якому у процесі взаємодії реалізується міжетнічна толерантність, а з другого, –

етнофори є безпосередніми учасниками цієї взаємодії, власне, вони є провідниками міжетнічної толерантності.

Для осмислення явища *міжетнічної толерантності*, його соціальної та культурної ролі і його місця у сучасній українській етносоціології варто проаналізувати кілька моментів, пов'язаних з ним, та умов, за яких воно формується. Передусім, це стосується лінгвозмістовного походження терміну, а згодом і самого поняття *«міжетнічна толерантність»*. Парасольковим терміном й поняттям, від яких походить *«міжетнічна толерантність»*, безумовно, виступає багатогранне поняття *«толерантність»*. Дискусії, у тому числі й наукові, точаться не лише навколо самого змісту поняття, але й його походження. Тому вважаємо за необхідне зупинитися на останньому моменті й проаналізувати витoki й лінгвістичне навантаження терміну, у нашому випадку парасолькового, *«толерантність»*.

Його латинське походження (*tolerantia*) від початку своєї появи означав добровільне перенесення страждань, пасивне терпіння [8]. Згодом його значення під впливом різного роду чинників трансформується. Ця трансформація виявляється у смислах його вживання у різні історичні періоди розвитку суспільства. Появу терміну *«толерантність»* іноді пов'язують з Нантським едиктом 1598 року, який подарував французьким протестантам-гугенотам права на їх віросповідання, після чого протестанти і католики знайшли компроміс між своїми конфесіями. Важливою віхою у конституюванні толерантності, як поняття, так і терміну, був кромвельський період англійської історії (XVII століття). У згадані історичні періоди явище, яке ми називаємо *«толерантність»*, актуалізувалося у процесі відносин між носіями різних, часто-густо протилежних політичних, релігійних, культурницьких поглядів й відмінного один від одного світосприйняття.

Зважаючи на багатогранність поняття *«міжетнічна толерантність»*, у визначенні його концептуального поля варто врахувати семантичний простір терміну *«терпимість»*: великодушність, готовність допомогти, душевність, добро, милість, милосердя, сердечність, чуйність. Не вдаючись до аналізу усього семантичного розмаїття, в українській мові, термін *«толерантність»* (а тим більше, *«міжетнічна толерантність»*) ми вживатимемо у сенсі, висловленому у вище наведених визначеннях цих термінів.

Звернемо увагу на найбільш характерні риси феномена *«толерантність»*, які називають українські дослідники: 1) толерантність є специфічною формою особистісного ставлення до існуючого

соціокультурного різноманіття, є терпимістю до «інакшості»; 2) особистісна толерантність виявляється на рівні свідомості як особистісне ставлення, а на рівні поведінки як свідомо дія чи вчинок; 3) толерантність базується на власній усталеній позиції суб'єкта, яка формує платформу для відкритого діалогу; 4) толерантні установки визнають автономність суб'єктів міжособистісних відносин; 5) толерантність сприяє формуванню позитивних ціннісних орієнтацій; 6) толерантність є вибірковою щодо об'єктів, речей, явищ довколишнього світу; 7) толерантності властивий динамічний характер, що пов'язується з динамікою як об'єктів, так і суб'єктів взаємодії у конкретному соціальному й культурному середовищах [9, 41].

При цьому зауважимо, що концептуалізація терміну «*міжетнічна толерантність*» відбувається у рамках, передусім, етносоціологічних та етнопсихологічних досліджень. У межах етносоціологічного знання з'ясовується структура феномена, особливості взаємодії складових компонентів цієї структури й функціонування явища у соціальному довкіллі [10, 6-7].

Якщо ж звернутися до з'ясування введення у науковий обіг терміну «*міжетнічна толерантність*» у часовому просторі, то початком відліку його історії буде середина 1980-х років. У виданому 1985-го року глосарії «Етнічність» під керівництвом професора Департаменту політичних наук штату Гавайї (США) Фреда Рігса вперше була здійснена спроба концептуалізувати термін «*міжетнічна толерантність*», звертаючись до цілої низки термінів, пов'язаних з етнічністю: *міжетнічна інтеракція*, *міжетнічна напруга*, *міжетнічний конфлікт*, *етнічне насильство*, *етнічний стереотип* тощо [12]. Згодом цей термін почали часто-густо використовувати дослідники інших країн; сьогодні він вкорінився й в українській етносоціології. у нашому контексті ми будемо звертатися до напрацювань українського етносоціолога Володимира Євтуха у подальшому з'ясуванні концептуальної сутності поняття «*міжетнічна толерантність*».

Звернемо увагу на той факт, що часто-густо зарубіжні й українські дослідники у визначеннях самого феномену користуються терміном «*етнічна толерантність*» та терміном «*міжетнічна толерантність*». Аналіз досліджень засвідчує, що обидва терміни у багатьох випадках використовуються у одному й тому ж самому значенні. Ми дещо диференціюємо ці терміни: перший у більшості випадків ми відносимо до взаємодії у середині певної етнічної спільноти, а другий – до взаємодії між представниками різних етнічних спільнот.

Отже, ми, зважаючи на обставини, які впливають на зміст того чи іншого поняття у конкретних умовах, можемо зафіксувати кілька визначальних моментів концептуалізації поняття «міжетнічна толерантність»:

1) ідея толерантності зароджувалася у соціальній філософії; згодом соціологія зробила помітний вклад у її розвиток й концептуалізацію поняття та терміну «міжетнічна толерантність». Дослідники зазначають, що традиційно толерантність вважається однією із основних цінностей лібералізму; ліберальні цінності абсолютно релевантні поняттю «міжетнічна толерантність» як різновиду толерантності;

2) міжетнічна толерантність вимагає аргументації сприйняття тих чи інших цінностей однієї чи іншої етнічності; цю аргументацію варто шукати у практиках міжетнічної взаємодії поліетнічних країн;

3) у процесі осмислення феномена «міжетнічна толерантність» важливо враховувати ту обставину взяти до уваги той факт, що толерантність взагалі, й міжетнічна зокрема, є одночасно соціолінгвокультурологічною й комунікативною категорією. У цьому контексті мова може йти, передусім, про уточнення тих чи тих функціональних аспектів терміну, оскільки основи концептуалізації, як випливає із викладеного вище матеріалу вже закладені;

4) явище міжетнічної толерантності необхідно розглядати у контексті концепції міжетнічної взаємодії, а у більш широкому полі – у теорії інтеракціонізму;

5) визначаючи зміст терміну «міжетнічна толерантність», як і феномена взагалі, варто враховувати дві важливі обставини: а) історичні умови, у яких зароджувалися й розвивалися ідеї толерантності; б) конкретні соціально-політичні умови її функціонування.

Особливо підкреслимо значення останніх у формуванні установок й ставлення представників однієї етнічності до представників іншої, власне, сприйняття «інакшості», оскільки це відбувається у конкретних соціальних та політичних умовах. Звернемо у цьому контексті увагу на наступні моменти: у стабільних поліетнічних суспільствах рівень міжетнічної толерантності вищий, ніж у нестабільних. Останнє підтверджують дослідження, які проводилися у рамках спеціального міжнародного проекту «Омнібус» впродовж тривалого часу у кількох європейських країнах [3, 121-122].

Рівень самої концептуалізації поняття «міжетнічна толерантність» можна, на наш погляд, перевірити рівнем операціоналізації однойменного терміну – встановлення поля його застосування й, особливо, фіксації його значення, тобто які реалії він відтворює. Ми можемо стверджувати, що на

сьогоднішній день концепт поняття «міжетнічна толерантність», зміст якого передається через однойменний термін, у колі українських дослідників, зокрема етносоціологів, цього феномену в основному сформувався. Його семантика здатна охопити дослідницьке поле міжетнічної толерантності. *Однак це не означає, що пошуки оптимізації його функціонування у цьому полі завершені.*

Сьогодні українськими етносоціологами, зокрема тими, які об'єднані Науковою етносоціологічною школою професора Володимира Євтуха, здійснюються продуктивні спроби у дослідженні проблематики, пов'язаної з феноменом міжетнічної толерантності, у межах співпраці представників різних соціальних і гуманітарних дисциплін. У цьому контексті важливою, на наш погляд, стане розробка дослідницьких методів, котрі можна класифікувати у рамках кількох основних підходів, зокрема: *аксіологічного*, коли увага концентрується на тих рисах, що вирізняють її серед багатьох схожих феноменів; у контексті *онтологічно-історичного* підходу, де міжетнічна толерантність розглядається як спосіб співіснування й безконфліктної взаємодії різноманітних груп впродовж того чи того історичного періоду; *конфліктного*, коли конфлікт між різними етнокультурами не завжди веде до загострення боротьби між ними, а швидше до змагальності, що у кінцевому підсумкові формує атмосферу їх розуміння протилежними етнофорами; 5) *мультикультуралістичного*, який, на наш погляд, у конкретних соціально-історичних умовах є найбільш релевантним, оскільки він передбачає включення у дослідницьке поле елементів, представлених різними етнофорами, носіями різноманітних культурницьких традицій, звичаїв, способів мислення.

Nicolo Munno

Interethnic tolerance as an object of Ukrainian ethnosociology

The article analyzes the role of the phenomenon «interethnic tolerance» in the research field of contemporary Ukrainian ethnosociology. This analysis is carried out in the context of research interest to ethnic processes taking place in Ukrainian social space. Interethnic tolerance is seen as an important part of interethnic communication in an ethnic diverse society. There is a definition of the term and notion «interethnic tolerance», the content of the notion is explained and its connection with other components of interethnic communication is shown. A proper attention is paid to the conceptualization of this notion in Ukrainian and foreign ethnosociology. Special

emphasis is placed on the perspectives of the research of the phenomenon «interethnic tolerance».

Keywords: *interethnic tolerance, interethnic communication, interethnic dialogue, interethnic conflict, interethnic solidarity, research methods.*

Джерела:

Абельс Х. Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию. СПб. : Алетея, 2000.

Бромлей Ю. В. Этнос и этносоциальный организм. *Вестник Академии наук СССР.* 1970. № 8.

Головаха Євген, Горбачик Андрій. Соціальні зміни в Україні та Європі : за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005-2007. Київ, 2008.

Євтух В. Б. Концептувальні конструкти етносоціальних реалій : досвід трьохлітніх досліджень (три роки в НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 284 с.

Євтух В. Б. Соціологія міжетнічного конфлікту : теоретичний аспект // *Політичний менеджмент.* 2006. № 6. С. 3-17.

Євтух Володимир. Етнічність : енциклопедичний довідник. Київ : Фенікс, 2012.

Євтух Володимир. Етнічність : глосарій. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 170 с.

Толерантність // <https://uk.wikipedia.org/wiki/Толерантність>

Ротар Н. Теоретико-методологічні аспекти формування етнокультурної толерантності. *Довідник міжетнічної толерантності.* Чернівці : Букрек, 2011. С. 10-43.

Социология межэтнической толерантности / Ответственный редактор Л. М. Дробижева. Москва : Изд-во Института социологии РАН, 2003.

Blumer H. The Methodological Position of Symbolic Interactionism. *Blumer H. Symbolic Interactionism. Perspective and Method.* Berkley : University of California Press, 1969.

Ethnicity. InterCoctaGlossary. Concepts and Terms Used in Ethnicity Reserch (Pilot Edition) / Edited by Fred W. Riggs. Hawaii, 1985. 208 p.

Yevtukh Volodymyr. Intercultural Dialogue : Efficient Constructofth Integrative Developmentof Poliethnic Societies. *Politeja. Jagiellonian Cultural Studies.* 2012. № 2/1 (20/1).

ПРОЕКТИ

**ЕТНОЕНЦИКЛОПЕДІЯ
(ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ
ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ)**

**ETHNOENCYCLOPEDIA
(CENTER FOR EVALUATION OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL
AND SOCIAL PROGRAMMS)**

**ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІНТЕРНЕТ-ПРОЕКТ**

Етноенциклопедія
науково-освітній проект

<http://ethnoencyclopedia.info/index.php/>

ІДЕЯ ПРОЕКТУ

Поширення знання про **етнічність** – складний, комплексний феномен у суспільному розвитку багатьох країн сучасного світу, з формуванням адекватної уяви про явище етнічності й відтворенням його ролі у світі узагалі та його впливу на розвиток життєдіяльності конкретної людини і людських спільнот.

МЕТА ПРОЕКТУ

Сприяння розумінню й опануванню сутністю такого складного соціального і у той же час етнокультурного феномена, яким є **етнічність**. І, покликаючись на таке розуміння, обрати свою позицію у ставленні до нього та визначитися з манерою поводження з ним.

Етноенциклопедія – це науково-освітній інтернет-проект, в основу якого покладено компендіум термінів, опрацьованих професором Володимиром Євтухом (<http://ethnoencyclopedia.info>) у його енциклопедичному довіднику «Етнічність» (<http://www.slideshare.net/yevtukh/-19981287>).

Проект має на меті розкрити сутність такого складного соціокультурного феномена як «етнічність». Статті охоплюють різноманітні аспекти функціонування цього явища й можуть скласти основу для конструювання дослідницьких тем, навчальних курсів з соціогуманітарних дисциплін та стати платформою занурення зацікавлених в осмислення знання про надзвичайно важливий чинник суспільного розвитку. Ініціатори проекту запрошують до співпраці науковців, дослідників, викладачів і подавати статті, пов'язані з етнічністю, або ж тим чи тим чином дотичні до феномена, корті, на їх думку, можуть бути розміщені у проекті. Редакційна рада буде пропонувати також низку термінів для написання до етноенциклопедії. Статті, подані іноземними мовами, будуть перекладатися українською мовою.

Ethnoencyclopedia is a scientific and educational Internet-project. It is grounded on a compendium of terms published by professor Volodymyr Yevtukh in his encyclopedic handbook «Ethnicity». The aim of the project is to discover an essence of such a complicated phenomenon as ethnicity. The articles

cover different aspects of functioning of the phenomenon and can be used for constructing research field, teaching courses in socio-humanitarian subjects and be a platform for understanding the knowledge of extremely important factor of social development. The initiators of the project invite for cooperation researchers, scientists, lecturers from universities to submit articles about ethnicity or related topics which to their minds are worth to appear in the encyclopedia. The editorial board will propose terms to be written for the project. The articles submitted in foreign languages will be translated into Ukrainian.

ЗАВВАГА ДО МОДУСУ ПУБЛІКАЦІЙ

СТРУКТУРУВАННЯ ТЕРМІНІВ

Усі терміни і поняття подаються у алфавітному порядку; при цьому складні, багатогранні явища етнічного світу узагальнюються одним терміном, який ми називаємо парасольковим, а його багатогранність у свою чергу розкривається через низку конкретних термінів, які акцентують увагу на тому чи тому його аспектові чи значенні.

ПРИКЛАД ПОДАННЯ ТЕРМІНУ

ЕТНОФОР (від грецьк. *ethnos*– народ; *phoro*– несу) – індивід, який є носієм етнічної самосвідомості, характерних рис тієї чи іншої етнічної спільноти, передусім культури, мови, менталітету. Етнофор формується під впливом багатьох чинників, але, насамперед культурницьких традицій й етнічного довкілля, у яких впродовж певного часу перебуває особа. (Володимир Євтух, Україна).

ТЕРМІНИ, ЯКІ ПРОПОНУЄМО ПИСАТИ ДО ЕТНОЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Дихотомія «ми-вони»

Етнічна економіка

Етнічний аутсорсінг

Етнічний вимір соціального життя

Етнічний плюралізм (етноплюралізм)

Етнічний регіоналізм (етнорегіоналізм)

Етнічність за вибором

Етнічні соціальні мережі
Етнічні чистки
Етнокультурна маргінальність
Ідентифікація ззовні
Інтегралізм
Компендіум етнічних понять
Культурна андрогінація
Культурний диференціалізм
Культурний капітал
Маргінальність
Місцегенація
Музична етнологія
«Нав'язування етнічності»
Некоректна етнічна ідентичність
Расова сегрегація
Реактивні» теорії етнічності
Реіфіцируюча етнічність
Соціально-етнічна структура
Теорія етнічного підприємництва
«Торгові нації»
Третя позиція...

ХУДОЖНИК ГЕОРГІЙ МЕЛІХОВ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

THE PAINTER GEORGIY MELIKHOV IN UKRAINIAN/POLISH CULTURAL COMMUNICATIONS

МОДЕРАТОРИ ПРОЕКТУ:

проф. Лешек Корпоровіч (Польща), проф. Володимир Євтух (Україна).

МЕТА ПРОЕКТУ:

відтворити роль Георгія Меліхова в українсько-польських зв'язках (1944 рік).

ВИСЛІД ПРОЕКТУ:

- 1) публікація статті в українських та польських друкованих і електронних виданнях з бібліографією та довідковою розвідкою про художника з (українською, польською, англійською мовами);
- 2) підготовка презентації;
- 3) проведення спільного засідання учасників наукового товариства «Ягеллонські культурні студії» та Етносоціологічної наукової школи професора Володимира Євтуха (Краків-Київ, з відвідинами міст Варшава, Казімеж-Дольний, Люблін, Налечув, Хелм).

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ:

- 1) збір матеріалів (друковані джерела – стаття у газеті «Życie Warszawy», стаття академіка Шкуратова у журналі «UNIVERSUM», інші публікації; рукописні матеріали – щоденник Георгія Меліхова; візуальні матеріали – «Фронтowymi дорогами. Рисунки та акварелі Георгія Меліхова»);
- 2) відвідання музеїв, де зберігаються рисунки і акварелі Георгія Меліхова (Закарпатський художній музей, Львівська картинна

- галерея, Національний художній музей України в Києві, Сумський художній музей, Харківський художній музей);
- 3) інтерв'ю з тими, хто дотичний до творчості художника (Вероніка Меліхова-Євтух, співробітники музеїв...).

ТЕРМІН ВИКОНАННЯ:

вересень 2020 р. – червень 2021 р.

ЗАВДАННЯ ДО ВИКОНАННЯ:

- 1) підбір матеріалів (друкованих, включаючи афіші); 2) перелік виставок, у яких брав участь художник; 3) перелік музеїв та приватних колекцій, де зберігаються картини Георгія Меліхова; 4) відгуки.

**ПЕРЕЛІК РИСУНКІВ ГЕОРГІЯ МЕЛІХОВА,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЛЬЩЕЮ**

1. НАШІ БІЙЦІ БІЛЯ ПАЛАЦУ В НАЛЕЧУВІ. 1944.
2. ПОТІК ВІЙСЬК НА ЗАХІД (ХОЛМ). 1944.
3. ЛЮБЛІНСЬКИЙ МАЙДАНЕК. КРЕМАЦІЙНІ ПЕЧІ. 1944.
4. БУДУЮТЬ ПЕРЕПРАВУ НА р. ВІСЛІ. 1944.
5. МІСТО КАЗИМЕЖ-ДОЛЬНИЙ ПІД НІМЕЦЬКИМ ОБСТРІЛОМ. 1944.
6. РУЇНИ ВАРШАВИ. КОСТЬОЛ ТРЕХ ХРЕСТІВ. 1945.
7. ВАРШАВА ПІСЛЯ БОЇВ НА БАРИКАДАХ. 1945.
8. ЗРУЙНОВАНИЙ МІСТ У ВАРШАВІ. 1945.
9. ПОЗНАНСЬКА ЦИТАДЕЛЬ. 1945.

THE PAINTER GEORGIY MELIKHOV IN UKRAINIAN/POLISH CULTURAL COMMUNICATIONS

MODERATORS OF THE PROJECT:

prof. Leszek Korporowisz (Poland), prof. Volodymyr Yevtukh (Ukraine).

THE AIME OF THE PROJECT:

to reconstruct the role of Georgiy Melikhov in Ukrainian/Polish ties (1944).

THE OURCOMES OF THE PROJECT:

- 1) publication of an article in Ukrainian and Polish hard and electronic media adding bibliography and brief information about the painter (in Ukrainian, Polish and English);
- 2) preparation of the presentation;
- 3) joint meeting of the scientific society «Jiegellonian cultural study» and of The Ethnosociological scientific school of professor Volodymyr Yevtuh (Kraków-Kyiv, visiting Warsaw, Kazimierz Dolny, Lublin, Nałęczów, Chełm).

TECHNOLOGY OF THE REALIZATION OF THE PROJECT:

- 1) collection of materials (printed sources – article in the newspaper «Życie Warszawy», article of the academician Shkuratov in the journal «UNIVERSUM», other publications; manuscript – the diary of Georgiy Melikhov; visual materials – «On the war roads. Paintings and watercolors of Georgiy Melikhov»);
- 2) visiting of museums where are paintings and watercolors of Georgiy Melikhov (Zakarpatskyi Art Museum, Lviv Art Gallery, National Art Museum of Ukraine in Kyiv, Sumy Art Museum, Kharkiv Art Museum);
- 3) interview with the people who are related to the artist (Veronika Melikhova-Yevtukh, the staff of museums...).

THE DURATION OF THE PROJECT:

September 2020 – June 2021.

TASKS TO BE DONE:

1) collection of materials (printed, posters included); 2) list of art exhibitions with the participation of the artist; 3) list of museums and private collections where are the paintings of Georgiy Melikhov; 4) reviews about the painters.

**THE LIST OF PAINTINGS OF GEORGIY MELIKHOV
CONNECTED WITH POLAND**

1. OUR FIGHTERS NEAR THE PALACE IN NAŁĘCZÓW. 1944.
2. THE FLOW OF THE TROOPS TO THE WEST. 1944.
3. LUBLIN MAIDANEK. CREAM OVENS. 1944.
4. BUILDING A FERRY ACROSS THE VISTULA RIVER. 1944.
5. THE TOWN KAZIMIERZ DOLNY UNDER GERMAN FIRE. 1944.
6. RUINS OF WARSAW. CATHOLIC CHURCH OF THREE CROSSES. 1945.
7. WARSAW AFTER FIGHTS ON BARRICADES. 1945.
8. RUINED BRIDGE IN WARSAW. 1945.
9. THE POZNAN CITADEL. 1945.

**ОСВІТНІ
ПРОГРАМИ ТА ПІДРУЧНИКИ**

**EDUCATIONAL PROGRAMMS
AND MANUALS**

**УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА
У МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЯХ (ЄВТУХ ВОЛОДИМИР)**

**UKRAINIAN DIASPORA IN INTERNATIONAL
COMMUNICATIONS (YEVTUKH VOLODYMYR)**

*ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ
УНІВЕРСИТЕТ СУСПІЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ (S-L)
МАГІСТЕРСЬКІ ПРОГРАМИ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ*

*УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА
У МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЯХ
(КУРС ДЛЯ МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ)*

ВОЛОДИМИР ЄВТУХ,
*доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
НАН України*

ЗАГАЛЬНІ ЗАВВАГИ

МЕТА: Забезпечення знаннями студентів у сфері соціогуманітарного розвитку, які можуть мати практичне застосування у тактичній і стратегічній перспективах. Акцентуація на активностях, котрі сприяють інтелектуальному розвитку особи і її здібностей приймати рішення у різноманітних життєвих ситуаціях.

ПРИНЦИПИ: Функціонування університету базується на основі:

- а) селективних магістерських програм контекстуального навчання;
- б) дослідницьких проєктів, які забезпечують навчально-інформаційними матеріалами ту чи ту магістерську програму;
- в) міждисциплінарної співпраці (у межах університету, між університетами подібного профілю у межах своєї країни та зарубіжних країн) на рівні навчальних програм і дослідницьких проєктів.

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ: наукові дослідження (простір магістерських програм); навчальний процес (очно-дистанційне навчання); надання послуг (у галузі освіти, у соціальній сфері, у розвитку інтелектуальних здібностей).

КОНТЕКСТУАЛЬНЕ НАВЧАННЯ: основний принцип – від «вчити» до «навчатися» (from teaching to learning); від викладання до навчання; навчання – це процес конструювання смислу, базуючись на досвіді.

ПЕРЕЛІК ДИСЦИПЛІН**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ОСМИСЛЕННЯ
ФЕНОМЕНА «УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА»**

[6 годин – 1 лекція (2 години), 1 просемінар (1 година), 1 консультація (1 година), 1 мікроконференція (2 години)]:

- діаспори у контексті переміщень людських ресурсів (міграцій)
- особливості формування української діаспори: історичний аспект
- діаспора у контексті феномена «зарубіжні українці»
- сучасні джерела розвитку української діаспори
- методологія, технології і техніки дослідження української діаспори

ДІАСПОРА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

[4 години – 1 лекція (2 години), 1 семінар (2 години)]:

- поняття «український етнос»
- структура українського етносу
- місце і роль діаспори у структурі українського етносу
- динаміка зв'язків української діаспори з етнічною батьківщиною

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У ІНШОЕТНІЧНОМУ ДОВКІЛЛІ

[6 годин – 1 лекція (2 години), 1 семінар (2 години), 1 мікроконференція (2 години)]:

- територіальне розміщення української діаспори
- регіональні особливості розселення вихідців із України у основних країнах проживання
- соціокультурні умови довкілля
- характер взаємодії українців з місцевим населенням
- висліди міжетнічної взаємодії для перспектив української діаспори

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

[4 години – 1 семінар (2 години), 1 колоквиум (2 години)]:

- *тяглість етнокультурних практик в умовах іншоетнічного проживання*
- *сьогоденні культурницько-громадські активності української діаспори*
- *трансляція традицій і звичаїв українського народу на акторів міжетнічної взаємодії*

ЕТНОБІЗНЕСОВІ ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

[2 години – 1 лекція]:

- характер зайнятості представників української діаспори
- етнічний бізнес українців у різних країнах проживання
- бізнесові пов'язаності української діаспори з країною виходу та країнами виходу інших діаспор

ЕТНОПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

[2 години – 1 лекція]:

- історичні ремінісценції участі українців у політичних і громадських рухах країн проживання
- Україна – стрижень громадських змагань українців поза межами етнічної батьківщини
- етнополітична поведінка вихідців з України у турбулентних ситуаціях

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОМУ КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

[2 години – 1 лекція]:

- структурування віртуального простору української діаспори
- мережеві системи української діаспори
- інформаційно-контентна наповненість комунікаційних каналів (внутрішній – діаспорний – та зовнішній аспекти)

СТРУКТУРУВАННЯ ЗНАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДІАСПОРУ

[6 годин – 1 консультація (1 година), 1 колоквіум (1 година), 1 просемінар (1 година), 1 мікроконференція (3 години)]:

- принципи евалюації досліджень діаспор
- науково-дослідницький доробок про українську діаспору (вітчизняний та зарубіжний досвіди)
- ресурсне забезпечення дослідницьких практик
- ресурсне забезпечення навчального курсу «Українська діаспора у міжнародних комунікаціях»
- підготовка фахівців з етнічного менеджменту (діаспори)

ДОДАТКОВІ ДИСЦИПЛІНИ

ЕТНОКУЛЬТУРНА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СУЧАСНОГО СВІТУ

[4 години – 2 лекції]

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

[2 години – 1 лекція]

ЕТНІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

[4 години – 2 лекції]

СТРУКТУРА КУРСУ

ЛЕКЦІЯ

КОНСУЛЬТАЦІЯ (skype, google groups, e-mail)

ПРОСЕМІНАР

СЕМІНАР (можливе запрошення контекстуальних експертів)

КОЛОКВІУМ

МІКРОКОНФЕРЕНЦІЯ (студенти обирають тему для доповіді, модератор структурує дискусію)

КОНФЕРЕНЦІЯ (до обговорення включаються усі теми програми)

ДИСКУСІЯ ЗА ОБРАНИМИ СТУДЕНТАМИ ТЕМАМИ

ЕКЗАМЕН (за результатами мікроконференції, есею, домашнього завдання)

Н.В.: пріоритет вибору тем для обговорення залишається за магістрантами

ДИСКУСІЙНА ПЛАТФОРМА: СЕМІНАР-ЛАБОРАТОРІЯ «НАШОГО ЦВІТУ ПО УСЬОМУ СВІТУ»

КЕРІВНИКИ: Володимир Євтух, Петро Ющенко

ВКЛАД УКРАЇНЦІВ У СВІТОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ЛОКАЛЬНІ,
РЕГІОНАЛЬНІ, НАЦІОНАЛЬНІ, МІЖНАРОДНИЙ РІВНІ

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

Медіапортал української діаспори «**VIDIA**»

Українсько-американська веб-платформа для створення блогів
«**UA Modna**»

Портал електронної бібліотеки «**DIASPORIANA**»

Інтернет-архів «**Українці в Америці**»

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ:

Часопис «Українська діаспора». Київ-Чикаго.

Журнали української діаспори // <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Літературні джерела:

Енциклопедія української діаспори. Том 1. Сполучені Штати Америки.
Книга 1. А-К // Маркусь Василь (гол. редактор). – Нью-Йорк-Чикаго :
Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – 433 с.

Енциклопедія української діаспори. Том 1. Сполучені Штати Америки.
Книга 2. Л-Р // Маркусь Василь (гол. редактор). – Нью-Йорк-Чикаго :
Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2012. – 348 с.

Енциклопедія української діаспори. Том 4 (Австралія-Азія-Африка)
// Маркусь Василь (гол. редактор). – Київ : «ІНТЕЛ», 1995. – 250 с. з
ілюстраціями. Етноенциклопедія // [Електронний ресурс]. – Режим
доступу: <http://ethnoencyclopedia.info/index.php/>

Євтух В. Б. Українська діаспора : шляхи формування та сучасні процеси
// Географічний журнал. – 1992. – № 1. – С. 53-57.

- Євтух В. Б. Український етнос: структура та характер взаємодії з навколишнім середовищем // Вісник Академії Наук України. – 1993. – № 10. – С. 40-46.
- Євтух В. Б., Ковальчук О. О. Українці в Канаді. – Київ: Будівельник, 1993. – 144 с.
- Євтух Володимир. Етнічність: енциклопедичний довідник. – Київ: Фенікс, 2012. – 396 с.
- Євтух Володимир. Центри етнічної проблематики: довідник. – Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 253 с.
- Євтух Володимир, Камінський Євген, Ковальчук Олена, Трощинський Володимир. Діаспора. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. 1 книга. (За науковою редакцією доктора історичних наук Анатолія Пономарьова). – Опішне: Видавництво Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішньому, 1999. – С. 175-243.
- Маркусь Василь. Чому діаспора: спроба ідентифікації поняття // Українська діаспора. 1992. Число 1. – С. 4-13.
- Матеріали до енциклопедії української діаспори. 7 том (пострадянські країни). Відповідальні за випуск Ганна Скрипник, Володимир Євтух. – Київ, 2013. – 176 с.
- Попок А. А., Євтух В. Б., Трощинський В. П. Далекосхідні українці: історія, культура, форми самоорганізації. – Київ: Альтерпрес, 2008. – 360 с. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. – Київ: Альтернатива, 1999. – 352 с.
- Чернова К. О. Українська діаспора як соціокультурна система. – Київ, 2007. Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1960. – 200 с.
- Korotych Oleksandr. Representantion of the Ukrainian Ethnicity in the United States of America: Bibliographic Analysis // Ethnicity: Ukrainian Perspectives. General Introduction. – Warsaw-Kiev, 2013. – P. 34-44.
- Wolowyna O., Lopukh V. New Research Center Established for the Study of the Ukrainian Diaspora in the United States. Shevchenko Scientific Society // <http://www.shevchenko.org/diaspora/ResearchCenterEng.Html>
- Yevtukh Volodymyr. «Ukrainians Abroad» in Context of the Concept of an Entire Ukrainian Ethnos // Contemporary Problems of Social Change: Polish and Ukrainian Experience (ed. Volodymyr Yevtukh, Ryszard Radzik, Ganna Kisla). – Kyiv: SPA «Interservice» Ltd., 2015. – P. 15-33.

БАЗОВИЙ ТЕКСТ

Поняття «українська діаспора» – від грецького слова «diaspora», що означає розсіяння, перебування певної частини того чи іншого народу (етносу) поза межами країни свого походження. Поняття «діаспора» тривалий час асоціювалося лише з євреями, котрі від часу Вавілонського полону опинилися поза територією своєї первісної батьківщини й розселилися по усьому світу. З часом зміст цього терміну розширився і діаспорою стали називати й представників інших народів, як от, вірменів, греків, індійців, поляків, а згодом і українців. Згідно з новітніми визначеннями, діаспора – це усталена сукупність людей одного й того ж етнічного походження, які проживають в іноетнічному докільлі за межами своєї історичної батьківщини, або за межами ареалу розселення свого народу й утворили соціальні, культурні (й, не виключено, політичні) інститути (організації) для збереження, відтворення, функціонування та розвитку своєї спільноти як компонента етнонаціональної структури суспільства проживання. Характерними ознаками сучасних діаспор є такі:

- 1) переважне компактне поселення у країні входу, особливо, на початкових етапах формування;

- 2) налагодження стійких внутрішніх зв'язків;
- 3) вибудовування й наповнення інституційної структури своєї спільноти, зазвичай, моноетнічної (наявність етнічних організацій, передусім, соціального, етнокультурного, а подеколи й політичного, спрямування; шкіл з етнічними мовами навчання; конструювання релігійних громад; засобів масової інформації та комунікації етнічними мовами (газети, часописи, інші періодичні видання, радіо – та телеканали чи програми, а останнім часом комп'ютерні технології); видання літератури мовою етнічної батьківщини);
- 4) заснування й розвиток етнічного бізнесу, зазвичай, малого;
- 5) підтримання безпосередніх (на індивідуальному рівні через рідних, знайомих, земляків) і опосередкованих (через ЗМІ, літературу тощо) контактів, зв'язків з країнами походження...

Витоки української діаспори. Предтечею процесу формування феномену «українська діаспора» були такі джерела: населення українських етнічних земель на захід від території сучасної України; вихідці з українських земель, які спорадично або ж більш-менш організовано потрапляли до Оттоманської імперії (на територію сучасної Туреччини, Румунії), Російської імперії та країн Західної Європи. Серед них

виділялися козаки, студенти, релігійні діячі, безземельні селяни, письменники, митці, науковці, які час від часу з'являлися у європейських країнах у XIV – XVIII ст., чи то тимчасово там проживали, а ще раніше – раби, полонені. Так, понад 600 молодих людей з українських земель здобували освіту в Італії (в університетах міст Падуя та Болонья, у Грецькій колегії у Римі), українські козаки брали участь у воєнних діях на півночі Італії; в Австрії козаки на чолі з полковником Семеном Палієм брали участь у визволенні Відня від турецької облоги; у Франції група козаків під проводом Григорія Орлика служила у французькій армії; після поразки у Полтавській битві 1709 року частина українських козаків емігрувала до Швеції; у Туреччині в основному перебували козаки, які потрапляли в полон під час російсько-турецьких воєн, та частина козаків, які після поразки у битві під Полтавою переселилися до Добруджі, що на той час перебувала у складі Оттоманської імперії, та на Волгу й за Урал в Російській імперії після зруйнування (1775 р.) Катериною II Запорізької Січі та вибудовування поселень у Транскарпатському регіоні (у другій половині XVIII-го ст. кілька тисяч закарпатських українців утворили свої колонії в Угорщині). На 1880 рік 1.2 млн. українців (4.6 % від усієї їх кількості) оселилося поза межами українських земель: 0.8 у Російській імперії (0.7 – у європейській її частині та 0.1 – в азійській), 0.2 – в Австро-Угорщині, 0.1 – у Сполучених Штатах)...

Причини української діаспори. Серед головних причин формування української діаспори у різні історичні періоди виділяються такі: 1) *економічні* (вони характерні для усіх періодів, але найбільш акцентовано вони впливали на еміграцію українців для кінця XIX-го – початку XX-го століть. Саме у цей період безземельні й малоземельні селяни та певною мірою низькооплачувані робітники покидали Галичину, Буковину та Закарпаття, що на той час входили до складу АвстроУгорщини; практично усі емігранти з українських земель, які входили до складу Російської імперії, були малоземельними селянами. Економічні чинники були, якщо не домінуючими, то, принаймні, помітними у виїзді українців після отримання Україною незалежності; 2) *соціальні* (властиві для українців, які проживали на землях, корті перебували певний час у складі інших держав, зокрема і у межах колишнього Радянського Союзу. Негативна дія соціальних чинників виявлялася в обмеженому доступові українців до системи охорони здоров'я, освіти, культури; 3) *політичні* (вони відчутно впливали на еміграцію українців у період між жовтневою революцією 1917 року та Другою світовою війною, як також після завершення Другої світової війни

й до середини 1950-х років та частково у 1970-і роки; 4) *культурні* стосувалися тих українців, котрі проживали у тодішньому Радянському Союзі і пов'язані у більшості з його русифікаторською політикою; 5) *етнічна дискримінація* (вона щодо українців з особливою силою виявлялася у ХХому столітті на територіях, які входили до Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії до їх возз'єднання з Україною у 1939-1945 рр. Передовсім йдеться про закони та етнокультурні практики, спрямовані на знищення української етнічності на цих територіях, як от заборона вживання української мови, обмеження користування нею в освітніх, культурницьких закладах та у публічному житті...

Хвилі та вектори української еміграції. Історія творення української діаспори пов'язана з чотирма хвилями еміграції: 1) перша хвиля охоплює період з останньої чверті ХІХ ст. до початку Першої світової війни (1914 р.); 2) друга хвиля – між двома світовими війнами (1918-1939 рр.); 3) третя хвиля припадає на час після Другої світової війни (найбільш інтенсивною вона була відразу по закінченню війни); 4) четверта хвиля – це поодинокі виїзди з території України її громадян у 1970-1980-ті роки та більш чисельні у роки незалежності (починаючи з 1990-х років і до нинішнього часу).

Найбільш помітні потоки емігрантів з українських земель, на базі котрих формувалися осередки української діаспори, у різні періоди спрямовувалися у таких напрямках: 1) на перших етапах, власне на етапах витоків (починаючи з ХІV ст.) українці, щоправда не масово, потрапляли до таких європейських країн, як Австрія, Італія, Туреччина, Франція, Швеція; 2) наприкінці ХІХ-го – на початку ХХ-го ст. чітко окреслюються два вектори еміграції українців – до країн Північної Америки (США і Канада), частково до країн Південно-Східної Європи та до східних регіонів

Російської імперії. Певна частина українців добиралася також до країн Південної Америки; 3) від часу жовтневої революції і по сьогоднішній день спектр напрямків української еміграції охоплює країни Північної Америки, Західної (а згодом і Східної)

Європи, різних частин колишнього Радянського Союзу, країни Азії, Африки, Південної Америки, Австралію...

Географічне розміщення української діаспори. Сьогодні вихідці із України та їхні нащадки мешкають у понад ста країнах світу. За їх географічно-територіальним розміщенням можна виділити три мегапростори: *західний* (країни на захід від кордонів України, включаючи Східну і Західну Європу, країни Північної, Центральної та Південної Америки, країни Балтії), *східний* (країни на схід від кордонів України –

Росія, країни колишнього Радянського Союзу – Азербайджан, Білорусь, Вірменія,

Грузія, Казахстан, Таджикистан, Туркменія, Узбекистан, – країни Південно-Східної Азії) та *південний* (країни африканського континенту та Австралія, Океанія й Нова Зеландія).

Перший мегапростір можна розділити на кілька регіональних просторів: *північноамериканський*, *південноамериканський*, *західноєвропейський*, *північноєвропейський*, *південноєвропейський*, *східноєвропейський*. Розвиваючись за загальними для усіх частин діаспори закономірностями, кожна із них мала і свої особливості. Об'єднавчими характеристиками для них були такі: вони значною мірою формувалися внаслідок міграцій, принаймні, на початкових етапах; вони прагнули поселятися компактно; тією чи іншою мірою вони намагалися зберігати етнокультурні риси своєї етнічної батьківщини і розвивати їх у контексті взаємодії з іншоетнічним довкіллям, не втрачаючи зв'язків з Україною. Особливості формування діаспор у різних регіонах цього мегапростору були пов'язані з такого роду обставинами: 1) особливостями соціально-економічного і етнокультурного розвитку країн поселення українців і проживання їх та їхніх нащадків впродовж тривалого часу; 2) формування діаспор за рахунок двох джерел – емігрантів та автохтонного українського населення, які проживали на територіях, що певний час входили до складу інших держав, зазвичай, це ті, які межують нині з Україною...

Соціально-демографічні характеристики української діаспори.

Щодо соціальнодемографічного складу, то кожна із хвиль еміграції, а, відповідно, і різні складові діаспори мала свої особливості. Так, серед першої хвилі з демографічного погляду переважали люди середнього і старшого поколінь, другої – люди працездатного віку й досвідчена за віком інтелігенція; у повоєнній (після 1945 р.) еміграції значну частину склали українці середньої вікової категорії, а серед останньої хвилі – представники найбільш продуктивного віку (18-55 років). Що стосується професійного складу, то тут сформувалося така картина. Перша хвиля вихідців із України – це, передусім, «сільськогосподарська» еміграція (малоземельне і безземельне селянство Буковини, Галичини, Закарпаття та українських земель, які перебували у складі Російської імперії), переважно без спеціальної професійної підготовки. Тому у країнах входу та територіях поселення вони займали найнижчі щаблі у структурі зайнятості – вони практикували сільськогосподарські роботи, скажімо, у канадських провінціях, на просторах Сибіру і Далекого Сходу, або ж працювали на низькооплачуваних місцях на копальнях вугільної промисловості

Пенсильванії, на підприємствах металургійної та металообробної галузей, а також у ткацькій і швейній промисловостях, на будівництві (США). Структура зайнятості визначала соціальне становище українських іммігрантів та переселенців першої хвилі таким чином: вони перебували внизу соціальної драбини, за рідкими винятками (заснування власних фермерських господарств у Канаді) характер їх зайнятості не дозволяв відразу підніматися по ній угору. У цей період, принаймні у північноамериканських країнах, представники першого покоління української діаспори формували соціальний капітал своєї спільноти, що дозволило стимулювати соціальну мобільність наступних поколінь. Друга і третя хвилі значною мірою складалася з українців з досить високим рівнем загальної й професійної освіти, а, відповідно, з більш високим соціальним статусом. Відомо, що серед емігрантів цих хвиль відчутною була частка представників освітньої, інженерної галузі, діячів науки і культури, котрі, не сприйнявши радянської ідеології, залишили етнічну батьківщину. Висока професійна підготовка, достатній рівень освіченості дозволяє значній частині новітніх українських іммігрантів успішно інтегруватися у соціальну матрицю країн поселення. Щоправда, і сьогодні у таких країнах, як Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Польща,

Португалія певний контингент українців залишається у статусі заробітчанської імміграції...

Культурницько-громадські активності української діаспори.

Українська діаспора з самого початку формувалася як соціокультурний феномен. Умови його формування та його життєздатності в іншоетнічному докільлі, його взаємодії з останнім, зокрема інтеграції його представників у соціальний та етнокультурний простір країн поселення, зумовлювалися кількома чинниками: 1) кількісним складом вихідців із українських земель; 2) географією їх походження; 3) поселенською структурою у країнах проживання; 3) політикою урядів країн та місцевої влади до чинника імміграції як основного мобілізатора формування діаспори; 4) рівнем толерантності/інтолерантності у міжетнічних відносинах на національному, регіональному і, особливо, на локальному рівнях.

Для функціонування такого феномена як діаспора необхідне, передусім, певне його кількісне наповнення, тобто сукупність осіб українського походження, здатне відтворювати себе у соціальному й етнокультурному плані як структурну спільноту країни проживання. Для процесів відтворення і розгортання етнокультурних активностей важливо, щоби у країнах проживання були етнічні ареали компактного розселення українців. Такі сьогодні зі значною кількістю носіїв українськості

фіксуються в Австралії, в Аргентині, у Бразилії, у Казахстані, у Канаді, у Молдові, у Польщі, у Румунії, у Сполучених Штатах Америки, в окремих регіонах Російської Федерації. Менш потужні, але помітні компактні поселення осіб українського походження знаходяться у Великій Британії, Латвії, Словаччині.

Сприятливі умови функціонування феномена у контексті його кількісного виміру існують в етнічних ареалах, етнічних анклавів українців, зокрема міські агломерації Дітройта, Нью Йорка, Чикага (США); у Канаді провінції Альберта, Манітоба, Саскачеван (Канада); Аделаїда,

Мельбурн, Сідней (Австралія); у Казахстані – це північні райони країни, Алмати; в Росії Алтай, Далекий Схід, Західний та Східний Сибір, Краснодарський край, Магаданська область,

Москва, Поволжя, Санкт-Петербург, Ставропольський край, Якутія; в Польщі прикордонні з Україною землі; в Румунії – це Бухарест, прикордонні землі), у Словаччині – словацькоукраїнське пограниччя тощо...

...Могутнім об'єднавчим чинником усього закордонного українства і творення його іміджу як цілісного історичного й соціального феномена є ініціація кількох великих й потужних за своїм потенційним впливом проектів та діяльність парасолькових організацій. Зокрема, такими є спільний проект материкових та діаспорних науковців і громадських діячів *«Енциклопедія Української Діаспори»* у семи томах (сьогодні видрукованими маємо дві книги першого тому про українців у США, четвертий том про українців в Австралії, Азії, Африці та матеріали до сьомого тому про українців на пострадянському просторі); просвітницький проект Петра Ющенка – портретна галерея із кількох тисяч одиниць *«Українці у світі»*; організації: *Українська всесвітня координаційна рада (УВКР)* – спілка громадських організацій, до якої входять організації з України й поза її меж, мета котрих обстоювання та захист мовних, освітніх, соціальних, культурних інтересів українців у всьому світі; *Світовий Конгрес Українців (СКУ)*, який об'єднує українські крайові центральні репрезентації 28 країн Північної та Південної Америки, Європи, колишніх республік Радянського Союзу, Австралії; *Європейський конгрес українців (ЄКУ)*, котрий концентрує увагу на вирішення питань українців, які мешкають у європейських країнах. До них можна додати Світову федерацію українських лікарських товариств, Асоціацію діячів української культури. Важливим моментом у діяльності цих та інших українських організацій є розбудова зв'язків з Україною на національному,

регіональному та локальному рівнях з метою сприяння зміцнення ролі української етнічності у сучасному світі. Йдеться про всесвітні конгреси українців, про чисельні акції підтримки «Майдану», про координацію акцій протестів на захист України від агресії Росії, про проведення культурницько-мистецьких фестивалів, конкурсів, виставок з української тематики у різних країнах світу...

...У нинішніх умовах стрімкої інтернетизації й технологізації процесів комунікацій між різними частинами одного й того ж феномена, яким є українська діаспора, а ще ширше зарубіжне українство, великої ваги набирають соціальні мережі та інструменти віртуального поєднання українців в усьому світі та підтримки зв'язків з Україною. Серед них, зокрема, Медіапортал української діаспори «VIDIA», який розміщує інформацію, що свідчить про живучість українських етнічних традицій у різних частинах світу й стимулює до її збереження та розвою, поширюючи її по усіх континентах й який пов'язує у єдиний феномен діаспорне українство; українсько-американська веб-платформа для створення блогів «UA Modna»; портал електронна бібліотека «DIASPORIANA» – проект із збереження інтелектуальної спадщини української еміграції, започаткований науковою бібліотекою Національного університету «Києво-Могилянська академія», котрий дає можливість вибудовувати міцний фундамент феномена «зарубіжне українство»; інтернет-архів «Українці в Америці». Важливим чинником розвою стосунків представників української діаспори з етнічною батьківщиною стало проведення у Києві Всесвітніх форумів українців, останній (VI) з яких відбувся у 2016 році.

Українська діаспора зробила помітний вклад у політичну, соціальну, економічну, науковоосвітню та культурну сфери життєдіяльності країн проживання: тут свого часу були засновані такі наукові установи, як Український Вільний Університет (Австрія-Німеччина), Український Соціологічний Інститут у Відні, Український Робітничий Університет у Празі. Українська діаспора збагатила історію цих країн великими іменами: Роман Гнатишин, генералгубернатор Канади у 1990-1995 рр., Едвард Стельмах, прем'єр-міністр канадської провінції Альберта, сенатор Павло Юзик, меценат Петро Яцик, диригент Віктор Мішалов, художній керівник знаменитої української капели бандуристів, художник Вільям Курилик, лінгвіст Ярослав Рудницький, відомий хокеїст Вейн Грецкі (Канада); авіаконструктор Ігор Сікорський, співачка Квітка Цисик, літературознавець Дмитро Штогрин, мовознавець Юрій Шевельов, історик Омелян Прицак, художник Яків Гніздовський, юрист Богдан Футей,

головний редактор Енциклопедії Української Діаспори Василь Маркусь (США), член Палати депутатів провінції Чако Оскар Пабло Дудик, підприємець Рамон Гренюк (Аргентина); директорка української школи у м. Рига Лідія Кравченко.

**СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЇ
(КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА)**

**SOCIAL COMMUNICATIONS AND PR-TECHNOLOGIES
(THE CHAIR OF SOCIOLOGY AND PUBLIC COMMUNICATIONS
OF NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY)**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЇ»**

другого рівня вищої освіти
за спеціальністю 054 «Соціологія»
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
кваліфікація Магістр соціології
2442.2 соціолог

***Профіль освітньо-професійної програми
Соціальні комунікації та PR-технології спеціальності
054 «Соціологія»***

1 – Загальна інформація	
<i>Повна назва вищого навчального закладу та структурного підрозділу</i>	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ
<i>Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу</i>	Магістр соціології 2442.2 соціолог
<i>Офіційна назва освітньої програми</i>	Соціальні комунікації та PR-технології
<i>Тип диплому та обсяг освітньої програми</i>	Диплом магістра, одиничний ступінь, 90 кредитів ЄКТС за 1 рік 4 місяці
<i>Цикл/рівень</i>	FQ-EHEA – другий цикл, QF-LLL – 7 рівень, НРК – 7 рівень
<i>Передумови</i>	Освітній ступінь «Бакалавр», ОКР «Спеціаліст»

Мова(и) викладання	Українська мова, англійська мова	
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	www.npu.edu.ua ; www.fspnu.npu.edu.ua	
2 – Мета освітньої програми		
	Надати студентам повну науково-методичну інформацію з акцентом на критичному мисленні та практичних навичках дослідження у керівній, організаційно-адміністративній, методичній, викладацькій, аналітичній та дослідницькій діяльності у соціології й соціально-педагогічній сферах; розвиток компетентностей, необхідних для комунікації, кооперації, поширення інформації та менеджменту проектів та мати високий рівень професійної компетенції, що включає: здійснення професійної діяльності згідно з етичними принципами та кодексом соціолога; осмислене володіння теоретичними основами професії; володіння професійними навичками; здатність поєднувати теорію і практику; вміння запланувати та здійснити актуальне наукове дослідження в соціологічній сфері; вміння здійснювати керівну діяльність в установах соціологічної та соціально-педагогічної сфери; вміння передбачати зміни у роботі та планувати діяльність відповідно до них; вміння ефективно користуватися письмовими та усними засобами комунікації та сучасними Internet технологіями.	
3 – Характеристика освітньої програми		
1	<i>Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація)</i>	ОПП є спеціалізованою. Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність – 054 Соціологія 10% цикл загальної підготовки, 90% цикл професійної підготовки.
2	<i>Орієнтація програми</i>	Освітньо-професійна підготовка магістра має прикладний характер; структура програми передбачає динамічне, інтегративне та інтерактивне навчання. Враховуючи майбутнє професійне спрямування, магістр з соціології повинен володіти комплексом знань з фундаментальних та прикладних дисциплін: історії, загальної, спеціальної, галузевої соціології, психології та педагогіки вищої школи, методами соціологічних досліджень, володіти математичними методами аналізу та обробки матеріалу, використовувати комп'ютерну техніку; оволодіти навичками спілкування з різними категоріями населення, опанувати навичками викладацької, виховної та управлінської діяльності. Наявність освітнього рівня магістр конкретизується спеціальними вміннями та знаннями достатніми для виконання професійних завдань та обов'язків інноваційного характеру даного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді соціологічної діяльності
3	<i>Основний фокус освітньої програми</i>	Основний фокус освітньо-професійної програми зосереджено на підготовці висококваліфікованих кадрів, які б мали глибокі міцні знання для виконання професійних завдань та обов'язків освітнього інноваційного характеру в галузі соціології. Програма дозволяє всебічно опанувати специфікою соціальної сфери, зробити акцент на формуванні навичок та здобутті знань у сфері соціально-педагогічних наук, що передбачає визначену зайнятість, можливість подальшої освіти та кар'єрного зростання. Ключові слова: магістр, соціологія, соціологічні дослідження, реклама, соціальні комунікації, PR-технології, спеціальні соціологічні теорії,

		галузева соціологія.
4	<i>Особливості програми</i>	Окремі фахові дисципліни освітньо-професійної програми викладаються англійською мовою. Посилена креативна, комунікаційна складова програми. Включений широкий перелік дисциплін за вільним вибором студента. Отримані компетентності освітньо-професійної програми дають можливість стажування в державних установах, на підприємствах та громадських організаціях.
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання		
1	<i>Придатність до працевлаштування</i>	За Класифікатором професій (із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: 2442.2 – соціолог; 2149.2 — аналітик комунікацій (крім комп'ютерів); 2433.2. – аналітик консолідованої інформації; 33- фахівці в галузі освіти; 334- інші фахівці в галузі освіти; 3436.1 – помічники керівників підприємств, установ та організацій 4190 – інтерв'юер.
2	<i>Подальше навчання</i>	Можливість навчатися за програмами магістратури, стажування та підвищення кваліфікації, користуватися всіма академічними правами згідно Закону України «Про вищу освіту».
5 – Викладання та оцінювання		
1	<i>Викладання та навчання</i>	Стиль навчання – особистісно-орієнтований з правом вибору предметів та теми дослідження. Навчання здійснюється у формах лекційних, практичних занять, самостійної позааудиторної роботи студентів, виробничих практик, через наукове керівництво у формі дослідницьких семінарів, методологічних груп, консультацій, самостійної роботи по формуванню навичок організації та проведення наукового дослідження. Упродовж написання магістерської наукової роботи здійснюється наукове керівництво. Магістр бере участь в наукових заходах з метою оприлюднення отриманих результатів дослідження. Навчання завершує публічний захист результатів магістерського дослідження
2	<i>Оцінювання</i>	Оцінювання здійснюється за трьома шкалами: Національною («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», «зараховано/не зараховано»), ECTS (A, B, C, D, E, FX, F), 100-бальною шкалою. Оцінюються усні та письмові екзамени, практика, есе, презентації, проектна робота. Оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» виставляються за підсумками екзаменів та диференційованих заліків, за результатами виконання курсових і магістерських робіт, за результатами практик. Оцінка «зараховано / не зараховано» виставляється за підсумками заліків.
6 – Програмні компетентності		
1	<i>Інтегральна компетентність</i>	Здатність виконувати складні спеціалізовані завдання в галузі соціології, що передбачає застосування положень і методів соціально-комунікаційних та інших наук і характеризується невизначеністю умов щодо забезпечення ефективності комунікаційної діяльності.

2	<i>Загальні компетентності (ЗК)</i>	<p>ЗК1 Здатність до абстрактного та конкретного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК2 Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК3 Володіння українською мовою.</p> <p>ЗК4 Здатність працювати в міжнародному контексті, зокрема читати професійну літературу, писати й спілкувати англійською.</p> <p>ЗК5 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ЗК6 Навички міжособистісної взаємодії, зокрема співпраці з метою досягнення професійного результату.</p> <p>ЗК7 Здатність до конструктивної критики та самокритики.</p> <p>ЗК8 Здатність до аргументованого представлення власної думки, компетентної та толерантної дискусії з її опонентами.</p> <p>ЗК9 Здатність діяти соціально відповідально, зокрема розуміння та застосування норм етики та права.</p> <p>ЗК10 Усвідомлення проблематики рівних можливостей у суспільстві, зокрема її гендерних, расових, вікових аспектів.</p> <p>ЗК11 Усвідомлення культурного розмаїття суспільств і викликів взаємодії в міжкультурному контексті.</p> <p>ЗК12 Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК13 Здатність до пошуку, обробки й аналізу інформації з різних джерел.</p>
3	<i>Фахові компетентності спеціальності (ФК)</i>	<p>ФК1 Здатність застосовувати соціологічні поняття, концепції та теорії для інтерпретації соціальних явищ і процесів.</p> <p>ФК2 Розуміння закономірностей взаємодії індивідів, соціальних груп, спільнот та суспільств.</p> <p>ФК3 Розуміння соціальної обумовленості особистості та життєвого шляху індивіда, а також ролі індивіда в життєдіяльності соціальних організацій, спільнот і суспільств.</p> <p>ФК4 Розуміння соціальних процесів, трендів, можливостей і викликів соціальних змін в Україні та світі.</p> <p>ФК5 Здатність зіставити методологію та результати різних соціологічних досліджень.</p> <p>ФК6 Здатність визначити суперечності та прогалини у наявному знанні.</p> <p>ФК7 Здатність зіставити наявне знання з практичними викликами.</p> <p>ФК8 Здатність розробити програму соціологічного дослідження.</p> <p>ФК9 Здатність застосувати соціологічний дослідницький інструментарій.</p> <p>ФК10 Здатність знайти соціальні дані у відкритому доступі, здійснити їх змістовне структурування й узагальнення.</p> <p>ФК11 Здатність проаналізувати, представити та проінтерпретувати числові й нечислові соціальні дані.</p> <p>ФК12 Усвідомлення відмінностей між ключовими соціологічними парадигмами.</p> <p>ФК13 Здатність використовувати професійно-профільовані знання та практичні навички з гуманітарних, соціальних та технічних наук для дослідження освітніх систем і освітніх процесів та вирішення практичних завдань у відповідній галузі освіти.</p>

<p>4</p>	<p><i>Фахові компетентності (за вибілковими блоками)</i></p>	<p>Вибірковий блок 1 «Соціальні комунікації в освітній галузі»:</p> <p>ФК14 Знання основ теорії комунікацій. Володіння технологіями в організації та проведенні спеціальних заходів. Можливість моделювати рекламні та PR-повідомлення.</p> <p>ФК15 Знання про сучасні методи проведення соціологічного дослідження; здатність застосовувати основні теоретичні та практичні методи аналізу та оцінки, зібраної науковим шляхом, інформації.</p> <p>ФК16 Розуміння основних концепцій, теоретичних принципів і основних понять політичного маркетингу та політичного менеджменту; здатність формувати уявлення про актуальну соціально-політичну проблематику реклами та PR.</p> <p>Вибірковий блок 2 «Соціальні комунікації»:</p> <p>ФК17 Розуміння тенденцій розвитку сучасної глобальної соціальної системи; здатність виявляти позитивний та негативний вплив глобалізації на розвиток національних суспільств; аналізувати та синтезувати теорії глобалізації, а також теорії розвитку та модернізації сучасних соціальних систем.</p> <p>ФК18 Розуміння історії розвитку соціальних комунікацій та еволюції засобів комунікації; здатність планувати та реалізувати прикладні соціологічні дослідження масової комунікації; розробляти програми соціологічного дослідження ЗМІ та проводити конкретні емпіричні дослідження</p> <p>ФК19 Здатність розкривати поняття прозорості як збільшення потоку своєчасної та надійної соціальної, економічної та політичної інформації, яка доступна для всіх зацікавлених сторін.</p>
<p>7 – Програмні результати навчання</p>		
	<p>ПРН1 Давати визначення соціологічних понять і застосовувати соціологічні поняття, концепції та теорії для пояснення практичних ситуацій.</p> <p>ПРН2 Визначати соціальні проблеми, їх можливі структурні та культурні чинники.</p> <p>ПРН3 Виявляти суперечності та/або прогалини у наявному знанні.</p> <p>ПРН4 Пояснювати епістемологічні виклики й евристичне значення основних соціологічних підходів та парадигм в історичній і сучасній перспективах</p> <p>ПРН5 Розуміти переваги й обмеження принципу «свободи від оцінок» у соціології в порівнянні з ангажованою та публічною соціологією.</p> <p>ПРН6 Пояснювати й застосовувати критерії науковості та об'єктивності досліджень.</p> <p>ПРН7 Формулювати дослідницькі запитання та конкретизувати мету дослідження.</p> <p>ПРН8 Розробляти дизайн та інструментарій соціологічного дослідження.</p> <p>ПРН9 Формувати репрезентативну вибірккову сукупність у дослідженнях базового рівня складності та розраховувати її обсяг (у магістерських програмах прикладного спрямування – у</p>	

<p>дослідженнях підвищеного рівня складності).</p> <p>ПРН10 Формувати нерепрезентативну вибірку сукупність відповідно до мети дослідження та дослідницьких запитань.</p> <p>ПРН11 Порівнювати переваги й обмеження різних методів збору соціологічної інформації.</p> <p>ПРН12 Застосовувати соціологічний дослідницький інструментарій індивідуально та у співпраці з іншими дослідниками.</p> <p>ПРН13 Пояснювати основи організації опитувальної мережі, зокрема контролю її роботи.</p> <p>ПРН14 Здійснювати аналіз і синтез, представлення й інтерпретацію числової і нечислової соціологічної інформації.</p> <p>ПРН15 Узагальнювати та зіставляти результати різних досліджень.</p> <p>ПРН16 Обґрунтовувати методологію та висновки власного дослідження.</p> <p>ПРН17 Користуватися ключовими відкритими базами/банками соціальних даних.</p> <p>ПРН18 Пояснювати етичні аспекти досліджень і застосовувати принципи дослідницької етики.</p> <p>ПРН19 Прочитавши англійською мовою академічний текст у галузі соціології, представити його критичне узагальнення українською або англійською.</p> <p>ПРН20 Здатність працювати в умовах загальних соціальних та професійних ризиків.</p> <p>ПРН21 Доводити інформацію про соціальні проблеми до громадськості, органів законодавчої і виконавчої влади через різні канали зв'язку; вміння готувати та оформляти управлінські документи.</p>	
8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
<i>Кадрове забезпечення</i>	Навчання забезпечують професорсько-викладацький склад кафедри соціології та публічних комунікацій: 40% – доктори наук, професори; 50% кандидати наук, доценти; 10 % – викладачі.
<i>Матеріально-технічне забезпечення</i>	Спеціально обладнані програмним та технічним забезпеченням, наочними та методичними матеріалами, спеціалізовані кабінети з проведенням консультативної роботи, лекційні аудиторії мають мультимедійне обладнання, проектор з демонстраційним екраном. Комп'ютеризовані робочі місця у Науковій бібліотеці надають можливість доступу до Інтернету та локальної мережі як бібліотеки, так і університету в цілому. Студенти мають змогу користуватися власними ПК з можливістю безкоштовного доступу до мережі Інтернет через бездротовий зв'язок (Wi-Fi).
<i>Інформаційне та навчально-методичне забезпечення</i>	Інформаційні та навчально-методичні матеріали розміщені на сайті кафедри соціології та публічних комунікацій та, віртуальному сайті НПУ імені М. П. Драгоманова. Бібліотечні друковані та електронні ресурси, електронні наукові видання із можливістю самостійної роботи та дистанційного навчання, впроваджена система управління курсами (електронне навчання) MOODLE. Для проведення методичної роботи при кафедрі функціонує навчально-методичний кабінет з навчальною літературою та оргтехнікою.

9 – Академічна мобільність	
<i>Національна кредитна мобільність</i>	_____
<i>Міжнародна кредитна мобільність</i>	_____
<i>Навчання іноземних здобувачів вищої освіти</i>	У межах ліцензійного обсягу спеціальності згідно з правилами прийому Університету передбачається підготовка іноземців.

ФОРМА АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Атестація випускників освітньої програми спеціальності 054 «Соціологія» проводиться у формі комплексного кваліфікаційного екзамену, захисту магістерської роботи та завершується видачею документу встановленого зразка про присудження йому ступеня магістра із присвоєнням кваліфікації: Магістр соціології, 2442.2 соціолог за освітньою професійною програмою «Соціальні комунікації та PR-технології».

Атестація здійснюється відкрито і публічно.

подається інформація про документи, які отримує випускник на основі її успішного проходження.

ПРОЕКТНА ГРУПА З РОЗРОБКИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЇ»:

<i>Голець Олег</i> –	аспірант
<i>Кісла Анна</i> –	професор, кандидат філософських наук
<i>Хоменко Наталія</i> –	викладач, кандидат психологічних наук
<i>Черній Людмила</i> –	професор, кандидат історичних наук
<i>Чернова Катерина</i> –	професор, доктор соціологічних наук (керівник проектної групи)
<i>Чугаєвський Віталій</i> –	професор, кандидат педагогічних наук
<i>Штепа Сергій</i> –	професор, кандидат політичних наук

**ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ: КУРС (ПІДРУЧНИК)
КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ (ЕТНОСОЦІОЛОГІЧНА
НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЄВТУХА)**

**ETHNOSOCIOLOGY: MANUAL OF CONTEXTUAL LEARNING
(THE ETHNOSOCIOLOGICAL SCIENTIFIC SCHOOL
OF PROFESSOR VOLODYMYR YEVTUKH)**

ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ:

**КУРС КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
У СТРАТЕГІЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ЕТНІЧНІ СТУДІЇ»
(ВІД ВИКЛАДАННЯ ДО НАВЧАННЯ)**

- МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ОСВІТА
- ПОЛІЕТНІЧНА ОСВІТА
- КОНТЕКСТУАЛЬНЕ НАВЧАННЯ

КОНТЕКСТУАЛЬНЕ НАВЧАННЯ

(ВИЗНАЧЕННЯ)

У відповідності з теорією **контекстуального навчання**, навчання здійснюється лише тоді, коли студенти (ті, хто вчаться) отримують й обробляють інформацію чи знання у такий спосіб, що забезпечує сенс його засвоєння у певному довіллі (якщо студенти пов'язують отриману інформацію зі своїм внутрішнім світом пам'яті, досвідом та потребами). Цей підхід навчання і викладання передбачає, що розум природньо шукає значення (явища, предмета) у певному контексті, тобто у довіллі, у якому

перебуває особа; тоді пошуки взаємопов'язаностей мають сенс і стають корисними (**HULL's Definition**).

Контекстуальне навчання – це навчання, яке сконструйоване таким чином, що студенти можуть здійснювати свої активності (діяти) та вирішувати проблеми у той спосіб, який відповідає природі самих проблем у реальному світі. Наукові дослідження посилюють ефективність навчання у поліваріантних контекстах (**KARWEIT's Definition**).

ОСОБЛИВОСТІ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

- **виокремлення** проблем для подальшого вирішення
- **розуміння**, що викладання і навчання повинно мати багатоаспектний характер
- **допомога** студентам у навчанні, моніторинг їх навчання та формування у них саморегуляційної культури
- **викладання** у контексті різноманітного життєвого досвіду студентів
- **заохочення** студентів навчатися одне у одного
- **застосування** адекватного оцінювання

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

- **ситуативне пізнання** – все навчання носить практичний характер
- **соціальне пізнання** – внутрішньособистісні конструкції
- **розповсюджене пізнання** – конструкції, що постійно формуються іншими людьми та позаіндивідуальні досвіди

Представники конструктивістської теорії вважають, що **навчання** – це процес **конструювання знань через передачу досвіду**

КУРС: ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ

ЧАС ЛЕКЦІЙ: середа: 13.00

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ: середа: 14.30

ЛЕКТОР: проф. володимир євтух

АСИСТЕНТ-ДОСЛІДНИК: доц. володимир крячко

АУДИТОРІЯ: 206

КОНСУЛЬТАЦІЙНІ ГОДИНИ: середа: 14.30-15.50

ВЕБ-САЙТ КУРСУ: <http://ethnoencyclopedia.info>

СТРУКТУРА КУРСУ

ЛЕКЦІЯ

КОНСУЛЬТАЦІЯ

(skype, google groups, e-mail)

ПРОСЕМІНАР

(студенти можуть пропонувати теми)

СЕМІНАР

(можливе запрошення контекстуальних експертів)

КОЛОКВІУМ

МІКРОКОНФЕРЕНЦІЯ

(студенти вибирають тему для доповіді, мультимедійний супровід)

ЕКЗАМЕН

(за результатами мікроконференції, есею, домашнього завдання)

РЕЙТИНГУВАННЯ ВАЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ДО КОЖНОЇ ЛЕКЦІЇ

Інформація першої необхідності (дуже важлива)

Інформація другої необхідності

Інформація третьої необхідності (ситуативна, вирішення конфліктів)

Шпайхер: відкладена інформація (архіви, мультмедіа, інфографіки)

**ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА КУРСУ
КОНТЕКСТУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ «ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ»**

ТЕОРЕТИЧНИЙ БОКС 1

(2 лекцій, 2 просемінари, 2 семінари, 1 консультації, 3 есе, 1 колоквиум)

**ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.
ЕТНІЧНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ СУЧАСНОГО СВІТУ**

1. Визначення етносоціології
2. Стадії розвитку етносоціології
3. Концептуальний та термінологічний апарат етносоціології
4. Методологія етносоціології
5. Етнічний склад світу (мови, етноси)
6. Типи етнічних спільнот: нації, етноси, етнічні меншини
7. Джерела поліетнічності
8. Етнічна динаміка у соціальному просторі
9. Етнокультурний та етнорелігійний простори: Україна та світ
10. Візуалізація етнічної диверсифікації сучасного світу (картографія, інфографіка, таблиці, фото, звуки, відео)

Тема дослідження: Етносоціологія як інструмент набуття знання про етнічну диверсифікацію сучасного світу

Колективне дослідження – питання опрацьовуються колективно, висновки та результати обговорюються. 10 хвилин – обговорення процесу, запрошення спікерів, надання завдань, 20 питань, спільна підготовка опитувальника.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БОКС 2

(3 лекції, 2 просемінари, 2 майстер-класи, 1 консультація, 1 колоквиум)

Ідентичності, конфлікти, етнополітичний менеджмент

ТЕОРЕТИЧНИЙ БОКС 3

(1 лекція, 1 мікроконференція)
Етнічна діаспора у сучасному світі

ТЕОРЕТИЧНИЙ БОКС 4

(1 лекція, 2 майстер-класи, 3 есеї, 1 консультація)
Етнічна динаміка українського суспільства

У ВИСЛІДІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТИ (1)

- Ознайомляться з різними теоріями, які пояснюють етнічність
- Отримають розуміння відмінностей між поняттями **етнічність**, **раса** і **нація**, а також основних концептуальних припущень щодо даних категорій
- Навчаться розглядати етнічність, расу і націю у соціально-політичному та природно-біологічному ракурсах
- Поглиблять своє розуміння теорій етнічності вивчаючи широке поле етнографічних прикладів у контексті дослідження специфічних спільнот
- Опанують різні базиси, на яких етнічність конструюється, формується і реформується з плином часу. Пропонована базосистема включає, зокрема, релігію, місце (топос), мову, різнокомбінації останніх тощо

У ВИСЛІДІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТИ (2)

Отримають знання про історію, міфи походження різних етнічних груп і розуміння того, як відбувається конструювання ідентичності під впливом культурних, соціальних та політикоекономічних факторів.

- Зможуть піддавати рефлексії власну етнічну ідентичність.
- Зможуть чітко артикулювати свої власні погляди стосовно етнічності/раси/нації комбінуючи критичне мислення, первинні і вторинні дані, дані письмових джерел, дані та результати польових досліджень і практично-навчальних завдань.
- Зможуть практично застосовувати знання, які вони отримують у процесі навчання, зокрема у контексті пошуків розуміння власного суспільства, особливо його мультикультурності та поліетнічності.

ОЦІНЮВАННЯ КУРСУ

Підсумкова **оцінка** з даного курсу складається із міксу наступних **активностей студента**: загальна участь, здатність синтезувати концептоутворення, критичне мислення, польові дослідження, вирішення практично-навчальних завдань, письмова і усна артикуляція ідей та концептів.

Пропонуються 4 основні компоненти оцінування:

- аудиторна/семінарська участь
- усна презентація
- взятий додому екзамен
- дослідницький есей.

Для здачі курсу студенти повинні виконати вимоги щодо перелічених компонентів

РОБОТА НА СЕМІНАРАХ І УСНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ (20%)

Кожен студент повинен зробити 10-хвилинну презентацію (використовуючи Power Point тощо) базуючись на текстах заданої для опрацювання на тиждень наукової літератури. Презентації будуть супроводжуватись загальною дискусією, у якій повинні брати участь усі студенти

СТРУКТУРА ПРЕЗЕНТАЦІЇ

- Резюме змісту текстів опрацьованої літератури на семінар (власними словами)
- Синтез основних ідей авторів у кількох реченнях
- Ідентифікація положень (ідей) автора, з якими Ви погоджуєтесь і чому
- Ідентифікація положень (ідей) автора, з якими Ви не погоджуєтесь і чому
- Співставлення текстів 2-3-х літературних джерел (заданих для опрацювання на семінар) – чи вони мають зв'язок, до якої міри вони пов'язані, наскільки співпадають/не співпадають ідеї їх авторів?

ВЗЯТИЙ ДОДОМУ ЕКЗАМЕН (40%)

Актуальні теми-проблеми для України у європейському та світовому контекстах

ДОСЛІДНИЦЬКІ ЕСЕЇ (СТАТТІ) (40%)

- до 3000 слів

- теми пропонують: викладачі (70%) і студенти (30%)

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

3 довідники, 8 монографій, 2 навчальні посібники, 150 статей, матеріали двох інноваційних семінарів, 10 засідань етносоціологічної школи професора Володимира Євтуха (Київ, Краків, Луцьк, Рига, Ялта, Переяслав-Хмельницький), інтернет-ресурси

ПРЕЗЕНТУЄМО

PRESENTATIONS

ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

CENTER FOR EVALUATION OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND SOCIAL PROGRAMMS

*ЦЕНТР ЕВАЛЮАЦІЇ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНИХ, ГУМАНІТАРНИХ НАУК ТА АДМІНІСТРУВАННЯ.
ЗАСНОВАНО 2008 РОКУ (КИЇВ, УКРАЇНА)*

ЗАВДАННЯ ЦЕНТРУ

- формування евалюаційної культури в Україні
- підготовка, оцінка і супровід науково-освітніх та соціальних програм, а також дослідницьких проектів, які фінансуються за рахунок державних і спонсорських коштів
- формування евалюаційної культури в Україні
- проведення досліджень у сфері евалюації, навчання, підготовки магістерських програм та консультування дослідницьких проектів
- супровід здобуття магістерського та докторського («Ph.D.») ступенів у зарубіжних університетах

- розробка пілотних магістерських програм у соціальних науках та адмініструванні
- організація навчань, курсів, тренінгів для менеджерів програм та проектів, науково-практичних семінарів, конференцій, «круглих столів»
- консультування щодо публікацій у європейських та американських наукових виданнях

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- *Науковий журнал «Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти»* (заснований Центром у 2015 р.)
- **Сайт:** <http://evaluation.com.ua>
- **E-mail:** evaluation.com.ua@gmail.com
- **Сторінка на Facebook:** <https://www.facebook.com/Центревалюації-науково-освітніх-та-соціальних-програм>

ЗРЕАЛІЗОВАНІ ПРОЕКТИ

ПРОЕКТ:

«Адміністративний менеджмент ОСББ» (у співпраці з Міністерством житлово-комунального господарства України, 2009 р.)

СЕМІНАРИ:

Національні меншини у міському просторі Києва (у співпраці з Київською міською державною адміністрацією, 2011-2012 рр.)

ПРОЕКТ:

Підготовка волонтерів Євро-2012 (у співпраці з Київською міською державною адміністрацією, 2011-2012 рр.)

ВИДАННЯ:

«Навчально-методичний посібник «Основи волонтерської діяльності в міжнародному спорті» (у співпраці з Київською міською державною адміністрацією, 2012 р.)

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ:

Регіональні та локальні ідентичності (у співпраці з Університетом імені Мірії Скадовські-Кюрі у м. Любліні)

Конференція: Етносоціологічний та епістемологічний дискурс у науковому просторі, Київ (2013 р.)

Конференція: «Contemporary Educational Challenges» (Lublin, 2015)

Конференція: «Contemporary Problems of Social Change: Polish and Ukrainian Experience» (Kyiv, 2015)

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ ПРОЕКТ:»

Identities of Central-Eastern European Nations», (Дрогобич-Трускавець-Хирів, 2016 р.). Конференція

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ:

«Малі міста – великі традиції – «Локальні ідентичності українських міст у контексті освітніх практик» (Умань-Немирів-Тульчин, 2016 р.)

СЕМІНАРИ З ЕВАЛЮАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

ЕВАЛЮАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ (2014 Р.)

- Ініціювання процесу формування евалюаційної культури в Україні як чинника у визначенні цінності наукових та освітніх програм і проектів, які пропонуються для виконання в Україні, а також окреслення ролі евалюації у демократизації освітнього простору України
- Комплекс «Гарт» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (озеро Світязь, Волинська область)

У СПІВПРАЦІ З:

- Східноєвропейським національним університетом імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Інститутом соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Міжнародною дослідницькою групою «Ягеллонські культурні студії (Jagiellonian Cultural Studies)», (Краків, Польща)
- Collegium Civitas (Варшава, Польща)

УЧАСНИКИ З:

Варшави, Донецька, Дрогобича, Києва, Козина, Кракова, Ломжі, Луцька, Львова, Переяслава-Хмельницького, Риги, Франкфурта-на-Майні, Харкова, Шацька

МАЙСТЕР-КЛАСИ:

- «Наукові і практичні вартості евалюації», Лешек Корпоровіч, Краків

- «Від початкового до кваліфікованого рівня на ринку праці в Європі – шанс просування у повному смислі слів: професійно, персонально, інтелектуально», Морітц Гунцінгер, Франкфурт-на-Майні
- «Як успішно робити публічний журнал», Міхаель Руїсс, Франкфурт-на-Майні

ЕВАЛЮАЦІЯ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (2015 Р.)

- Стан функціонування науково-освітніх програм для національних меншин на рівні середньої школи України, обговорення необхідності підготовки бакалаврських та магістерських програм з історії та культури національних меншин, методологічні підходи до вибудовування та супроводу цих програм, межі адаптації зарубіжного досвіду в Україні
- м. Київ (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова),
- м. Переяслав-Хмельницький (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»)

У СПІВПРАЦІ З:

- ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Переяслав-Хмельницький, Україна)
- Інститутом соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Міжнародною дослідницькою групою «Ягеллонські культурні студії (Jagiellonian Cultural Studies)» (Краків, Польща)
- Науковою етносоціологічною школою професора Володимира Євтуха (Київ, Україна)
- Факультетом педагогіки, психології та мистецтв Латвійського університету (Рига, Латвія)

УЧАСНИКИ З:

Б'ялистока, Варшави, Дрогобича, Києва, Кракова, Луцька, Львова, Нью-Йорка, Переяслава-Хмельницького, Риги, Сімферополя, Франкфурта-на-Майні, Харкова, Чернівців

МАЙСТЕР-КЛАСИ:

- *Локальні етнокультурні традиції*, Ольга Стрілець, Переяслав-Хмельницький
- *Ляльки-мотанки*, Ольга Шкира, Переяслав-Хмельницький

ЛЕКЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕКСПЕРТІВ

ЛЕКЦІЯ: Функціонування незалежних сімейних сервісних центрів
(проф. Міхаель Рюммеляйн, Цюріх, Швейцарія, 2015 р.)

ЛЕКЦІЯ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ: Курс юного патріота
(доц. Максим Колесніченко, НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна, 2015 р.)

ЛЕКЦІЯ: Sapere aude – Критичне мислення в університеті
(проф. Занда Рубене, Латвійський університет, Рига, Латвія, 2016 р.)

**ДИСКУСІЙНИЙ ФОРУМ: Підготовка фахівців-соціологів:
обмін досвідом**
(спікер – проф. Олоф Нільсон, Університет Лунду, Лунд, Швеція, 2016 р.)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

Чернігів – перлина церковної архітектури (у співпраці з Інститутом історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, 2016 р.)

МИ СПІВПРАЦЮЄМО

Вища школа агробізнесу в Ломжі (Ломжа, Польща)

- ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Переяслав-Хмельницький, Україна)
- Інститут саморозвитку людини «Самріті» (Київ, Україна)
- Латвійський університет (Рига, Латвія)
- Литовський університет освітніх наук (Вільнюс, Литва)
- Міжнародна дослідницька група «Ягеллонські культурні студії» (Краків, Польща)
- Наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- Польське евалюаційне товариство (Варшава, Польща)
- Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Сучава, Румунія)
- Східноєвропейський колегіум (Хирів, Україна)
- Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- Уманський національний університет садівництва (Умань, Україна)
- Університет в Б'ялистоці (Б'ялисток, Польща)
- Університет Марії Склодовської-Кюрі (Люблін, Польща)
- Університет Південної Данії (Одензе, Данія)
- Університет прикладних наук (Франкфурт-на-Майні, Німеччина)
- Фонд «Демократичні ініціативи» (Київ, Україна)
- Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
- Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
- Ягеллонський університет (Краків, Польща)
- Collegium Civitas (Варшава, Польща)

КОМАНДА ЦЕНТРУ

АДМІНІСТРАТИВНА РАДА

<i>Володимир Євтух</i> (Київ, Україна) –	очільник
<i>Олексій Задоєнко</i> (Київ, Україна) –	юридичний супровід
<i>Сергій Сабадаш</i> (Київ, Україна) –	адміністративні справи
<i>Олег Голець</i> (Київ, Україна) –	тім-менеджер
<i>Руслан Фірсов</i> (Київ, Україна) –	мобільна логістика
<i>Світлана Цилюрик</i> (Київ, Україна) –	івентний менеджер

ІНФОРМАЦІЙНА ТА PR-ПІДТРИМКА

<i>Валентин Верьовкін</i> (Київ, Україна) –	освітні платформи
<i>Костянтин Коган</i> (Нью Йорк, США) –	соціальні комунікації
<i>Олександр Коротич</i> (Київ, Україна – Копенгаген, Данія) –	управління проектами та програмами
<i>Міхаель Руїсс</i> (Франфурт-на-Майні, Німеччина) –	міжнародні медіа-комунікації
<i>Людмила Савенкова</i> (Київ, Україна) –	інформаційні ресурси
<i>Сергій Штена</i> (Київ, Україна) –	маркетинг та соціологічні проекти

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ЕКСПЕРТИ

<i>Рудіте Андерсоне</i> (Рига, Латвія) –	освіта дорослих
<i>Домінік Буше</i> (Одензе, Данія) –	менеджмент маркетингу
<i>Едгард Рой Він</i> (Констанц, Німеччина) –	соціальні програми
<i>Морітц Гунцінгер</i> (Франкфурт-на-Майні, Німеччина) –	PR-технології
<i>Олександр Золотухін</i> (Львів, Україна) –	локальні проекти
<i>Марія Каплун</i> (Харків, Україна) –	теорія евалюації

<i>Ганна Кісла</i> (Київ, Україна) –	міжнародний проект «Малі міста – великі традиції»
<i>Наталія Коваліско</i> (Львів, Україна) –	освітні та наукові програми
<i>Максим Колесніченко</i> (Київ, Україна) –	експерт-практик з соціально-психологічних дисфункцій та генетичного спадку у соціальних комунікаціях
<i>Лешек Корпоровіч</i> (Краків, Польща) –	евалюаційні проекти, теорія та практика евалюації
<i>Лідія Кравченко</i> (Рига, Латвія) –	шкільна освіта
<i>Дорота Місеюк</i> (Б'ялисток, Польща) –	мультикультурна освіта
<i>Любов Піголенко</i> (Київ, Україна) –	освітні програми
<i>Лариса Полівко</i> (Київ, Україна) –	соціальні проекти
<i>Сергій Рик</i> (Переяслав, Україна) –	наукові програми
<i>Занда Рубене</i> (Рига, Латвія) –	інноваційні технології в освіті
<i>Оксана Патенок</i> (Київ, Україна) –	етнокультурні практики
<i>Світлана Солов'яненко</i> (Козин, Україна) –	арт-консультування
<i>Світлана Ставицька</i> (Київ, Україна) –	соціально-психологічне консультування
<i>Геннадій Ставицький</i> (Київ, Україна) –	міжнародне партнерство
<i>Лариса Хиженяк</i> (Харків, Україна) –	освітні та наукові програми
<i>Людмила Черній</i> (Київ, Україна) –	освітні програми
<i>Олександр Цветков</i> (Київ, Україна) –	транспарентність міжнародних комунікацій
<i>Галина Щерба</i> (Львів, Україна) –	етнокультурні практики
<i>Алла Ярошенко</i> (Київ, Україна) –	соціальна політика
<i>Сільвія Яскула</i> (Ломжа, Польща) –	міжнародні освітні проекти

АНОНС НАУКОВО-ОСВІТНІХ ІВЕНТІВ

**ANNOUNCEMENT OF SCIENTIFIC
AND EDUCATIONAL EVENTS**

**ЗАСІДАННЯ НАУКОВОЇ ЕТНОСОЦІОЛОГІЧНОЇ
ШКОЛИ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЄВТУХА**

**MEETING OF THE SCIENTIFIC ETHNOSOCIOLOGICAL
SCHOOL OF PROFESSOR VOLODYMYR YEVYUKH**

ТЕРМІН ПРОВЕДЕННЯ: листопад 2020р.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ:

Національний Педагогічний Університет імені М. П. Драгоманова, Київ

ТЕМА:

ЕТНІЧНА ДИНАМІКА НАСЕЛЕННЯ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТИ

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ

INTERNATIONAL CONFERENCE

ЕВАЛЮАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: МІЖНАРОДНІ КОНТЕКСТИ І УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

EVALUATION IN EDUCATIONAL PROCESS: INTERNATIONAL CONTEXTS AND UKRAINIAN PERSECTIVE

ЛОКАЦІЯ:

м. Київ (Україна), Національний Педагогічний Університет імені
М. П. Драгоманова

LOCATION:

Kyiv (Ukraine), National Pedagogical Dragomanov University

ЧАС ПРОВЕДЕННЯ:

червень 2021 р.

DATE:

June 2021

УЧАСНИКИ:

українські та зарубіжні дослідники та практики (педагоги, соціологи,
менеджери освітнього простору)

PARTICIPANTS:

Ukrainian and foreign researchers and practioners (pegagogues, sociologists,
managers of educational space)

КОНСУЛЬТАНТИ ПРОЕКТУ:

проф. Лешек Корпоровіч (Польща), проф. Сільвія Яскула (Польща), проф. Рудіте Андерсоне (Латвія), проф. Володимир Євтух, проф. Оксана Патенок (Україна)

ADVISERS OF THE PROJECT:

prof. Leszek Korporowicz, prof. Sylwia Jaskula (Poland), prof. Rudite Andersone, MSc Lidiya Kravchenko (Latvia), prof. Volodymyr Yevtukh, Oksana Patenok (Ukraine)

«ЕВАЛЮАЦІЯ: НАУКОВІ, ОСВІТНІ, СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ» № 5.

ТЕМА ВИПУСКУ: «ЕВАЛЮАЦІЯ В ОСВІТІ»

(статті та матеріали подавати до 12 листопада 2020 р.)

ОСВІТНІ ЕСЕЇ

EDUCATIONAL ESSAYS

ЕТНІЧНА ПАЛІТРА НЬЮ ЙОРКА

ETHNIC PALETTE OF NEW YORK

NEW YORK, NEW YORK: THE ONLY PLACE TO BE ЕТНІЧНА «МОЗАЙКА» НЬЮ ЙОРКА: СТАТИСТИЧНИЙ ВИМІР

Населення Нью Йорка складалося переважно із «прийшлого» люду – іммігрантів, які у різні періоди недовгої історії Сполучених Штатів із різних країн світу могутніми потоками стікалися сюди й більшість із, особливо, тих, хто прибував із-за океану (з Європейського континенту), не оминали це місто. Частина їх просувалася далі на захід, на північ країни, але велика маса осідала у Нью Йорку, разом із нащадками творячи сучасний етнокультурний ландшафт міста. То ж сьогодні 36 відсотків населення Нью Йорка – це ті, хто тут не народився, а, якщо до цього додати тих, хто народився від іммігрантів, то, безумовно, ця цифра буде ще більш вражаючою. Навіть якось важко уявити, що людність мегаполісу розмовляє 170-ма мовами світу. Здається, ось де Вавілон! Але ж ні – не розпадається, не гине, а, навпаки, тримається й притягує до себе усе нових і нових етнофорів, носіїв різних культур й мов. Але найдивніше – місто дозволяє усім з їх різномов'ям відчувати себе комфортно й не соромитися своєї, можливо, не завжди поширеної й зрозумілої для інших, мови.

Давайте кинемо оком на етнонаціональну структуру Нью Йорка й спробуємо зафіксувати у пам'яті, якщо не усі його етнічні спільноти, то, бодай, чисельні, чи ті, котрі культурою своєю й своїм вкладом у розвій цього міста стали помітними у його етнічній палітрі. Поки що ми будемо послуговуватися даними із різних джерел, скажімо, демографічним обстеженням населення США, яке здійснювалося впродовж 2006-2008 років та повертатися до попереднього перепису, оскільки дані останнього перепису поки що не опрацьовані такою мірою, щоби з впевненістю ними користатися.

За усіх обставин, навіть якщо вам здається, що вулиці (перехожі) Нью Йорка надто насичені дуже темношкірими й менш темношкірими, латиноамериканцями, азійцями (їх у науковій етносоціологічній та етнологічній літературі називають «помітними меншинами»), не поспішайте робити висновок, що інші білі – це приїжджі, туристи. Біле населення має своє міцне коріння у Нью Йорку, передусім, ті, кого американські (а за ними і ми, вже неамериканські) дослідники історії колонізації Американського континенту називають «WASP–WhiteAmericanAnglo-SaxonProtestan» – «Білий протестант англосаксонського походження». Згідно з пануючими на той час (це XIX ст.) ідеологічними концепціями і практиками, вважалося, що саме WASP (англійці, ірландці, шотландці та валлійці) утворили ядро американської нації; а згодом до них долучилися німці та вихідці із скандинавських країн. Тому саме вони мали займати панівні позиції у суспільному житті Америки, а усі, хто прибував до Сполучених Штатів мусили «перебирати» норми та цінності, котрі культивувалися ідеологами WASP. Щоправда, з часом під тиском масової імміграції наприкінці XIX-го – на початку XX-го ст. із країн Південно-Східної Європи та деяких інших регіонів світу (нові джерела давали понад 50% іммігрантів) частка вихідців із країн Північної та Західної Європи зменшувалася, що, безумовно, зменшувало роль WASP у розвитку США, а також відбилося на суспільній ситуації і Нью Йорка.

Сьогодні біле населення Нью Йорка – це майже 45 відсотків постійних його мешканців (понад 3 млн 700 тис.). Кілька років тому серед десятка найбільших білих спільнот міста – італійці (8.2 %), ірландці (5.2%), німці (3.4%), русськіє (3.0%), поляки (2.7%), англійці (1.8%), греки (1.0%), французи (0.8%), угорці (0.7%), українці (0.6%). До цього переліку я свідомо додаю ще й такі спільноти, як шотландці (0.5%), шотландці-ірландці (0.3%), голландці (0.3%), норвезькі (0.3%), шведи (0.3%). Я підкреслив, що свідомо згадую останні спільноти: свого часу саме вони формували імідж Америки, зокрема і Нью Йорка, саме вони прагнули до того, щоб усі, хто прибуває до

США вибудовували своє життя за їх зразками. Сьогодні, як бачимо, статусні ролі змінилися й вони складають не дуже відчутну частку у населенні Нью Йорка. Щоправда, деякі із перелічених вище етнічних спільнот є помітними у мозаїчній палітрі міста. Скажімо, ньюйоркців ірландського походження налічується понад 420 тисяч. Звичайно, це не така вражаюча кількість як у другій половині XIX-го століття, та вони продовжують відігравати вагому роль у соціальному житті мегаполісу і його політиці; значна їх частка зосереджена у таких секторах, як **Римо-Католицька** церква, пожежна охорона та поліція. Німці були першими, хто в середині XIX-го століття утворив неангломовний етнічний анклав у Нью Йорку; а сьогодні вони налічують понад 255 тисяч його мешканців й здійснюють культурницьку діяльність у численних просвітницьких та релігійних організаціях, клубах тощо. Італійці хоча і не відносяться до WASP та в історії Нью Йорка вони відігравали (й продовжують це робити) велику роль. До речі, італійці – найбільш чисельна європейська етнічна спільнота міста – їх тут майже 700 тисяч (а якщо взяти до уваги Великий Нью Йорк – метрополію, то прихисток собі у ній знайшли понад 3 млн 370 тис. людей італійського походження) з їх десятками етнокультурних закладів, італомовними школами, фестивалями. Більше італійців ви знайдете хіба що у Сан Паулу, чи Буенос Айресі, чи у Мілані, чи то у Римі.

На сьогодні другою за чисельністю етнічною спільнотою мегаполіса є латиноамериканці, або кольорові ньюйоркці іспанського походження – вони складають 27.5 %. Завважу, що цю спільноту утворюють такі етнічні групи: суто латиноамериканці (вихідці із країн Центральної та Південної Америки) – 14.2%, пуерторіканці – 9.4%, мексиканці – 3.4%, кубинці – 0.5%.

Ще однією відчутною етнорасовою спільнотою є афроамериканці та чорношкіре населення, яке народилося за межами Сполучених Штатів. Таких у Нью Йорку налічується 25.1%. Я не буду нагадувати історії про те, як з Африки до Сполучених Штатів завозили рабів – так це мало місце. Та з часом вже від них народилося тут багато нащадків, що разом з іммігрантами та нащадками з країн Карибського регіону (Барбадос, Беліз, Гаїті, Гайна, Гренада, Тринідад і Тобаго, Ямайка) та африканських країн на південь від Сахари. Щоправда, частка чорношкірого населення Нью Йорка швидко зростала до певного часу – у 2006 році вперше з часів Громадянської війни (1861-1865 рр.) вона почала зменшуватися. До цього спричинилися кілька факторів: афроамериканці іммігрують до інших міст Америки; зниження рівня народжуваності; зменшення кількості чорношкірих іммігрантів з Карибів та Африки.

Серед азійців китайці складають найбільшу за чисельністю етнічну китайську спільноту за межами Китаю (понад 650 тис.). Вочевидь, варто нагадати, що перші китайські іммігранти прибули до Нью Йорка, саме на Мангеттен, ще у 1870 році, щоби подивитися, що їм може запропонувати «Золота Америка». Присутність китайців у місті з того часу постійно посилювалася. Однак Закон про виключення китайців із дозволів на в'їзд до США, прийнятий у 1882 році, припинив потік вихідців із Піднебесної. Така ситуація зберігалася до 1943 року, коли американський уряд виділив певну квоту для в'їзду китайців до Сполучених Штатів; поступово вони її вибрали і уже, починаючи з 1968 року не спостерігається різкого збільшення китайців в етнонаціональній структурі населення Нью Йорка. На сьогодні китайці – це майже п'ять з половиною відсотків мешканців мегаполісу.

Серед інших етнічних спільнот Нью Йорка, які творять нині азійський конгломерат міста, – індійці (майже 227 тис. – 2.7 %), вихідці із інших країн Азії (Камбоджа, Лаос, Пакистан – 1.2 %). В азійській частині етнічної палітри присутні також корейці (понад 88 тис. – 1.1 %), філіппінці (близько 80 тис. – 0.8 %), японці (26 тис. – 0.3 %) та в'єтнамці (18 тис. – 0.2 %).

Домініканці та колумбійці почали з'являтися у Нью Йорку у різні часи: перші ще наприкінці ХІХ-го ст., а другі – порівняно недавно, у 1960-х роках. Якщо частка останніх не дуже помітна, то домініканці налічують понад 600 тис., що складає майже 28 відсотків латиноамериканської спільноти міста (друга після мексиканцівгрупа у цій категорії). Однак і домініканців, і колумбійців об'єднує одна характерна риса їх сучасної динаміки – постійне зменшення їх чисельності у Нью Йорку.

Коли згадуєш про пуерторіканців у Нью Йорку, то вони, як, до речі, і китайці чи то євреї, складають найбільшу за чисельністю етнічну спільноту поза межами своєї етнічної батьківщини. Перша їх група прибула до Нью Йорка у середині ХІХ-го століття; згодом ще дві великі хвилі мали місце – перша, після іспансько-американської війни (1898 р.), і Пуерто Ріко перейшло у володіння до США; друга, після прийняття Акту Джонса-Шафрота(1917 р.), згідно з яким пуерторіканцям надавалося американське громадянство, що давало можливість пересуватися (навіть без паспортів) між островом та материком. Та найбільша іммігрантська хвиля, котра отримала назву «Велика міграція», мала місце у 1950-х роках – у результаті чого майже мільйон пуерторіканців назвали Нью Йорк своїм рідним містом. Нині їх тут мешкає приблизно 800 тисяч.

Нью Йорк завжди був привабливим для греків: сюди вони почали стікатися у 1890-х роках. Так, вони втікали від гніту Оттоманської імперії (1299-1923 рр.), від безнадії, спричиненої Балканськими війнами (1912-1913 рр., 1913 р.), Першою світовою війною (1914-1918 рр.). Власне, на цей період припадає перший могутній потік грецької імміграції, а другий настає після 1945 року і триває до 1982 року. 450 тисяч та 211 тисяч греків – такими цифрами вимірюються ці дві іммігрантські хвилі.

У місті є ще один камінь ньюйоркської етнічної мозаїки, який настільки великий, що є дуже помітним – у межах метрополії цього міста мешкає найбільш чисельна поза Ізраїлем єврейська громада (майже два мільйони). Зверну вашу увагу на особливий факт: євреї мають своє різнобарв'я етнічності: вони тут складаються і євреїв *ашкеназі* (уявіть, їх 12% від усього населення Нью Йорка), *бухарські євреї*, *грузинські євреї*, *сефардична група євреїв*, яка включає у себе сирійських євреїв та євреїв неєвропейського походження, *хасиди*. Євреї почали з'являтися у Нью Йорку ще у XVIIст.: саме тоді вони у пошуках свободи для свого підприємництва переселилися із Ресіфе (Бразилія). Масова ж імміграція євреїв до Нью Йорка спостерігається у 1880-х роках, що було пов'язано з антисемітськими акціями у країнах Центральної й Східної Європи, а свого піку переселення євреїв до Нью Йорка досягає після дозволу їх еміграції з колишнього Радянського Союзу. У ті часи євреї селилися компактно переважно у нижній частині Східної сторони (EastSide) Мангеттена; сьогодні ж вони мешкають дисперсно – в усіх його районах, зберігаючи хіба що свою досить високу концентрацію у Брукліні. Колоритним острівком «єврейського суржику» (не у лінгвістичному вжитку цього терміну, а як різновиду соціокультурного феномена) є широко відомий у російсько-єврейської та українсько-єврейської (громадян Росії і України) громади район (вже поза межами Мангеттена) Брайтон Біч. Свідомо вживаю термін «єврейський суржик», тому що уклад життя тут, мислення і практикування соціального та культурного спілкування важко назвати єврейським у звичному для ньюйоркців розумінні, розумінні того, що євреї зробили великий вклад у розбудову мегаполісу, у його економіку, культуру, завжди прагнули до інтеграції в американське суспільство, прийняли його мову, його звичаї й традиції, не перетворюючи своє перебування тут у «балаган» блатної культури.

Польський слід досить помітний у Нью Йорку, хоча найбільше поляків різних поколінь мешкає у Чикаго. У польській імміграції до Сполучених Штатів виділяються (за обсягами) два історичні періоди: кінець XIX-го століття та 1980-і роки. У першому випадку масова

еміграція за океан була пов'язана з пошуками ліпших соціально-економічних умов існування; у другому – її чинниками значною мірою були політичні мотиви, оскільки поляки не хотіли миритися з засиллям комуністичної ідеології, а надто з тим фактом, що вона безапеляційно насаджувалася керівництвом тодішнього Радянського Союзу. Сьогодні «польський слід» у Нью Йорку – це понад 200 тисяч мешканців міста; острівки польської культури та науки, наприклад, Польський інститут мистецтв та наук Америки, Інститут польської культури; кілька газет (англомовне наукове «Польське рев'ю», польськомовні щоденні газети «Нова газета», «Польська газета»), кількагодинні передачі на радіо та телебаченні. Ну і, безумовно, польська кухня – та про це я повім вам в іншому сюжеті. Ще один, на мій погляд, надто очевидний приклад присутності польської етнічності у Нью Йорку – усі торговельні мережі заповнила мінеральна вода з Польщі з прекрасною скомпонованою етикеткою, яка оповідає вам про прекрасні краєвиди Польщі й збуджує цікавість до цієї країни.

Історія імміграції з українських земель до Сполучених Штатів свідчить (про це свого часу писав відомий український іммігрантознавець Арнольд Шлепаков, зокрема у своїй книзі «Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX–початок XX), 1960 р.), що Нью Йорк припав їм також до смаку: прибуваючи в Америку починаючи від 1608 року (саме тоді тут з'явився перший український іммігрант на ім'я Іван Богдан), певна їх частина постійно осідала у порту свого прибуття – Нью Йорку. Та справжня масова імміграція припадає на 1880-і – 1910-і роки, а також на період після розпаду колишнього Радянського Союзу. Із майже мільйона американців, котрі співвідносять себе з українським походженням близько 160 тисяч мешкають нині у Нью Йорку.

Російський камінець у етнічній мозаїці, як свідчать статистичні дані, досить помітно збільшувався у другій половині минулого століття. Сьогодні його складають близько 300 тисяч осіб російського походження. Щоправда, і перша хвиля еміграції до Америки (кінець XIX-го ст. – перше десятиліття XX-го ст.) принесла до Нью Йорка значну частину іммігрантів із тодішньої Росії; надзвичайно інтенсивною була друга хвиля, хоча вона тривала усього п'ять років (1917-1922 рр.) – до Америки, і зокрема до Нью Йорка, прибули ті, хто не сприйняв більшовицького перевороту (так званої Великої Жовтневої революції). Ця хвиля характеризувалася наявністю у її складі великої частки високоінтелектуальних людей, справжньої російської інтелігенції, людей із шляхетним походженням. Два інші етапи російського переселення, зокрема і до Нью Йорка, – радянський і

пострадянський. На першому із них у місті оселилася чимала кількість російських громадян єврейського походження, які заповнили уже згаданий Брайтон Біч і витворили тут російсько-єврейський конгломерат не вищого гатунку; а другий відзначався тим, що сюди переїхала немала кількість інтелектуалів і людей розумової праці – власне, ті, хто підпадає під визначення «braindrain–відтік мізків» (нагадаю цим терміном визначають науковців та висококваліфікованих інженерно-технічних спеціалістів, а також відомих спортсменів, діячів культури тощо).

Отже, відтворюючи картину етнонаціонального складу сучасного Нью Йорка, її можна представити як велике мозаїчне панно, природно викладене із різних етнічностей. За аналогією Канади, де це явище прибрало назву «канадська мозаїка», ми можемо говорити і про «ню-йоркську мозаїку». Принагідно згадаємо, що цей широко уживаний термін вперше у науковий обіг ввела канадська дослідниця іммігрантських поселень у канадських степових провінціях Вікторія Хейворд (1922 р.). Досить активно його використовував один з найвідоміших теоретиків багатокультурності, знаний дослідник етнічного фольклору й народної музики Канади Джон Гіббон. Він присвятив цьому питанню спеціальне дослідження, результати якого були описані у книзі «Канадська мозаїка: творячи північну націю», що побачила світ у 1938 році. Термін «мозаїка» у різних наукових інтерпретаціях і з різними прикметниками використовували як канадські, так і американські дослідники, а також російські та українські, коли зверталися до історії заселення Північної Америки й процесів етнонаціонального розвитку у країнах цієї частини світу. Серед них – Володимир Кей, Кейт Фостер, Лідія Фурсова, Володимир Євтух. Таким чином метафоричний термін «мозаїка» («етнічна мозаїка») укорінився у науковій літературі та у політичних практиках поліетнічних країн.

Етнічна мозаїка Нью Йорка: погляд з висоти паріння птаха

У попередньому есеї я спробував відтворити мозаїчність етнічної палітри населення Нью Йорка. Для цього я обрав два методи: а) метод статистичного аналізу; б) метод історико-соціального спостереження за процесами формування та динаміки етнонаціонального складу населення міста. Мені здається, що вимальовується досить різнобарвна картина – з більш і менш помітними (за кольором шкіри та поведінковими реакціями) складовими мозаїки. Щоби закріпити таке уявлення (а воно, на моє професійне переконання, є адекватним ситуації, яка існує у місті), я

пропоную поглянути на етнічну палітру з висоти пташиного паріння, тобто піднятися на такий рівень, з якого було би видно окремі камінці цієї мозаїки. Звичайно, більші будуть проглядатися більш чітко, а щоб віднайти менші, то варто буде приглядатися більш гостріше. Власне, ми зараз разом проінспектуємо поселенську структуру етнічних спільнот – їх розміщення на основній частині Нью Йорка. Тому я пропоную обрати таку тактику: щоби охопити поглядом великі скупчення людності того чи того етнічного походження, ми будемо підніматися на достатньо значну висоту, і, навпаки, невеличкі етнічні вкраплення краще розглядати з адекватно невеликої відстані. Перед тим ми мусимо пригадати, що мегаполіс Нью Йорк розділений на п'ять районів: *Бронкс*, *Бруклін*, *Квінз*, *Мангеттен*, *Стейтен Айленд*. Для того, щоб наблизити читача до розуміння нью-йоркської специфіки територіального поділу міста на райони й відтворення їх етнічних особливостей (у цьому есеї я буду торкатися переважно їх етнічного складу), я подам їхню коротку характеристику. Розпочну за алфавітом (в українському варіанті). **Бронкс (*The Bronx*)** з його майже півтора мільйонним населенням (дані на 2010 р.) є четвертим за розміром серед перелічених районів; за розмірами території – він також четвертий (109 кілометрів квадратних). Існує Бронкс з 1898 року й розташувався він на півночі міста. Для тих, хто бажає ближче знайомитися з Бронксом, слід пам'ятати, що місцеві мешканці розрізняють Східний Бронкс, острівну частину, Західний Бронкс, Північнозахідний Бронкс, Південний (іноді Південнозахідний Бронкс). Принагідно зазначу, що кожен район Нью Йорка має свій слоган (гасло), який, за задумами їх винахідників, має концентровано відтворювати їхню сутність. Таким у Бронкса є «*Necedemalis*», що у перекладі з латини означає «**Не допускай до себе зла – Не давай дорогу злу**». Бронкс вирізняється надзвичайною етнічною й расовою строкатістю свого населення. Подейкують, якщо ви навмання оберете двох будь-яких мешканців цього району, то 90 відсотків матимуть різне етнічне чи расове походження. Із п'яти районів Нью Йорка Бронкс є тим, у якому найнижча частка білого населення (трохи більш 12%). Варто звернути увагу на цікавий підхід у вирішенні білого населення. Насправді, біле населення складає майже 23 відсотки, однак цю категорію американська статистика поділяє на дві групи: біле населення іспанського походження і біле населення неіспанського походження. Часто іспанських етнофорів подають разом з латиноамериканцями. У Бронксі американці іспанського та латиноамериканського походження є найбільш чисельною етнічною спільнотою – тут вони складають 52% усіх мешканців; а друга чисельна група – чорні американці (35.4%).

Обов'язково зверну увагу на той факт, що серед латиноамериканців відчутні громади пуерториканців (24.0 %) та домініканців (10.0 %). Щодо дванадцяти відсотків білого населення неіспанського походження, то серед них більш-менш вагомо представлені італійці (3.9 %), ірландці (3.1 %), німці (1.4 %), поляки (0.8 %). Окрім названих етнічних спільнот у Бронксі мешкає певна кількість вихідців із азійських країн (2.9 %) та корінного населення Америки (0.4 %). Специфічною особливістю статистики США є та обставина, що вона відслідковує так званих «мультиетнічнівців» та «мультирасівців», тобто тих осіб, які під час переписів, чи то опитувань, ідентифікують себе не з однією етнічністю, а з двома, а іноді й з більшою кількістю етнічних спільнот. Таких у Бронксі нині налічується близько двох відсотків.

Для етнічної динаміки населення цього району характерні такі основні тенденції: 1) поступове зменшення кількості білих мешканців і заміна їх «помітними меншинами», зокрема афроамериканцями; 2) велика частка тих, хто народився поза межами Сполучених Штатів (39.4 %); серед білого населення їх доля складає 29.0 %; 3) зниження частки народжених поза межами країни, особливо серед білого населення; 4) на території району основною мовою спілкування є англійська, а якщо більш точно, то її американський варіант; однак у домашньому вжитку активно циркулюють англійська (трохи більше 47.0 % населення дома спілкується цією мовою), іспанська (у такій пропорції), італійська (1.36 %), французька (0.54 %), мови країн Західної Африки.

Бруклін (Brooklyn) – за чисельністю населення найбільший (понад 2.5 млн) – таким він є з середини 1920-х років – та другий за розмірами території (183 кв. км) район Нью Йорка. Він розмістився на півдні мегаполісу. До речі, до 1898 року він існував як незалежне місто. Слоганом Брукліна є вираз «EenDraghtMackMaght», що походить від голландської стародавньої мови і пов'язаний з історією освоєння цих земель вихідцями із Голландії. Українською мовою – це «У єдності – сила». Дійсно, саме голландці першими із представників інших країн почали тут оселятися (1624 р.) поряд з корінними жителями Америки племені ленапе. Щоправда, сьогодні їх присутність тут майже непомітна – впродовж століть вони переміщалися до більш престижних ареалів як у самому Нью Йорку, так і в інших регіонах Америки. Нині найпомітнішими етнічними спільнотами Брукліна є білошкірі (49.6 %, якщо виключати біле населення іспанського походження, як це часто робить американська статистика, то таких білих – майже 37.0 %), афроамериканці (трохи більше

34 відсотків), американці іспанського та латиноамериканського походження (19.6 %), вихідці із азійських країн (9,5 %).

Квінз (Queens) є найбільший за площею (283 кв. км) і другий за населенням (понад 2 млн 230 тис.) адміністративний район. Він займає західну частину території Лонг Айленда й його деколи трактують як передмістя НьюЙорка. Саме у його межах знаходяться два великих аеропорти Нью Йорка – Міжнародний аеропорт імені Кеннеді (саме сюди прибувають літаки української авіакомпанії «МАУ») та аеропорт «Ла Гвардія». Район був заснований ще 1683 року й, ймовірно, отримав назву на честь королеви (англійською мовою королева – це квін (Queen), португальської принцеси Катерини Браганца, яка у 1662 році стала дружиною короля Карла II Англійського. Територію Квінзу одночасно колонізували голландці та англійці. З 1920-х років тут починають поселятися італійці; тут навіть виникає італійський ареал, який прибрав назву «Маленька Італія – LittleItaly». За різними даними, етнічна композиція населення району мала такий вигляд: білі (46.1 %; без іспанців – 30.2 %), вихідці із Іспанії та латиноамериканських країн (26.9 %), азійці (22.0 %), чорношкірі (17.6 %), особлива категорія (поліетнічні американці) – 2.4 %. Майже половина мешканців Квінзу – це ті, котрі народилися поза межами Сполучених Штатів: із них – половина у країнах Латинської Америки, понад 33 % – у країнах Азії, майже 25 відсотків – у європейських країнах. Для цікавості: 8.4 % – італійці, 5.5 % – ірландці, 3.5 % – німці, 2.7 % – поляки, 2.3 % – росіяни, 2.0 % – греки. Тому й не дивно, що лише 44 відсотки вдома розмовляють англійською мовою; майже 23 % – іспанською, 16.8 % – мовами індоєвропейської сім'ї, 13.5 % – мовами населення азійських країн.

Етнічним маркером Квінзу, який вирізняє його з інших п'яти адміністративних районів, є те, що тут мешкають найбільш чисельні спільноти китайців (майже 40.0 % від усієї чисельності їх у місті Нью Йорку), індійців (64.0 %), корейців (понад 66.0 %), філіппінців (більше як 61.0 %), вихідців із Бангладеш (66.0 %) та Пакистану (39.5 %). До цього додаю, що в останні роки швидкими темпами зростала кількість вихідців із Мексики і, як вислід, у Квінзі маємо дуже високу концентрацію мексиканців – другу після Брукліна.

Мангеттен, о, Мангеттен!!! Цими словами, чи той іншими, можна висловити своє захоплення й здивування цією частиною Нью Йорка. В уяві не дуже обізнаних з територіальним структуруванням міста при цьому слові може зринати картина усього міста – настільки він багатогранний, незбагнений й містичний. І це при тому, що за своєю

територією (59 кв. км) він є найменшим районом мегаполіса. Однак, з маленького Мангеттена починався великий сьогодні Нью Йорк. Щоправда, людності тут впродовж віків назбиралося чимало майже 1 млн 600 тисяч (третє місце серед районів Нью Йорка). Історія розпорядилася таким чином, що нинішній Мангеттен виріс до основного комерційного, фінансового та культурного центру не лише Сполучених Штатів, але й усього світу. Ось так! Дивна історія цієї землі. Щоб хоча би якимось чином її осягнути, передусім у обраному мною ракурсі (етносоціологічному), варто зануритися у XVI століття. Сама назва походить від слова «Mannahata» – такий запис (1609 р.) знаходимо у бортовому журналі офіцера яхти Генрі Гудзона «HalveMaen – Половина місяця» Роберта Жюе. З мови індіанців племені ленапе це означає «острів багатьох пагорбів». Дійсно, побігайте по Нью Йорку – і ви переконаєтеся, що це таки так. І у вас виникне питання, а як же бути з Римом? У нашому етносоціологічному есеї ми залишимо Рим у спокої. Але я нагадаю, що на цій частині з давних давен проживали індіанці ленапе і європейців вони вперше побачили у 1524 році – це був італієць Флорентін Джованні да Верраццано.

Європейці у різні часи залюбки поселялися у цій частині Нью Йорка, тому й не дивно – у Мангеттені із усіх районів їх концентрація одна з найвищих: вони складають майже 60 відсотків його населення (знову ж таки, за американською традицією, білих, виключаючи людність неіспанського походження – 51.0 %). Наступною за кількістю етнічною спільнотою тут є ньюйоркці іспанського та латиноамериканського походження – майже 24 відсотки; далі розташувалися чорні американці – 15.5 %, азійці – 10.3 %, ірландці – 7.8 %, німці – 7.2 %, італоамериканці – 6.8 %, вихідці із Росії – 6.2 %. Цікавим етнічним маркером Мангеттена є той факт, що тут мешкає найбільша серед усіх районів кількість американців, які ідентифікують себе як багаторасові. До речі, у порівняно з іншими частинами мегаполісу у цьому районі менший відсоток тих, хто народився поза межами США – 27.0 %; а тих, котрі розмовляють вдома англійською мовою, найбільше – майже 62.0 %; ще 25 відсотків вживають іспанську мову, трохи більше 4.0 % – китайську, понад 2.0 % – французьку.

Стейтмен Айленд (Staten Island) є найменшим за кількістю населення (приблизно 492 тисячі) і третім за площею адміністративним районом м. Нью Йорк. Він розташований південному сході міста. До появи у цій місцині європейських переселенців у 1524 році вона була заселена представниками однієї із гілок індіанців ленапе. Все той же Джованні да Верраццано першим із європейців дістався острова; а у 1609 році сюди

прибув і англієць Генрі Гудзон. Цікава деталь, острів (StaatenEylandt) був названий на честь голландського парламенту, який голландською мовою мав назву Staaten-Generaal. Голландська специфіка району пов'язана, передусім, з тим фактом, що острів інтенсивно почав засвоюватися вихідцями із Голландії. Та після Другої англо-голландської війни свою владу встановили англійці й острів став частиною нової англійської колонії, а назва почала вимовлятися на англійський манер – StatenIsland.

Давно минули ті часи, коли на острові мешкали тільки голландці та індіанці ленапе, й деякою мірою французи. Сьогодні тут проживають представники десятка етносів, деякі із котрих утворили досить усталені й помітні у суспільному житті району етнічні спільноти. Передусім, це стосується білого населення, яке складає майже 66 відсотків (без мешканців іспанського походження; разом з ними цей відсоток сягає – 75.7 % усіх жителів острова). Ці відсотки наповнюються таким чином: італійці – 35.7 %, ірландці – 13.2 %, німці – 5.7 %, росіяни – 3.8 %, поляки – 3.4 %, англійці – 1.6 %, українці – 1.3 %, норвезькі – 1.0 %, греки – 1.0 %, французи – 0.9 %.

Другу за чисельністю етнічну спільноту складають американці іспанського та латиноамериканського походження – майже 16 відсотків; далі розташувалися афроамериканці – трохи більше 12 %, вихідці із азійських країн – 7.4 %, корінні мешканці (індіанці) – 0.2 %; є тут певна частка (майже два відсотки) й тих, хто у переписах чи статистичних обстеженнях подає себе як поліетнофори.

Для острова характерні такі етнічні маркери: 1) 20.0 % населення народилося поза межами Сполучених Штатів – це, до речі, найнижчий показник серед усіх адміністративних районів Нью Йорка; 2) лише (вживаю це слово у порівнянні до інших районів) 28.6 % мешканців вдома розмовляють іншими, ніж англійською, мовами; 3) острів має найвищу у порівнянні з іншими регіонами концентрацію італійців, хоча за чисельністю тут італійців StatenIslandперебуває на 27 місці серед італійських громад Сполучених Штатів.

Нью Йорк, як, до речі, і Сан Франциско, та меншою мірою Чикаго, відомий своїми етнічними кварталами. Серед тих, які ми можемо оглянути з висоти пташиного польоту (це дозволяють зробити їх чималі розміри, висока концентрація осіб одного етнічного походження, своєрідна архітектура), – Гарлем, «Маленька Італія», «Чайнатаун – Китайське містечко» й певною мірою «Челсі», Брайтон Біч, Бруклін.

Гарлем – частина Мангеттена, що примостився на півночі Мангеттена, відомий як основний поселенський, культурний та бізнесовий

центр афроамериканців. Нагадаю: його площа – це 10 кв.км. та близько 216 тисяч населення. Таким він існує з 1920 року, а до цього він був відомий як голландське село, котре було засноване у 1658 році; та й його назва зовсім не африканського походження, як часто-густо уявляють собі ті, хто не дуже занурюється в історію. Насправді поселення було названо за однойменним голландським містом Haarlem. Темношкірі американці почали заселяти Гарлем з 1904 року, а вже у 1920-х – 1930-х роках вони склали тут відчутний відсоток. З прибуттям сюди великої кількості афроамериканців, котрі поступово витіснили білих, передусім, його засновників – голландців, етнічна палітра змінюється. Зверну увагу на термін «витіснили»: процес «витіснення» не означав примусового вигнання білих; він був пов'язаний, радше, з укоріненими негативними стереотипами щодо афроамериканців і якщо у кварталах поселялися темношкірі, то їх престиж відразу ж різко падав і білі намагалися вибратися звідси і поселитися де інде, поза таким сусідством. Процес інтенсивного заселення Гарлему афроамериканцями дістав назву «Гарлемського ренесансу», оскільки цей квартал не просто заселявся ними, але й тут налагоджувалося культурне й професійне життя. Завважте, читачу, саме тут у Гарлемі у «Коттоновому клубі» грав знаменитий на увесь світ джазист Дюк Еллінгтон; тут працювали досить таки відомі у Нью Йорку театри: «Театр Апполо», «Національний чорний театр», «Американський негритянський театр» тощо. У театрі Лафаетт Орсон Веллес (Orson Welles) здійснив свою знамениту постановку Макбета з чорними акторами у головних ролях – цей спектакль відомий як «чорний Макбет».

«Маленька Італія – Little Italy» – це дуже живописний етнічний анклав, дивовижне вкраплення у південній (нижній) частині Мангеттена. Він розташувався, я би сказав він затиснутий, між Чайнатауном, Дільницею Сохо та знаменитою вотчиною нью-йоркської богеми Грінвіч Віллідж (Greenwich Village). Його так називають тому, що тут концентрується чимала кількість італійців (мається на увазі на невеличкій площі), котрі постійно проживають у Нью Йорку, – понад одинадцять тисяч, переважно представники другого і третього поколінь американських італійців. Колись «Маленька Італія» була вже й не такою маленькою: вона простягалася з півдня на північ вздовж вулиці каналу (Canal Street), займала певну територію, як на північ, так і на південь, і на схід, і на захід від неї. Нині, після 1965 року, коли у результаті зміни імміграційного законодавства, яке дозволило китайцям масово переселятися до США, до сусіднього Чайнатауну прибилася велика їх кількість і вони потіснили італійців з їх

території, «Маленька Італія» – це фактично одна вулиця Малбері. Однак ця частина є дійсно італійською оазою, де зберігається італійська етнічність, зберігаються й підтримуються традиції італійської культури й італійської кухні, завдяки знаменитому фестивалю Сан Дженаро, започаткованому ще 1926 року італійськими іммігрантами – вихідцями із Неаполя, який відбувається щорічно у вересні і триває одинадцять днів поспіль. І кого ви тут вже не побачите! Селебретіс не тільки із Нью Йорка, але й з Італії та інших країн, де мешкають італійці, стікаються сюди, щоби зануритися в атмосферу італійських традицій. А як тріюфуються тут перемоги збірної Італії на мундіялях, чи то чемпіонатах Європи!

Завважу, що у певний час своя Італія була і в іншій частині Нью Йорка – у Гарлемі; вона там називалася Італійським Гарлемом. І це було у ті часи, коли італійці склали більшу частину населення східної території сучасного Гарлему; згодом італійці мігрували до інших районів Нью Йорка й їх місце зайняли вихідці із Іспанії, надавши цій території назву «Іспанський Гарлем». А, взагалі, італійські анклавні – своєрідні маленькі Італії можна зустріти сьогодні у кількох містах у Сполучених Штатах; це Бостон, Балтімор, Філадельфія, Сант Луїс, Клівленд, Чикаго, Сан Франциско. Розкидані вони і по усьому Нью Йорку, звичайно, не так помітні, хіба що за винятком Стейтен Айленду, де зконцентрована найбільша із усіх територій Нью Йорка кількість італійців. Однак, не дивлячись на це, доля вирішила таким чином, що саме «Маленька Італія» стала найзнаменитішим центром італійськості поза межами Італії і не дарма вона увійшла до Національного реєстру історичних місць Сполучених Штатів як «історична ділянка».

Безумовно, пролітаючи над Мангеттеном на висоті пташиного польоту, ви чітко визначитеся, де знаходиться «*Чайнатаун – Chinatown*»: на південь від «Маленької Італії», у східно-південному напрямку до ріки Іст-рівер. Це один із найдавніших етнічних китайських анклавів поза Азією. Початки історії Чайнатауна пов'язують з прибуттям сюди у 1858 році А Кена (AhKen). Були часи, коли населення цього анклаву зростало дуже повільно – це після прийняття Сполученими Штатами «Закону про виключення китайців» (1882 р.), який різко обмежував їм в'їзд до країни. На той час їх тут налічувалося усього 2 тисячі. Справжній бум китайської імміграції починається після прийняття «Закону про імміграцію та громадянство» (1965 р.) – китайці активно освоювали західні території нижнього Істсайду, які впродовж тривалого часу займали євреї із країн Східної Європи та іспаномовні іммігранти.

Вважається, що саме Мангеттенський Чайнатаун є оригінальним китайським поселенським анклавом у Нью Йорку. Сюди китайціприбували переважно з Тайшаню та Гонг Конгу (квандунська провінція – Guangdong), а також з Шанхаю. Вони концентрувалися вздовж Східного Бродвею. Нині межі цього Чайнатауну чітко визначаються межами вулицею Гранд Стріт на півночі, Бродвеєм на заході, вулицею Крісті Стріт на сході й Південним Бродвеєм на півдні. На сьогоднішній день у Нью Йорку утворилося шість Чайнатаунів – крім згаданого вище, це – два у *Куїнзі* (Флашінг – Flushing та Елмхерст – Elmhurst), два у Брукліні (Сансет парк чайнатаун – theSunsetParkChinatownта Авеню Ю Чайнатаун – theAvenueUChinatown), по одному в Едісоні та Нью Джерзі. Характерними рисами нинішніх нью-йоркських чайнатаунів є те, що, скажімо, Мангеттенський чайнатаун залишається у певному сенсі законсервованим, а Флашінг у Куїнзі розвивається досить швидкими темпами й є небезпідставні прогнози, що, за кількістю китайців, він може переважити оригінальний Чайнатаун; така тенденція властива й Бруклінському Чайнатауну. Однак спільною рисою для усіх китайських анклавів Нью Йорка залишається те, що їх мешканці бережливо ставляться до тяглості у нових умовах проживання традицій, сформованих впродовж поколінь у Китаї.

Характерною особливістю поселенських структур вихідців із інших країн впродовж певного історичного відтинку було прагнення гуртуватися у визначених місцинах Нью Йорка, зазвичай, там, де осідали перші переселенці. Та з плином часу значна їх частина мігрувала до нових місць помешкання, розчинялася в інших етнічних утвореннях (переважно унаслідок створення етнічно змішаних сімей). Щоправда, на мапі мегаполісу ще й сьогодні, можливо, й не так виразно (саме у місцях історичного поселення) видніються невеликі за площею етнічні анклави вихідців із деяких країн. Зазначу, вони практично непомітні з висоти пташиного польоту; їх самотність можна відчутити тоді, коли у вас є час безпосередньо неспіхом зануритися у їхнє середовище. Такими є, скажімо, румунська спільнота, до речі, найбільша за чисельністю у Північній Америці (понад 160 тисяч), зконцентрована у Бронксі, Мангеттені та на Стейтен Айленді; грецька присутність відчутна в *Асторії*(греки складають майже 1.0 % усього населення Нью Йорка); певні сліди залишилися від колись впливової німецькоамериканської громади у районі Йорквіллу (*Yorkville*)у нижній частині східного Мангеттена (сьогодні у мегаполісі мешкає понад 255 тисяч вихідців із Німеччини та їх нащадків); філіппінські островки зустрічаються у *Куїнзі* («Маленька Маніла»), Брукліні (усього у Нью Йорку мешкає приблизно 70 тисяч

філіппінців); колумбійці традиційно мешкають у Куїнзі; домініканці, котрі складають майже 25 відсотків усього латиноамериканського населення Нью Йорка (понад 600 тисяч), помітні на Вашингтонських пагорбах (WashingtonHeights) у Мангеттені, Бронксі, Брукліні та Куїнзі; ірландці та їх нащадки, які свого часу утворювали чи найчисельнішу спільноту Нью Йорка (їх чисельність сягала до 2 млн), мешкають у Бронксі, Брукліні, Куїнзі та на Стейтен Айленді (усього 420 тисяч).

Українська етнічність також певним чином помітна у Нью Йорку, звичайно, лише в окремих його ареалах. Її історія тут починається ще у XVII-ому столітті, з того часу, коли Нью Йорк називався Новим Амстердамом. Масово ж українці у мегаполісі поселяються наприкінці XIX-го ст., власне, під час інтенсивної імміграції з країн Східної Європи. Сьогодні у Нью Йорку мешкає понад 160 тисяч американців українського походження різних поколінь. Традиційним ареалом поселення українців була східна частина Мангеттена, яка прибрала назву «Маленька Україна», де і нині мешкає третина усіх українців Нью Йорка. Її ви зможете віднайти від чотирнадцятої вулиці між Третьою Авеню та Авеню А. Цю частину ньюйорківці деколи називають «Українським селом», а самі українці іменують її «Українською дільницею».

У цій дільниці, а також в інших частинах мегаполісу ви можете побачити чимало слідів українськості: щорічний Український фестиваль, площа Тараса Шевченка, Музей українського мистецтва, Українська академія мистецтв та наук в США (УВАН), Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), магазини з українською національною й етнічною символікою. Надзвичайно привабливим й інтригуючим острівком чи то українськості, чи то мішаної українсько-єврейськості є вулиця Очард Стріт (у перекладі з англійської Городна вулиця), а у народі – Яшкін Стріт, тому що свого часу (та й сьогодні непоодинокі випадки) на цій вулиці торгували чимало вихідців з України єврейської національності, саме з Одеси, поширеним іменем серед котрих було ім'я Яків («Яшка»). За радянського режиму туристи, котрі якимось чином потрапляли до США, зокрема до Нью Йорку, обов'язково прагнули побувати у цій місцині, придбати за невеликі гроші «американські речі»; це для людей, *за В. Короленком, «без язика»* (маю на увазі незнання англійської мови) було не так проблемно, як в інших частинах міста, оскільки усі тут могли спілкуватися, принаймні, російською мовою. А її мешканці з задоволенням «із знанням справи» розказували свої історії про життя-буття за океаном (пригадую, завжди підкреслюючи свою перевагу «американців» перед людьми, що прибули із-за «залізної завіси» і дихають повітрям свободи (правда, тимчасово)

«вільного світу»). Ці переповідки вони іноді пересипали українськими словечками та суто одесько-єврейськими «жаргончиками». Новітні іммігранти з України селяться в інших районах Нью Йорка, зокрема у Брукліні.

Русько-єврейський Брайтон Біч. Власне, коли мова йде про росіян у Нью Йорку, то тут виникає певна проблема з їх ідентифікацією. І не лише для мене, але й, вочевидь, для американської статистики. Остання фіксує близько 300 тисяч росіян (Russians). Мені здається, що вона включає у цю категорію вихідців із колишнього Радянського Союзу, із нинішньої Росії, деколи із країн, які утворилися на пострадянському просторі, зокрема і з України, котрі розмовляють російською мовою й ідентифікують себе «руськими». Для певних пояснень мушу залучити мої етнологічні й етносоціологічні знання, щоби хоч якимось чином з'ясуватисутність феномена «росіяни в Нью Йорку». Коли ми у науковому сенсі вживаємо термін «росіяни», то ми маємо справу з усіма громадянами Росії, тобто ідентифікуємо їх як громадян, чи то вихідців із держави Росія – тут йдеться про політико-громадянську ідентичність; етнонім «руськіє» охоплює ту частину і громадян (нинішніх, чи колишніх) Росії й вихідців із інших країн «руського походження». Однак у «лабораторному» («чистому») вигляді «руських» віднайти у Нью Йорку не так просто – багато із них асимілювалися, або ж настільки інтегрувалися в американський «mainstream» (американське русло), що вони надто рідко ідентифікують з росіянами, чи то «руськими». У більшості випадків, коли йдеться про «росіян», «руських», то маємо справу з певним етносоціальним гібридом (скористаюся терміном американських професорів Вікі Хеслі та Холлі Хансен, які досліджують «гібридну ідентичність»), де «руське» походження є важливим і помітним компонентом. Понад 100 тисяч, представників такого етносоціального гібрида, мешкають у Брайтон Бічі та Шіпсід Бейї- двох частинах Брукліна; саме вони формують тут етнічний ландшафт, оскільки русько-євреї складають переважну більшість їх населення. Та й взагалі, за американською статистикою, «росіяни» – друга (після італійців) за чисельністю етнічна спільнота у Брукліні (майже чотири відсотки). Русько-єврейськість дуже чітко виявляється у згаданих районах Брукліна – у манері розмови, у жестикулюванні, у сприйнятті довкілля та реагування на соціокультурні явища середовища, у якому мешкають носії цієї гібридної етнічності.

(ВОЛОДИМИР ЄВТУХ)

Наукове видання

ЕВАЛЮАЦІЯ
НАУКОВІ, ОСВІТНІ, СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ

Випуск 4

Редактори :

Володимир Євтух, Лешек Корпоровіч, Міхаель Руїсс, Луція Рутка

НАД ПІДГОТОВКОЮ ВИПУСКУ ПРАЦЮВАЛИ:

Олег Голець, Володимир Євтух, Людмила Савенкова, Леся Макаренко

Scientific publications

EVALUATION

SCIENTIFIC, EDUCATIONAL, SOCIAL PROJECTS

Issue 4

Editors :

Volodymyr Yevtukh, Leszek Korporowicz, Michael Ruiss, Lūcija Rutka

Artwork :

Sergiy Dudar